

EU-MIDIS II

Tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie

Moslims – Geselecteerde resultaten

EUROPEAN UNION AGENCY
FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

***Europe Direct helpt u antwoord te vinden op uw vragen
over de Europese Unie.***

Gratis nummer (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

(* De informatie wordt gratis verstrekt en bellen is doorgaans gratis, maar sommige operatoren, telefooncellen of hotels kunnen kosten aanrekenen.

Foto (omslag en binnenkant): © Adobe Stock [van links naar rechts]: Jasmin Merdan; oneinchpunch; Rawpixel.com]

Meer gegevens over de Europese Unie vindt u op internet via de Europaserver (<http://europa.eu>).

Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, 2018

FRA – papier:	ISBN 978-92-9491-745-4	doi:10.2811/297946	TK-AN-17-001-NL-C
FRA – web:	ISBN 978-92-9491-743-0	doi:10.2811/700955	TK-AN-17-001-NL-N

© Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten, 2018

Overname met bronvermelding toegestaan. Voor gebruik of overname van foto's, moet u rechtstreeks toestemming vragen aan de houders van het desbetreffende auteursrecht.

Tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie

Moslims – Geselecteerde resultaten

Voorwoord

Kunt u zich de laatste keer nog herinneren dat u naar een baan solliciteerde? Misschien was u bang dat uw computervaardigheden ontoereikend zouden zijn of dat uw cv een spelfout bevatte. Als u echter moslim bent of een islamitische achtergrond hebt en in de Europese Unie (EU) woont, kan uw naam al voldoende reden zijn om u niet voor een sollicitatiegesprek uit te nodigen.

Dat is slechts een van de bevindingen van de tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie. Discriminatie is echter niet alleen een probleem bij de zoektocht naar werk en op de werkvloer. Mensen worden ook ongelijk behandeld wanneer zij toegang proberen te krijgen tot openbare of particuliere diensten, zoals een artspraktijk of restaurant. En dat gebeurt elke dag. Mensen die zichtbaar religieuze symbolen dragen, vooral vrouwen met een hoofddoek, hebben een grotere kans om gediscrimineerd en geïntimideerd te worden, gaande van ongepast staren tot fysieke agressie.

Dit zijn slechts enkele resultaten uit ons enquêteverslag, dat is gebaseerd op onderzoek naar de ervaringen van meer dan 10 500 immigranten die zichzelf als moslim beschouwen, en hun nakomelingen in 15 EU-lidstaten. Uit de resultaten van deze enquête blijkt dat er sinds 2008, toen wij onze eerste enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie hielden, over de hele linie te weinig vooruitgang is geboekt bij de aanpak van discriminatie en haatmisdrijven.

Dit verslag verschaft een uniek inzicht in de ervaringen en waarnemingen van de op een na grootste religieuze groep in de EU, die ongeveer 4 % van de totale EU-bevolking uitmaakt. De bevindingen laten zien dat discriminatie, intimidatie en geweld een positieve houding kunnen ondermijnen en een belemmering kunnen vormen voor zinvolle maatschappelijke participatie. Verder wordt het voor de migranten en vluchtelingen die de afgelopen jaren de kusten van Europa hebben bereikt, moeilijker te integreren wanneer discriminatie en onverdraagzaamheid niet worden bestreden, met alle mogelijk schadelijke gevolgen van dien.

Het verslag vormt een bron van informatie voor beleidsmakers: het bevat bevindingen gebaseerd op de meest uitgebreide gegevensverzameling die over moslims in de EU beschikbaar zijn. Het gaat daarbij om onderwerpen als staatsburgerschap, vertrouwen en verdraagzaamheid, discriminatie en politiecontroles op grond van etnische achtergrond en bewustzijn van rechten. De enquêteresultaten en de aanbevelingen kunnen samen een goede basis vormen om uiteenlopende maatregelen op het gebied van integratie en non-discriminatie en het interne veiligheidsbeleid doeltreffender te maken.

Michael O'Flaherty
Directeur

Landen- en doelgroepcodes

Landen-code	EU-lidstaat	Land-doelgroep-code	Doelgroep
AT	Oostenrijk	AT – TUR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Turkije
BE	België	BE – TUR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Turkije
		BE – NOAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika
CY	Cyprus	CY – ASIA	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Azië
DE	Duitsland	DE – TUR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Turkije
		DE – SSAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika)
DK	Denemarken	DK – TUR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Turkije
		DK – SSAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika)
EL	Griekenland	EL – SASIA	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Zuid-Azië
ES	Spanje	ES – NOAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika
FI	Finland	FI – SSAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika)
FR	Frankrijk	FR – NOAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika
		FR – SSAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika)
IT	Italië	IT – SASIA	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Zuid-Azië
		IT – NOAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika
		IT – SSAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika)
MT	Malta	MT – SSAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika)
NL	Nederland	NL – TUR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Turkije
		NL – NOAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika
SE	Zweden	SE – TUR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Turkije
		SE – SSAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika)
SI	Slovenië	SI – RIMGR	Recente immigranten
UK	Verenigd Koninkrijk	UK – SASIA	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit Zuid-Azië
		UK – SSAFR	Immigranten en nakomelingen van immigranten uit landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika)

Inhoudstafel

VOORWOORD	3
WAAROM IS DIT VERSLAG NODIG?	7
1 BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN EN FRA-ADVIEZEN	11
1.1. Samenleven in de EU: staatsburgerschap, vertrouwen en verdraagzaamheid	12
1.2. Discriminatie en bewustzijn van rechten	13
1.3. Door haat ingegeven intimidatie en geweld	15
1.4. Politiecontroles	17
2 WAT LATEN DE RESULTATEN ZIEN?	19
2.1. Samenleven in de EU: staatsburgerschap, vertrouwen en verdraagzaamheid	19
2.1.1. Staatsburgerschap van moslimimmigranten en nakomelingen van immigranten	20
2.1.2. Gevoel erbij te horen, binding en sociale afstand	21
2.1.3. Vertrouwen in openbare instellingen	24
2.2. Discriminatie en bewustzijn van rechten	26
2.2.1. Algehele discriminatiecijfers	27
2.2.2. Ervaringen met discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond	33
2.2.3. Discriminatie melden	36
2.2.4. Bekendheid met hulporganisaties, organen voor de bevordering van gelijke behandeling en wetten ter bestrijding van discriminatie	38
2.2.5. Waarneming van discriminatie op grond van etnische afstamming, huidskleur en godsdienst of religieuze overtuiging	41
2.3. Haatcriminaliteit – intimidatie en geweld	43
2.3.1. Ervaringen met haatgemotiveerde intimidatie	44
2.3.2. Ervaringen met haatgemotiveerd fysiek geweld	48
2.3.3. Intimidatie en fysiek geweld tegen familie of vrienden van respondenten – haatgemotiveerde incidenten	51
2.3.4. Houdingen tegenover geweld	51
2.4. Politiecontroles	53
2.4.1. Contacten met rechtshandhavers	53
2.4.2. Verschillen in politiecontroles naar geslacht en leeftijd	55
2.4.3. Omstandigheden en aard van de meest recente politiecontrole	57
2.4.4. Behandeling door de politie	57
2.5. Effect van discriminatie en slachtofferschap op het gevoel erbij te horen en op het vertrouwen in openbare instellingen	58
BIJLAGE: METHODIEK VAN EU-MIDIS II	61
REFERENTIES	67

Figuren en tabellen

Figuur 1:	Moslams met een verblijfsvergunning die minder dan vijf jaar geldig is, of zonder verblijfsvergunning, per EU-lidstaat (%)	21
Figuur 2:	Gevoel van binding met het land van verblijf, naar geslacht, staatsburgerschap, EU-lidstaat en doelgroep (gemiddelde waarde op vijf-puntenschaal)	22
Figuur 3:	Mate van acceptatie van burens met een andere achtergrond (op een schaal van 0 tot 10)	23
Figuur 4:	Personen van de algemene bevolking in de EU die „liever niet” moslams als burens hebben, European Values Study (%)	24
Figuur 5:	Vertrouwen in instellingen onder moslams in elf EU-lidstaten, per type instelling (gemiddelde waarde op een schaal van 0 tot 10)	25
Figuur 6:	Gronden voor discriminatie in de afgelopen vijf jaar op vier terreinen van het dagelijks leven (%)	28
Figuur 7:	Discriminatie op grond van drie specifieke gronden in de afgelopen vijf jaar op vier terreinen van het dagelijks leven, per doelgroep (%)	28
Figuur 8:	Discriminatie op grond van drie specifieke gronden in de afgelopen vijf jaar op vier terreinen van het dagelijks leven, per EU-lidstaat (%)	29
Figuur 9:	Algehele discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen vijf jaar en de afgelopen twaalf maanden, per ondervraagde doelgroep (%)	30
Figuur 10:	Algehele discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen vijf jaar en de afgelopen twaalf maanden, per doelgroep en land van verblijf (%)	31
Figuur 11:	Discriminatie wegens etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen twaalf maanden, ondervonden door degenen die wel/geen traditionele of religieuze kleding dragen, en per geslacht (%)	32
Figuur 12:	Discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen twaalf maanden en in de afgelopen vijf jaar op verschillende terreinen van het leven (%)	33
Figuur 13:	Belangrijkste redenen voor het meest recente geval van discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond op verschillende terreinen van het leven (meerdere antwoorden mogelijk) (%)	34
Figuur 14:	Aantal ervaringen met discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen twaalf maanden op het werk (%)	35
Figuur 15:	Aantal ervaringen met discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen twaalf maanden bij het zoeken naar werk (%)	36
Figuur 16:	Moslimimmigranten en hun nakomelingen die het meest recente geval van discriminatie op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond hebben gemeld of daarover een klacht hebben ingediend, naar geslacht (%)	37
Figuur 17:	Moslimimmigranten en hun nakomelingen die het meest recente geval van discriminatie op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond hebben gemeld of daarover een klacht hebben ingediend, per EU-lidstaat (%)	37
Figuur 18:	Bekendheid van moslimrespondenten en hun nakomelingen met organisaties die hulp of advies bieden aan slachtoffers van discriminatie (ongeacht de grond waarop gediscrimineerd is), per doelgroep (%)	39
Figuur 19:	Bekendheid van moslimrespondenten met ten minste één orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling (%)	40
Figuur 20:	Bekendheid van moslimrespondenten en hun nakomelingen met wetgeving ter bestrijding van discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of godsdienst (%)	41
Figuur 21:	Moslimrespondenten die denken dat discriminatie op grond van godsdienst, etnische afstamming of huidskleur relatief vaak of zeer vaak voorkomt in hun land, per EU-lidstaat (%)	42
Figuur 22:	Omvang van intimidatie als gevolg van etnische of immigrantenachtergrond in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête (%)	45
Figuur 23:	Omvang van intimidatie als gevolg van etnische of immigrantenachtergrond in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête, per moslimgroep (%)	46
Figuur 24:	Respondenten die ten minste af en toe in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen (waaronder een hoofddoek of nikab voor vrouwen) en in de twaalf maanden vóór de enquête last hebben gehad van intimidatie als gevolg van hun etnische of immigrantenachtergrond (%)	47
Figuur 25:	Achtergrond van aanstichters van de meest recente incidenten van fysiek geweld op grond van de etnische of immigrantenachtergrond van de respondenten (%)	49
Figuur 26:	Tevredenheid over de wijze waarop de politie na aangifte het meest recente geweldsincident wegens de etnische of immigrantenachtergrond van de respondenten behandelde (%)	50
Figuur 27:	Acceptatie van gebruik van geweld met het oog op zelfverdediging (%)	52
Figuur 28:	Acceptatie van gebruik van geweld om iemand anders te beschermen (%)	52
Figuur 29:	Acceptatie van gebruik van geweld in geval van belediging vanwege etnische of immigrantenachtergrond (%)	52
Figuur 30:	Acceptatie van gebruik van geweld in geval van belediging van godsdienst (%)	52
Figuur 31:	Politiecontroles in de afgelopen vijf jaar, per EU-lidstaat en doelgroep (%)	54
Figuur 32:	Meest recente politiecontrole die als etnische profilering werd ervaren door degenen die in de vijf jaar vóór de enquête staande werden gehouden, per EU-lidstaat en doelgroep (%)	55
Figuur 33:	Meest recente politiecontrole in de afgelopen vijf jaar als gevolg van etnische of immigrantenachtergrond, (a) onder hen die wel/geen traditionele of religieuze kleding dragen en (b) per geslacht (%)	56
Figuur 34:	Vertrouwen in de politie, per EU-lidstaat en doelgroep (gemiddelde, op een schaal van 0-10, waarbij 0 „helemaal geen vertrouwen” en 10 „volledig vertrouwen” betekent)	58
Figuur 35:	Vertrouwen in het rechtsstelsel en de politie, per ervaring met slachtofferschap in de afgelopen twaalf maanden (gemiddelde waarde van 0 tot 10, driehoeken duiden op ervaring met enige vorm van slachtofferschap, stippen op geen ervaring)	59
Tabel 1:	Ervaringen van respondenten met specifieke discriminerende praktijken op het werk vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen vijf jaar (%)	33
Tabel 2:	Demografische kenmerken van moslimrespondenten	64
Tabel 3:	Belangrijkste geboortelanden van moslimimmigranten van de eerste generatie, per doelgroep en land van verblijf	65

Waarom is dit verslag nodig?

Moslims vormen de op een na grootste religieuze groep in de Europese Unie. In diverse situaties hebben zij met discriminatie te maken – vooral bij het zoeken naar een baan, op het werk en wanneer zij toegang tot openbare of particuliere diensten proberen te krijgen. Kenmerken als voor- en achternaam, huidskleur en het dragen van zichtbare religieuze symbolen kunnen discriminatie en intimidatie tot gevolg hebben. Sommige moslimvrouwen dragen traditioneel een sluier die het hoofd, het gezicht of het lichaam bedekt. Dit kan een hidjab zijn (die het gezicht vrijlaat) of een nikab (die het gezicht, maar niet de ogen bedekt) of een boerka, die het gezicht volledig bedekt. Dit zijn slechts enkele van de bevindingen die in dit verslag worden beschreven. Het is gebaseerd op de meest uitgebreide gegevensverzameling in de Europese Unie (EU) en bevat bevindingen over de ervaringen en standpunten van moslimimmigranten en de nakomelingen van immigranten die in de EU wonen.

Moslims vormen een diverse groep qua etniciteit, religieuze, filosofische en politieke overtuiging, seculiere stromingen, taal en culturele traditie. Volgens schattingen uit 2010 van het Pew Research Center wonen er ongeveer 20 miljoen moslims in de EU, die zo'n 4 % van de totale bevolking uitmaken – met aanzienlijke verschillen tussen en binnen de EU-lidstaten. Het grootste aantal moslims woont in Frankrijk en Duitsland; in beide landen zijn dat er zo'n 4,7 miljoen, wat neerkomt op 46 % van alle moslims in de EU.

Uit de resultaten die in dit verslag worden gepresenteerd, blijkt dat de meeste ondervraagde moslims een sterke binding hebben met het land waar zij wonen. Ze hebben vertrouwen in de openbare instellingen van hun land, vaak nog meer dan de algemene bevolking. Hun volledige integratie in de Europese samenleving wordt echter nog steeds belemmerd. Het gaat hierbij om discriminatie, door haat ingegeven intimidatie en geweld en frequente politiecontroles. Op den duur kunnen de slachtoffers door zulke negatieve ervaringen minder vertrouwen krijgen in de politie, de rechterlijke macht en het parlement; tevens kan hun binding met het land waar zij wonen, zwakker worden.

Deze bevindingen zijn gebaseerd op een onderzoek van het FRA onder etnische minderheden en immigranten die in de EU wonen – de tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie (EU-MIDIS II) – dat in 2015-2016 werd gehouden. In dit verslag worden de opvattingen en ervaringen van moslimimmigranten van de eerste en tweede generatie in 15 EU-lidstaten onderzocht, waarbij het accent ligt op de slachtoffers van discriminatie en racisme. Het biedt actuele en relevante gegevens die momenteel

niet in Europese statistieken of grootschalige EU-brede enquêtes beschikbaar zijn.

Bestrijding van sociale uitsluiting en discriminatie en het bevorderen van sociale gerechtigheid en bescherming zijn wezenlijke doelstellingen van de EU. Zij houden sterk verband met belangrijke grondrechten als gelijkheid en non-discriminatie, menselijke waardigheid en het recht op vrijheid en veiligheid en eerbiediging van privé- en gezinsleven. In de Europese veiligheidsagenda staat dat de reactie van de EU op extremisme niet mag leiden tot stigmatisering van een groep of een gemeenschap. Zij moet gebaseerd zijn op de gemeenschappelijke Europese waarden van tolerantie, diversiteit en wederzijds respect, en vrije en pluralistische gemeenschappen stimuleren¹. In december 2016 heeft het Europees Parlement opnieuw zijn zorgen geuit over discriminatie en geweld tegen moslims. Het verklaarde dat de uitsluiting en discriminatie van religieuze gemeenschappen een voedingsbodem voor extremisme kan creëren².

De coördinator van de Europese Commissie voor de bestrijding van moslimhaat, die in 2015 werd aangesteld, steunt de publicatie van dit verslag. De coördinator fungeert als speciaal aanspreekpunt voor moslimgemeenschappen en ngo's die op dit gebied werkzaam zijn, en draagt bij aan de overkoepelende strategie van de Commissie om haatmisdrijven, haatzaaiende uitspraken, onverdraagzaamheid en discriminatie en radicalisering en gewelddadig extremisme tegen te gaan.

De gegevens van EU-MIDIS II kunnen een bron van informatie vormen voor de ontwikkeling en beoordeling van EU-beleid op uiteenlopende gebieden – van integratie van immigranten, non-discriminatie en haatmisdrijven tot interne veiligheid en betrekkingen tussen politie en gemeenschappen. De lidstaten kunnen de onderzoeksbevindingen gebruiken om nationaal beleid voor de integratie van immigranten en interne veiligheid op te stellen dat evenredig en alomvattend is en waarbij middelen doeltreffender worden toegewezen, in lijn met het actieplan van de Europese Commissie inzake de integratie van onderdanen van derde landen en de Europese veiligheidsagenda. Dit verslag richt zich niet op moslims die pas in de EU zijn aangekomen – deze groep wordt meegenomen in kwalitatief onderzoek dat het Bureau nog moet verrichten³.

¹ Europese Commissie (2015a).

² Europees Parlement (2016).

³ Het FRA gaat onderzoek doen naar reacties op noodsituaties wat betreft de grondrechten. Daarbij zal het kijken naar de ervaringen van asielzoekers die de afgelopen jaren de EU zijn binnengekomen. Het gaat om de situatie in geselecteerde steden in zes lidstaten.

Niettemin zijn de hierin vermelde bevindingen ook van belang voor landen die voortdurend grote aantallen moslimimmigranten en asielzoekers opnemen, omdat een effectieve beleidsreactie op immigratie en integratie doelgericht en op bewijs gebaseerd moet zijn.

Het verzamelen van robuuste en vergelijkbare gegevens over ervaringen met discriminatie van etnische minderheden en immigranten maakt deel uit van de inspanningen van het FRA om op controleerbare feiten gebaseerd beleid te bevorderen – met als uiteindelijk doel de EU-instellingen en de lidstaten te helpen doeltreffende en omvattende beleidsreacties op grondrechtenkwesaties te formuleren. Het Bureau levert zulk bewijsmateriaal al meer dan tien jaar. Uit het eerste verslag van het FRA ⁴ in 2009 over de ervaringen van moslims met discriminatie kwam naar voren dat er aanzienlijke belemmeringen voor integratie zijn, zoals talrijke gevallen van discriminatie en racisme, vooral jegens jongeren, en weinig bewustzijn en kennis van, of vertrouwen in, klachtenmechanismen en rechtshandhaving. Deze bevindingen waren gebaseerd op de eerste enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie (EU-MIDIS I) ⁵.

Dit verslag is het tweede rapport in het kader van EU-MIDIS II. Het eerste verslag – dat in november 2016 werd gepubliceerd – bevatte een samenvatting van de ervaringen van Europa's grootste en meest gemarginaliseerde etnische minderheid, de Roma.

Een overzichtsverslag met de resultaten voor alle groepen die in het kader van EU-MIDIS II zijn onderzocht, is in december 2017 gepubliceerd. De Data Explorer van het FRA biedt snelle onlinetoegang tot alle onderzoeksgegevens.

EU-MIDIS II in een notendop ⁶

■ **Dekking** – in het kader van EU-MIDIS II is in de hele EU informatie verzameld van meer dan 25 500 respondenten uit verschillende etnische minderheidsgroepen en met een uiteenlopende immigratieachtergrond. In dit verslag worden de antwoorden geanalyseerd van 10 527 respondenten die zichzelf als „moslim” beschouwen (hierna „moslimrespondenten” genoemd) in 15 EU-lidstaten: België, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Malta, Nederland, Oostenrijk, Slovenië, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Volgens schattingen van het Pew Research

Center woont ongeveer 94 % van alle moslims in de EU in deze landen ⁷.

- De **EU-MIDIS II-steekproef** is representatief voor geselecteerde groepen immigranten die buiten de EU zijn geboren (eerste generatie), en voor nakomelingen van immigranten (tweede generatie) met ten minste één ouder die buiten de EU is geboren. Op het moment dat de enquête werd gehouden, waren alle respondenten 16 jaar of ouder en hadden zij ten minste de twaalf maanden daarvoor in particuliere huishoudens gewoond. Personen die in instellingen verbleven – zoals bejaardenhuizen, ziekenhuizen of gevangenissen – vielen buiten de steekproefkaders en werden daarom niet ondervraagd.
- **Landen/regio's van herkomst van ondervraagde moslimimmigranten en nakomelingen van immigranten** omvatten Turkije, Noord-Afrika, landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika) en Zuid-Azië (op Cyprus: Azië); verder hebben de gegevens over moslims in Slovenië betrekking op recente immigranten die in de afgelopen tien jaar vanuit niet-EU-landen naar de EU zijn gekomen (voor een uitgebreide lijst van de belangrijkste landen van herkomst van moslimimmigranten van de eerste generatie, zie tabel 3 van de [bijlage](#)).
- **Steekproefkenmerken** – de gemiddelde leeftijd van de moslimrespondenten is 38 jaar; 50 % zijn vrouwen en 50 % zijn mannen; iets meer dan de helft zijn staatsburger van de lidstaat waarin ze wonen. Hun sociaaldemografische profiel varieert aanzienlijk per land van verblijf en land/regio van herkomst, zoals is te zien in tabel 2 van de [bijlage](#) over de methodiek van EU-MIDIS II.
- **Onderwerpen die aan de orde zijn gekomen** – de enquête bevat vragen over ervaringen met discriminatie in verschillende situaties, zoals werkgelegenheid, onderwijs, huisvesting, gezondheid, gebruik van openbare of particuliere diensten; over ervaringen met politiecontroles en als slachtoffer van criminaliteit (waaronder haatmisdrijven); over bewustzijn van rechten en verhaalmechanismen, en over maatschappelijke participatie en integratie, waaronder vertrouwen in openbare instellingen en mate van binding met het land van verblijf. De respondenten verschaften ook informatie over elementaire sociaaldemografische gegevens over alle personen in het huishouden, inclusief henzelf. Dit verslag bevat bevindingen van antwoorden op

⁴ FRA (2009).

⁵ De in 2009-2012 gepubliceerde onderzoeksresultaten van EU-MIDIS I zijn te vinden op de [webpagina](#) van het FRA.

⁶ Voor meer bijzonderheden over de onderzoeksmethode zie de [bijlage](#) (EU-MIDIS II: methodiek) en het technische verslag van EU-MIDIS II [gepubliceerd in december 2017].

⁷ De FRA-berekeningen zijn gebaseerd op schattingen van het Pew Research Center, waarbij geen onderscheid wordt gemaakt tussen moslims *met* en moslims *zonder* migratieachtergrond. Zie voor meer informatie over dit onderwerp de [webpagina](#) van het Pew Research Center.

geselecteerde vragen over discriminatie, racisme en door vooroordelen ingegeven haat, politiecontroles, integratie en maatschappelijke participatie.

- **Vergelijking met EU-MIDIS I** – de resultaten in dit verslag worden vergeleken om te achterhalen of er belangrijke verschillen voor vergelijkbare indicatoren zijn. Door de verbeterde steekproefmethode en de betere weging van het steekproefontwerp kunnen alle resultaten slechts in beperkte mate met elkaar worden vergeleken (voor bijzonderheden zie de [bijlage](#)). Wanneer de gegevens daarvoor aanwezig zijn, worden ook vergelijkingen met de algemene bevolking gemaakt.

Opmerking inzake terminologie

Op vooroordelen gebaseerde motieven

Het gaat hierbij om geweld en andere strafbare feiten die worden ingegeven door negatieve, vaak stereotiepe meningen en houdingen jegens een bepaalde groep personen met een gemeenschappelijk kenmerk, zoals geslacht, ras, etnische afstamming, taal, godsdienst, nationaliteit, seksuele geaardheid, genderidentiteit of andere kenmerken, zoals leeftijd of een lichamelijke of psychosociale beperking. In dit verslag hebben we op vooroordelen gebaseerde motieven betrekking op intimidatie en haatmisdrijven op grond van de godsdienst of religieuze overtuiging, etnische of immigrantenachtergrond of huidskleur van de respondenten.

Etnische of immigrantenachtergrond

In de hier gepresenteerde bevindingen wordt als generieke term „etnische of immigrantenachtergrond” gebruikt; het betreft de resultaten voor drie gronden van discriminatie waarnaar in de enquête wordt gevraagd: huidskleur, etnische afstamming of immigrantenachtergrond, en godsdienst of religieuze overtuiging. Voor meer bijzonderheden over het snijvlak van „godsdienst” en „etnische afstamming” als grond van discriminatie zie [paragraaf 2.2](#) over discriminatie en bewustzijn van rechten.

1

Belangrijkste bevindingen en FRA-adviezen

Uit de resultaten blijkt dat in het algemeen de meeste moslimmigranten van de eerste en tweede generatie die in 15 EU-lidstaten zijn ondervraagd, een binding voelen met het land waar ze wonen; zij hebben vertrouwen in de instellingen van dat land – vaak meer dan de algemene bevolking, en ze voelen zich op hun gemak in contacten met mensen met verschillende religieuze of etnische achtergronden. Op het gebied van discriminatie en haatmisdrijven is er echter maar weinig vooruitgang geboekt. Vergeleken met tien jaar geleden – toen deze enquête voor het eerst werd afgenomen – blijft het percentage moslimrespondenten dat discriminatie ervaart, hoog, vooral bij het zoeken naar werk. Haatgemotiveerd fysiek geweld en intimidatie zijn eveneens hardnekkig.

- Bijna een op de drie moslimrespondenten zegt bij het zoeken naar werk te worden gediscrimineerd. Dat werpt obstakels op voor een zinvolle deelname aan de samenleving.
- Een op de vier moslimrespondenten had regelmatig last van intimidatie wegens zijn of haar etnische of immigrantenachtergrond. Bijna de helft van hen kreeg in het voorgaande jaar te maken met zes of meer incidenten.
- Een op de drie moslimrespondenten had te kampen met discriminatie, intimidatie of politiecontroles door het dragen van zichtbare godsdienstige symbolen, zoals traditionele of religieuze kleding; dit percentage lag lager voor mensen die niet zulke kleding droegen.
- De naam, huidskleur of het uiterlijk was er de oorzaak van dat ongeveer de helft van de respondenten bij het zoeken naar een woning of een baan

of bij het verkrijgen van gezondheidszorg gediscrimineerd werd.

- Een op de tien moslimrespondenten heeft het meest recente geval van haatgemotiveerde intimidatie bij de politie of een andere organisatie of dienst gemeld. Slechts vier op de honderd moslimrespondenten die naar eigen zeggen gediscrimineerd waren, hebben dit bij een orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling, mensenrechtenorganisatie of ombudsinstelling gemeld.

De volgende FRA-adviezen bouwen voort op de belangrijkste bevindingen van de tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie (EU-MIDIS II) over eerste- en tweedegeneratiemoslimmigranten. Zij moeten worden gelezen tegen de achtergrond van de gemeenschappelijke basisbeginselen voor beleid inzake de integratie van immigranten in de EU die in 2004 werden goedgekeurd, en vooral tegen de achtergrond van de beleidsprioriteiten als vermeld in het actieplan (2016) van de Europese Commissie inzake de integratie van onderdanen van derde landen. Dit plan omvat maatregelen om de integratie op de arbeidsmarkt en het ondernemerschap te bevorderen, maatregelen op het gebied van onderwijs, met name onderwijs en opvang van jonge kinderen, en tevens burgereducatie en niet-formeel leren; maatregelen om toegang tot gezondheidsdiensten en passende en betaalbare huisvesting te waarborgen; maatregelen om actieve deelname en sociale integratie te bevorderen via sociale, culturele en sportactiviteiten en zelfs door politiek actief te zijn; maatregelen om discriminatie aan te pakken en diversiteit positiever te benaderen, en maatregelen om racisme en vreemdelingenhaat – met name haatzaaiende uitlatingen – te bestrijden door de relevante EU- en nationale wetgeving te handhaven⁸.

⁸ Europese Commissie (2016b).

1.1. Samenleven in de EU: staatsburgerschap, vertrouwen en verdraagzaamheid

EU-MIDIS II toont aan dat de meeste moslimrespondenten een binding voelen met het land waar zij wonen, dat zij vertrouwen hebben in de instellingen van dat land en zich op hun gemak voelen in contacten met mensen met verschillende religieuze of etnische achtergronden. De meeste respondenten (76 %) voelen een sterke binding met hun land van verblijf. Over het geheel genomen gaven zij aan meer vertrouwen in openbare instellingen te hebben dan de algemene bevolking deed tijdens de Europese Sociale Enquête 2014 – vooral moslims van de eerste generatie, die mogelijk zijn beïnvloed door negatieve ervaringen met openbare instellingen in hun land van herkomst. Gemiddeld hebben de respondenten het meest vertrouwen in de politie en het rechtsstelsel, gevolgd door het nationale parlement. Ze staan neutraal tegenover het Europees Parlement en hebben vaak geen vertrouwen in nationale politici en politieke partijen. Gemiddeld hebben moslims van de tweede generatie echter minder vertrouwen in de politie en het rechtsstelsel dan de moslims van de eerste generatie.

Iets meer dan de helft van de moslimrespondenten (53 %) is staatsburger van het land van verblijf en geniet derhalve alle rechten die gelden voor onderdanen of EU-burgers. 15 % heeft echter een verblijfsvergunning die minder dan vijf jaar geldig is, of zit (tijdelijk) zonder verblijfsvergunning. Een onzekere rechtspositie kan voor immigranten specifieke risico's met zich meebrengen, waardoor ze kwetsbaarder worden voor discriminatie.

Uit deze bevindingen kan worden afgeleid dat het nog een hele opgave gaat worden om de doelen te halen die vermeld staan in het actieplan uit 2016 van de Europese Commissie voor de integratie van onderdanen van derde landen. De EU erkent dat migratie een permanent kenmerk van Europese samenlevingen is en dat de integratie van migranten belangrijk is voor sociale inclusie en groei. Er moeten echter nog doeltreffende maatregelen worden getroffen om ervoor te zorgen dat immigranten – onder wie moslims – actief bijdragen aan het politieke, culturele en maatschappelijke leven van Europese samenlevingen. Veel EU-lidstaten hebben een nationaal actieplan en/of nationale strategie voor integratie opgesteld. In het recente verslag van het FRA over samenleven in de EU⁹ staat echter duidelijk dat in deze actieplannen en strategieën vaak terecht van immigranten wordt verwacht dat zij de wetgeving en waarden van het gastland eerbiedigen. De immigranten,

en dan met name jongeren, worden daarin echter zelden gestimuleerd om op zinvolle wijze deel te nemen aan de samenleving. Door een gevoel van saamhorigheid te creëren kan op sociaaleconomisch gebied een bloeiende samenleving tot stand worden gebracht.

FRA-advies 1

De EU-lidstaten moeten immigranten en nakomelingen van immigranten stimuleren om aan belangrijke openbare raadplegingsprocessen en -instanties deel te nemen, zoals het FRA in zijn verslag „Together in the EU” heeft aanbevolen. Dit zal leiden tot een betere ontwikkeling en uitvoering van integratiemaatregelen, waarbij voortgebouwd kan worden op het grote vertrouwen dat immigranten en hun nakomelingen hebben in de democratische instellingen van de landen waar ze wonen. Raadplegingen moeten effectief en zinvol zijn en een link met besluitvorming hebben. Tevens behoren er specifieke maatregelen te worden getroffen om vrouwen en jongeren aan te moedigen aan deze procedures deel te nemen.

FRA-advies 2

Alle EU-lidstaten moeten overwegen of zij voor nakomelingen van immigranten die in het desbetreffende land zijn geboren en/of daar onderwijs hebben gevolgd, gunstiger voorwaarden kunnen scheppen om het staatsburgerschap of naturalisatie te verkrijgen, zoals het FRA in zijn verslag „Together in the EU” heeft aanbevolen. Dit zou hun gevoel van saamhorigheid vergroten, waarmee kan worden voortgebouwd op hun sterke binding met de landen waar ze wonen, en hun grote vertrouwen in de democratische instellingen van die landen.

Over het algemeen staan moslimrespondenten open voor andere groepen mensen in de zin dat zij zich op hun gemak voelen met burens met een andere godsdienst, dezelfde of een andere etnische achtergrond of personen met een handicap. Negen op de tien respondenten zeggen dat zij vrienden met een andere religieuze achtergrond hebben en bijna allemaal (92 %) voelen ze zich op hun gemak met burens met een andere achtergrond qua godsdienst. De open houding van de moslimrespondenten jegens andere godsdiensten wordt nog eens onderstreept door het feit dat bijna de helft van de respondenten (48 %) aangeeft „helemaal geen probleem” te hebben met een gezinslid dat met een niet-moslim trouwt. De moslimrespondenten voelen zich meer op hun gemak met een gezinslid dat met iemand van een andere godsdienst is getrouwd dan de algemene bevolking. Het percentage moslimrespondenten dat zich daarbij ongemakkelijk voelt bedraagt 17 %, terwijl uit de Eurobarometer-enquête 2015 blijkt

⁹ FRA (2017b).

dat 30 % van de algemene bevolking zich niet op zijn gemak zou voelen wanneer hun zoon of dochter een „liefdesrelatie” met een moslim zou aangaan.

Echter, 23 % van de moslimrespondenten voelt zich ongemakkelijk met lesbiennes, homoseksuelen of biseksuelen als burens – tegenover 16 % van de algemene bevolking die in de European Values Study 2008 aangaf dat zij liever geen „homoseksuelen als hun burens” zouden willen. Ook voelt 30 % van de moslimrespondenten zich ongemakkelijk met transgenders of transseksuelen als burens. Over het algemeen zijn vrouwelijke moslimrespondenten wat dit betreft iets meer open en voelen zij zich gemiddeld meer op hun gemak met verschillende groepen als burens, vooral LHBT's – een resultaat dat vaak ook te zien is in enquêtes onder de algemene bevolking.

Daarom moet de Raad de gemeenschappelijke basisbeginselen van de EU consequent toepassen. Daarin wordt integratie aangeduid als een dynamisch tweerichtingsproces van wederzijdse aanpassing door alle immigranten, onder wie moslims, en ingezetenen. In dit verband wordt in de Verklaring van Parijs van februari 2015¹⁰ door de EU-ministers van Onderwijs en de commissaris voor Onderwijs, Jongerenzaken, Sport en Cultuur erop gewezen dat het hoogstnoodzakelijk is de belangrijke bijdrage die onderwijs aan persoonlijke ontwikkeling, sociale inclusie en participatie levert, te versterken door de fundamentele waarden en beginselen die de grondslag van onze samenlevingen vormen, te verspreiden. Tevens merkte de Europese Commissie in haar mededeling van 2016 over het actieplan inzake de integratie van onderdanen van derde landen op dat het begrijpen en onderkennen van de fundamentele waarden van de EU – het recht op gelijkheid en non-discriminatie en vrijheid van godsdienst – essentieel is voor het samenleven in en deelnemen aan de maatschappij. Tegelijk zorgen deze rechten ook voor bescherming van immigranten, bevorderen ze hun integratie in de samenleving en laten ze gemeenschappen bloeien.

FRA-advies 3

De EU-lidstaten moeten voortbouwen op de resultaten waaruit blijkt dat moslims openstaan voor sociale interactie met mensen met een andere godsdienst, seksuele geaardheid of genderidentiteit. Op grond van de resultaten kunnen de lidstaten bepalen op welke terreinen zij hun inspanningen willen richten. Zo kunnen zij moslims helpen zich „op hun gemak” te voelen bij LHBT's. Hiertoe kunnen maatregelen worden getroffen op het gebied van onderwijs – zoals voorgesteld in de Verklaring van Parijs van de onderwijsministers van de EU – waarmee staatsburgerschap en de gemeenschappelijke waarden van vrijheid, verdraagzaamheid en non-discriminatie worden bevorderd.

De EU-lidstaten moeten de segregatie op scholen en in woonwijken stoppen en ambitieuzere lesprogramma's voor burgereducatie op scholen introduceren. Lokale instanties moeten ingezetenen van zowel de meerderheidsbevolking als van immigrantengroepen, vooral vrouwen en jongeren, aansporen samen deel te nemen aan lokale activiteiten als sporten, ouderverenigingen en woningbouwverenigingen om het gevoel van saamhorigheid te versterken.

1.2. Discriminatie en bewustzijn van rechten

De resultaten van EU-MIDIS II wijzen erop dat moslimrespondenten in sterke mate worden gediscrimineerd wegens hun etnische of immigrantenachtergrond – waaronder huidskleur, etnische afstamming of immigrantenachtergrond en godsdienst of religieuze overtuiging. In de vijf jaar voorafgaand aan de enquête voelden vier van de tien moslimrespondenten (39 %) zich in een of meer aspecten van het dagelijkse leven gediscrimineerd vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond, en een op de vier (25 %) ervoer dit in de twaalf maanden vóór de enquête. Degenen die zich gediscrimineerd voelden, gaven aan dat dit gemiddeld ten minste vijfmaal per jaar gebeurde, waaruit blijkt dat discriminatie een terugkerende ervaring is.

Op de vraag of zij in het dagelijkse leven gedurende vijf jaar voorafgaand aan de enquête met discriminatie op grond van godsdienst werden geconfronteerd – bij het zoeken naar werk of op het werk, bij het verkrijgen van toegang tot huisvesting en als ouder of voogd in contacten met schoolbesturen – gaf bijna een op de vijf ondervraagde moslims (17 %) aan dat dit het geval was. In 2008 (EU-MIDIS I) voelde een op de tien moslims (10 %) zich op dit punt gediscrimineerd. Bij EU-MIDIS II werd discriminatie op grond van godsdienst vaker genoemd door tweedegeneratiemoslimrespondenten

¹⁰ Raad van de Europese Unie (2015).

dan moslimmigranten van de eerste generatie (respectievelijk 22 % en 15 %). Deze bevindingen laten zien dat er nog veel moet gebeuren voordat moslims ten volle van hun recht op non-discriminatie en vrijheid van godsdienst gebruik kunnen maken.

De voor- of achternaam, de huidskleur of het uiterlijk van moslimrespondenten geven aanleiding tot discriminatie op alle vlakken van het leven, maar vooral wanneer zij op zoek zijn naar werk of huisvesting. Meer dan de helft van de moslimrespondenten (53 %) die naar huisvesting zocht, voelde zich gediscrimineerd vanwege de voor- of achternaam; voor degenen die naar werk zochten, was dat iets minder dan de helft (44 %).

Net als in de vorige enquête verklaarden veel moslimrespondenten dat zij ongelijke behandeling op het gebied van werkgelegenheid ervoeren: 13 % van degenen die in de twaalf maanden vóór de enquête naar werk zochten en 9 % van degenen die werk hadden. In deze context voelen moslimvrouwen zich in het bijzonder gediscrimineerd vanwege hun kleding: 35 % van de moslimvrouwen die naar werk zochten, noemt kleding als reden voor discriminatie, tegen 4 % van de moslimmannen; 22 % van de moslimvrouwen ondervindt deze vorm van discriminatie als ze op het werk zijn, tegen 7 % van de moslimmannen. Ongeveer 12 % van de respondenten die in de vijf jaar vóór de enquête werk hadden, mocht geen vrij nemen voor een belangrijke religieuze feestdag, bijeenkomst of ceremonie, en 9 % mocht geen uitdrukking geven aan religieuze praktijken of gebruiken of deze uitvoeren, zoals bidden of het dragen van een hoofddoek of tulband.

Dat moslims discriminatie ervaren, heeft invloed op hun sociale inclusie: degenen die zich gediscrimineerd voelden en/of met intimidatie of geweld te maken hadden, hebben minder vertrouwen in het rechtsstelsel en de politie van het land. Zij voelden ook een minder sterke binding met hun land van verblijf.

Hieruit blijkt dat er nog veel moet gebeuren om non-discriminatie in de praktijk effectief te handhaven, hoewel dit beginsel een vereiste betreft die is verankerd in artikel 10 van het Verdrag betreffende de werking van de EU (VWEU), artikel 21 van het EU-Handvest van de grondrechten en specifieke EU-wetgeving als de richtlijn rassengelijkheid (2000/43/EG) en de richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78/EG). Volgens het derde gemeenschappelijke basisbeginsel van de EU voor integratie is „werkgelegenheid van cruciaal belang voor het integratieproces en de participatie van immigranten, voor hun bijdrage aan de samenleving van het gastland, alsook om die bijdrage zichtbaar te maken“. Op internationaal en regionaal niveau is het recht op gelijke behandeling en non-discriminatie gekoppeld aan het recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Deze rechten zijn vervat in het Europees

Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM), de Universele Verklaring van de rechten van de mens, het Verdrag van de Verenigde Naties (VN) inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie, het VN-Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en het VN-Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten.

FRA-advies 4

Deze enquête biedt overvloedig bewijs dat de voor- en achternaam en de huidskleur van personen belangrijke redenen voor discriminatie vormen. Daarom moeten de EU-lidstaten zich inspannen om de uniale en nationale wetten tegen discriminatie op grond van ras of etnische afstamming te handhaven. Om de wet effectief uit te voeren, moeten de lidstaten ervoor zorgen dat de sancties voor overtreders van antidiscriminatie wetten, doeltreffend, evenredig en afschrikkend zijn, zoals vereist in de richtlijn rassengelijkheid en waar door het FRA herhaaldelijk om werd verzocht.

FRA-advies 5

De EU-lidstaten moeten directe en indirecte discriminatie op grond van godsdienst of overtuiging in arbeid en beroep bestrijden, zoals in de EU-wetgeving wordt verlangd, en praktijken bevorderen waarbij rekening wordt gehouden met religieuze behoeften.

FRA-advies 6

De EU moet ervoor zorgen dat de voorgestelde richtlijn gelijke behandeling snel wordt aangenomen, zoals het FRA herhaaldelijk heeft geadviseerd. Dat zal helpen gelijke bescherming te waarborgen tegen de talrijke en wijdverbreide vormen van discriminatie waarmee etnische en religieuze minderheden, zoals moslims, op vele terreinen van het leven regelmatig te kampen hebben.

In EU-MIDIS I werd vastgesteld dat 79 % van de moslimrespondenten geen aangifte deed van hun ervaringen met discriminatie. De in het kader van EU-MIDIS II ondervraagde respondenten deden evenmin aangifte van zulke incidenten bij een organisatie of bureau waar klachten kunnen worden ingediend, of op de plaats waar de discriminatie zich voordeed. Gemiddeld heeft slechts 12 % van de respondenten die zich gediscrimineerd voelden, het incident gemeld. Moslimvrouwen doen vaker aangifte van zulke incidenten (15 %) dan moslimmannen (10 %). Respondenten die gevallen van discriminatie wel meldden, deden dat meestal bij hun werkgever (39 %), gevolgd door de politie (17 %) en vakbonden (16 %), omdat veel van deze incidenten werkgerelateerd waren. Slechts 4 %

van alle moslimrespondenten die een geval van discriminatie meldden, dienden een klacht in of deden aangifte bij een orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling. Dat kan worden verklaard door het feit dat maar heel weinig respondenten van het bestaan van zulke organen op de hoogte zijn. In het kader van EU-MIDIS I was geconstateerd dat 80 % van de moslimrespondenten geen organisatie kende die slachtoffers van discriminatie hulp of advies bood. De meeste moslimrespondenten (72 %) over wie het in dit verslag gaat, kenden evenmin een dergelijke organisatie, terwijl ook een meerderheid (65 %) geen enkel orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling in hun eigen land herkende.

Uit deze bevindingen komt naar voren dat er nog steeds duidelijke hiaten zijn in de praktische uitvoering van de EU-wetgeving op het gebied van gelijke behandeling, namelijk als het gaat om de bekendheid bij het publiek van organisaties die slachtoffers van discriminatie onafhankelijke bijstand en steun verlenen. Artikel 10 van de richtlijn gelijke behandeling (2000/43/EG) bepaalt dat de lidstaten ervoor in staan dat „binnen hun grondgebied alle betrokkenen via alle passende middelen adequate informatie krijgen over de uit hoofde van deze richtlijn vastgestelde bepalingen tezamen met de reeds van kracht zijnde relevante bepalingen”. Toch blijft het bewustzijn van rechten onder het publiek laag, met name onder personen die in het bijzonder risico lopen gediscrimineerd te worden. Wat dit betreft, moet worden gekeken naar de arresten van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ) in de zaken Achbita (C-157/15) en Bougnaoui (C-188/15), waarin op grond van de uitleg van de richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep (2000/78/EG) werd geoordeeld dat een interne regel van een onderneming die het zichtbaar dragen van politieke, filosofische of religieuze tekens verbiedt, geen directe discriminatie vormt.

FRA-advies 7

De EU-lidstaten moeten organen voor de bevordering van gelijke behandeling versterken en de bekendheid met antidiscriminatie wetten en verhaalmogelijkheden vergroten. Daarbij zouden zij zich moeten richten op groepen die de grootste kans lopen het slachtoffer van discriminatie te worden, bijvoorbeeld moslims, zoals het FRA herhaaldelijk heeft geadviseerd. Tevens behoren de EU-lidstaten de organen voor de bevordering van gelijke behandeling voldoende mogelijkheden en middelen te verschaffen om hen in staat te stellen slachtoffers van discriminatie te helpen. De EU-lidstaten moeten de effectiviteit en de bevoegdheden van deze organen vergroten door hen bindende beslissingsbevoegdheden te verlenen en, indien van toepassing, de mogelijkheid om toezicht te houden op de handhaving van sancties die door rechterlijke instanties als arbeidsrechtbanken zijn opgelegd.

1.3. Door haat ingegeven intimidatie en geweld

EU-MIDIS II laat zien dat meer dan een kwart (27 %) van de moslimrespondenten in de twaalf maanden vóór de enquête vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond is geïntimideerd, terwijl nog eens 2 % in die periode fysiek is aangevallen.

Sommige moslimrespondenten (1 %) werden in de twaalf maanden vóór de enquête fysiek aangevallen door een politieagent (dat gold voor 2 % in de vijf jaar daaraan voorafgaand).

Er kunnen verschillen tussen de generaties worden waargenomen. Ongeveer een vijfde (22 %) van de eerstegeneratierespondenten zegt dat zij te maken hebben gehad met haatgemotiveerde intimidatie, tegen meer dan een derde (36 %) van de tweedegeneratiemoslimrespondenten.

Wat betreft de ervaring van moslimvrouwen blijkt uit EU-MIDIS II dat iets minder dan een derde (31 %) van degenen die in het openbaar een hoofddoek of nikab dragen, werd geïntimideerd vanwege haar etnische of immigrantenachtergrond, tegen iets minder dan een kwart (23 %) van de vrouwen die geen hoofddoek of nikab dragen. Meer dan een derde (39 %) van alle moslimvrouwen die in het openbaar een hoofddoek of nikab dragen, had in de twaalf maanden vóór de enquête te maken met ongepast staren of aanstootgevende gebaren, terwijl meer dan een vijfde (22 %) last had van beledigingen of kwetsende opmerkingen. Twee procent werd fysiek aangevallen.

In de meeste gevallen was de aanstichter van door haat ingegeven intimidatie en geweld iemand die de respondenten niet kende en die niet tot een etnische minderheid behoorde. Slechts in enkele gevallen (3 % tot 5 %) waren de daders volgens de respondenten leden van een extremistische of racistische groep. Iets minder dan de helft (48 %) van de moslimvrouwen in de enquête zei dat de dader iemand van een andere etnische minderheidsgroep was, tegen iets meer dan een op de vier (26 %) onder moslimmannen. Hetzelfde patroon wordt waargenomen onder moslimrespondenten van de tweede generatie, die bijna vier op de tien daders (38 %) als iemand van een andere etnische minderheidsgroep aanmerken, tegen bijna drie op de tien onder respondenten van de eerste generatie (28 %).

Zoals reeds in andere FRA-enquêtes werd geconstateerd, blijft geen aangifte doen een punt van zorg; iets minder dan een tiende van de respondenten (9 %) meldt intimidatie bij een relevante instantie. Het aangiftecijfer voor fysieke aanvallen is eveneens laag, met minder dan een kwart van de respondenten (23 %) die zulke aanvallen bij de politie of een andere organisatie melden. Van de meeste incidenten met politieagenten (70 %) wordt evenmin aangifte gedaan. De belangrijkste reden die moslimrespondenten daarvoor opgeven, is dat er in dat geval toch niets zou veranderen of gebeuren (47 %).

Dit strookt met de bevindingen van andere enquêtes onder slachtoffers. Het FRA-onderzoek heeft consequent aangetoond dat slachtoffers van haatmisdriven niet snel geneigd zijn incidenten bij de politie te melden – soms omdat ze niet weten tot wie ze zich kunnen wenden en soms omdat ze gewoon niet geloven dat aangifte doen iets zal uitmaken. Slachtoffers kunnen ook last hebben van gevoelens van angst, schuld of schaamte. Dit betekent dat veel gevallen van racistische intimidatie en geweld niet worden onderzocht of vervolgd. Met als gevolg dat daders vrijuit gaan en dat slachtoffers geen verhaal kunnen halen en dat hun geen recht wordt gedaan.

Degenen die wel aangifte doen, zijn vaak ontevreden over de manier waarop de politie de zaak behandelt. De meeste moslimrespondenten (81 %) die een fysieke aanval bij de politie hebben gemeld, waren ontevreden, terwijl slechts 13 % zei tevreden te zijn over de wijze waarop de politie hun zaak behandelde. Dit staat in contrast met bevindingen van de FRA-enquête naar geweld tegen vrouwen in de EU, waaruit blijkt dat 66 % van de vrouwen tevreden was met de wijze waarop de politie het ernstigste incident van fysiek geweld dat tegen hen gepleegd was door iemand anders dan hun huidige of voormalige partner, behandelde.

Haatmisdriven kunnen iedereen in de samenleving treffen en raken niet uitsluitend de personen die daarvan het doelwit zijn, maar ook hun gezinnen, hun

gemeenschappen en de hele maatschappij. Het zijn zeer ernstige uitingen van discriminatie en een schending van de grondrechten. Sinds 2008 heeft de EU strafbepalingen vastgesteld in de vorm van het kaderbesluit betreffende racisme en vreemdelingenhaat, die bescherming bieden tegen aanzetten tot haat en haatmisdriven tegen een persoon of personen die tot een groep behoren die op basis van ras, huidskleur, godsdienst, afstamming of nationale of etnische afkomst wordt gedefinieerd¹¹. Deze bescherming wordt aangevuld met de bepalingen van de richtlijn slachtofferrechten, waarin minimumnormen worden vastgesteld voor rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van onder meer haatmisdriven, om aan de verplichtingen op grond van het EU-Handvest van de grondrechten te voldoen¹². Om de uitvoering van het kaderbesluit betreffende racisme en vreemdelingenhaat te versterken, heeft de Europese Commissie in juni 2016 ook de EU-groep op hoog niveau voor de bestrijding van racisme, vreemdelingenhaat en andere vormen van onverdraagzaamheid in het leven geroepen, waarin alle EU-lidstaten, de Europese Commissie en het FRA en intergouvernementele en maatschappelijke organisaties zitting hebben. Tot de eerste prioriteiten van de groep behoren het tegengaan van haatzaaiende uitlatingen op het internet en het verbeteren van methoden om gegevens over haatmisdriven te registreren en te verzamelen¹³.

FRA-advies 8

De EU-lidstaten moeten minimumnormen vaststellen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, in lijn met de richtlijn slachtofferrechten. Zij moeten ervoor zorgen dat een individuele beoordeling wordt verricht, met name voor slachtoffers van haatmisdriven.

De EU-lidstaten moeten ervoor zorgen dat informatie over slachtofferhulporganisaties en de rechten van slachtoffers voor de betrokkenen toegankelijk en beschikbaar zijn, zoals het FRA heeft geadviseerd in zijn verslag Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims. Verder behoren aanbieders van medische diensten te worden opgeleid om slachtoffers met kennis van zaken en op sympathieke wijze te helpen en hen aan te sporen hun ervaringen te melden.

¹¹ Raad van de Europese Unie (2008), *Kaderbesluit 2008/913/JBZ* van de Raad van 28 november 2008 betreffende de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht, PB L 328 van 6.12.2008.

¹² *Richtlijn 2012/29/EU* van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van *Kaderbesluit 2001/220/JBZ*, PB L 315 van 14.11.2012 (richtlijn slachtofferrechten).

¹³ Zie de [webpagina over de groep](#) van de Europese Commissie.

FRA-advies 9

De rechtshandhaving in de EU-lidstaten moet een zodanig karakter hebben dat bewustmakings- en samenwerkingsactiviteiten van gemeenschappen van etnische minderheden, lokale autoriteiten en niet-gouvernementele organisaties worden versterkt. Dit kan het vertrouwen in de politie vergroten, vooral onder minderheidsgroepen als moslims, die eerder het slachtoffer worden van haatmisdrijven vanwege hun godsdienst, huidskleur of etnische achtergrond.

Bij het ontwikkelen van zulke activiteiten moeten de autoriteiten er in het bijzonder rekening mee houden dat veel vrouwen, en immigranten van de tweede generatie, iemand van een andere etnische minderheidsgroep als dader van een haatmisdrijf aanmerken. Net als andere vrouwen kunnen ook moslimvrouwen bang zijn voor criminaliteit, vooral voor gendergerelateerd geweld; dit moet worden erkend en er moet niet alleen op worden gereageerd op het niveau van de EU en op dat van de lidstaten, maar ook op lokaal niveau, vanwege het negatieve effect ervan op het dagelijks leven van vrouwen, zoals het FRA in zijn verslag over geweld tegen vrouwen heeft aangegeven.

FRA-advies 10

De rechtshandhaving in de EU-lidstaten moet een zodanig karakter hebben dat slachtoffers en hun gemeenschappen worden aangemoedigd haatmisdrijven te melden. Zij moeten initiatieven ondersteunen om de aangifte van haatmisdrijven te verbeteren, zoals instrumenten om aangifte te doen via internet of via derden met inschakeling van het maatschappelijk middenveld.

FRA-advies 11

De EU-lidstaten moeten de rechten van slachtoffers doeltreffender beschermen. Dit moet onder andere gebeuren via slachtofferhulporganisaties die inzicht hebben in het non-discriminatiebeleid, deskundig zijn op het gebied van strafrechtspleging en de rechten van slachtoffers van haatmisdrijven en over voldoende mogelijkheden beschikken om slachtoffers effectief te ondersteunen.

FRA-advies 12

De in dit verslag gepresenteerde resultaten laten zien dat EU-enquêtes als de communautaire statistiek van inkomens en levensomstandigheden (EU-SILC) en de arbeidskrachtenenquête (AKE) nodig zijn om relevante vragen te stellen en representatieve steekproeven van etnische minderheden en immigranten te verkrijgen. Op die manier kunnen de ervaringen met haatmisdrijven en discriminatie van deze groepen systematisch in beeld worden gebracht. Wat dit betreft, kan de Europese Commissie inspiratie putten uit het Verdrag van Istanbul, waarbij de EU samen met de lidstaten partij is. Daarin worden de partijen aangemoedigd met regelmatige tussenpozen onderzoeken onder hun bevolking uit te voeren om de omvang van en ontwikkelingen binnen alle vormen van geweld tegen vrouwen die onder het verdrag vallen, vast te stellen.

De EU-lidstaten moeten het Bureau voor democratische instellingen en mensenrechten (ODIHR) van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) consequent de gegevens over haatmisdrijven verschaffen waarover het ODIHR verslag moet uitbrengen, waarom in de conclusies van de Raad van december 2013 over de bestrijding van haatcriminaliteit in de EU wordt verzocht.

1.4. Politiecontroles

Uit EU-MIDIS II blijkt dat 16 % van alle moslimrespondenten in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête door de politie staande is gehouden en 7 % zegt dat dat kwam door hun immigrantenachtergrond of omdat zij tot een etnische minderheid behoorden. Van de respondenten die in die periode door de politie staande werden gehouden, gelooft 42 % dat dat gebeurde vanwege hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid. Gemiddeld hield de politie jonge moslimrespondenten vaker staande dan ouderen en mannen vaker dan vrouwen. Van de verschillende groepen ondervraagd moslims zeiden respondenten uit Noord-Afrika en de Afrikaanse landen bezuiden de Sahara frequenter dat zij door de politie staande werden gehouden wegens hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid.

Moslimmannen en -vrouwen die ten minste af en toe in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen, werden in de vijf jaar vóór de enquête vaker door de politie staande gehouden vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond (39 %) dan degenen die niet zulke kleding dragen (29 %). In dit verband laten de bevindingen ook verschillen tussen de geslachten zien: bijna een op de twee moslimmannen (47 %) die ten minste af en toe in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen, geloven dat zij door de

politie staande werden gehouden vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond, tegen een op de vijf moslimvrouwen (20 %).

Rechtshandhaving gebaseerd op gelijkheid en non-discriminatie is een hoeksteen van democratische samenlevingen die uit steeds diversere gemeenschappen bestaan. Bij de handhaving van het recht moet iedereen met respect worden behandeld; niet alleen moet criminaliteit worden bestreden, ook moet worden voorzien in de behoeften van slachtoffers, getuigen en de gemeenschappen waartoe zij behoren, terwijl tevens hun rechten worden geëerbiedigd. Er moet rekening worden gehouden met het feit dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in zijn arrest in de zaak S.A.S./Frankrijk (nr. 43835/11, 2014) en in latere arresten in de zaken Belcacemi en Oussar/België (nr. 37798/13, 2017) en Dakir/België (nr. 4619/12, 2017) heeft geoordeeld dat de Franse en Belgische wetten en besluiten waarin wordt verboden om op openbare plaatsen kleding te dragen die het gezicht geheel of gedeeltelijk bedekt, niet in strijd zijn met het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). In een andere zaak verwoordde de VN-Mensenrechtencommissie haar standpunten op grond van artikel 5, lid 4, van het facultatieve protocol bij het Internationale Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (108e zitting) betreffende klacht nr. 1928/2010 ingediend door Mann Singh. De commissie komt tot de conclusie dat het feit dat de aangesloten staat (Frankrijk) van personen verlangt dat zij blootshoofds op de foto in hun paspoort staan, een buitensporige beperking vormt die tegen de vrijheid van godsdienst indruist en een schending van artikel 18 van het verdrag betekent.

Discriminerende etnische profilering – politiecontroles verrichten uitsluitend of hoofdzakelijk op basis van iemands persoonlijke kenmerken in plaats van zijn of haar gedrag – is onwettig en kan schadelijke gevolgen hebben voor de relaties met de gemeenschap en

de samenwerking van het publiek met de handhavers van het recht; hierdoor wordt het vertrouwen in deze gezagsdragers ondermijnd. Door bij het opstellen van veiligheidsmaatregelen met de mensenrechten rekening te houden, kunnen de mogelijk nadelige effecten daarvan op de rechten van individuen worden beperkt en wordt het risico kleiner dat hele gemeenschappen vervreemd raken vanwege maatregelen die als discriminerend kunnen worden beschouwd, zoals het FRA in 2015 heeft aangetoond¹⁴. Vervreemding van de maatschappij door ervaringen met discriminatie, waaronder discriminerende behandeling door autoriteiten, kan een vruchtbare voedingsbodem voor ongenoegen vormen. Dit ongenoegen kan worden misbruikt door personen die uit zijn op de radicalisering van kwetsbare individuen. De resultaten van EU-MIDIS II wijzen uit dat moslimrespondenten vergeleken met de algemene bevolking een groot vertrouwen in de politie hebben. Deze bevinding moet echter naast de zeer lage aangiftecijfers voor haatmisdrijven worden gelegd, wat zou kunnen duiden op een gebrek aan vertrouwen in de mogelijkheden van het strafrecht om zulke incidenten doeltreffend aan te pakken.

FRA-advies 13

De gegevens van deze enquête bevatten de meest volledige bevindingen over de ervaringen van moslims met politiecontroles in de hele EU. Daarmee moet dan ook rekening worden gehouden bij het formuleren van de werkzaamheden van Cefpol, het Agentschap van de EU voor opleiding op het gebied van rechtshandhaving en, meer bepaald, de werkgroep politie en rechtshandhaving van het netwerk voor voorlichting over radicalisering (RAN) van de Commissie. Hierbij moeten de bewijzen voor de negatieve gevolgen van mogelijk discriminerende controles van moslims in de politieopleiding aan de orde komen, en behoort er gemeenschapsgericht politiewerk te worden verricht dat het vertrouwen in de rechtshandhaving bevordert.

¹⁴ FRA (2015).

2

Wat laten de resultaten zien?

2.1. Samenleven in de EU: staatsburgerschap, vertrouwen en verdraagzaamheid

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- Ongeveer 53 % van de moslimrespondenten is staatsburger van het land van verblijf en geniet derhalve alle rechten die gelden voor onderdanen of EU-burgers. 15 % van de respondenten heeft echter een verblijfsvergunning die minder dan vijf jaar geldig is, of zit (tijdelijk) zonder verblijfsvergunning.
- De meeste moslimrespondenten (76 %) voelen een sterke binding met hun land van verblijf.
- Over het geheel genomen geven moslimrespondenten aan meer vertrouwen te hebben in openbare instellingen dan de algemene bevolking deed tijdens de Europese Sociale Enquête 2014. Gemiddeld hebben zij het meest vertrouwen in de politie en het rechtsstelsel: op een schaal van tien punten – waar 10 „volledig vertrouwen” betekent – zijn de resultaten als het gaat om de politie ongeveer gelijk aan die voor de algemene bevolking, met gemiddeld 6,6 punten voor moslimrespondenten en 6,5 punten voor de algemene bevolking. Wat betreft het rechtsstelsel zijn de gemiddelden 6,6 voor moslims en 5,4 voor de algemene bevolking. Daarna komt het nationale parlement (5,7 voor moslims en 4,5 voor de algemene bevolking). Moslims staan neutraal tegenover het Europees Parlement (5,0 voor moslims en 3,9 voor de algemene bevolking). Ze hebben vaak geen vertrouwen in nationale politici (4,4 en 3,4) en politieke partijen (4,3 en 3,5) – wat dit betreft geldt ongeveer dezelfde uitslag als voor de algemene bevolking die in de Europese Sociale Enquête werd ondervraagd.
- Doorgaans staan de in het kader van EU-MIDIS II ondervraagde moslimrespondenten open voor andere groepen mensen in die zin dat zij zich op hun gemak voelen met burens met een andere godsdienst, dezelfde of een andere etnische achtergrond of personen met een handicap. Zo voelen bijna alle respondenten (92 %) zich op hun gemak bij burens met een andere religieuze achtergrond.
- Bijna een op de vier moslimrespondenten (23 %) voelt zich echter niet op zijn gemak met lesbiennes, homoseksuelen of biseksuelen als burens, en voor een op de drie (30 %) geldt dat wanneer hun burens transgenders of transseksuelen zouden zijn.
- Over het algemeen zijn vrouwelijke moslimrespondenten wat dit betreft iets meer open dan mannelijke respondenten en voelen zij zich gemiddeld meer op hun gemak met burens met een verschillende religieuze, etnische of andere achtergrond, vooral LHBT's.
- De resultaten van de EU-MIDIS II-enquête duiden op de open houding van de moslimrespondenten jegens andere godsdiensten; bijna een op de twee respondenten (48 %) geeft aan zich „helemaal op zijn gemak” te voelen met een gezinslid dat met een niet-moslim trouwt.
- De moslimrespondenten voelen zich meer op hun gemak met een gezinslid dat met iemand van een andere godsdienst is getrouwd (17 %) dan de algemene bevolking aangaf in de Eurobarometer 2015; 30 % van de algemene bevolking zegt dat zij zich niet op hun gemak zouden voelen wanneer hun zoon of dochter een „liefdesrelatie” met een moslim zou aangaan.
- Negentien op de tien respondenten hebben vrienden met een andere religieuze achtergrond.

In dit deel wordt gekeken naar zaken die verband houden met de maatschappelijke participatie van immigranten en hun nakomelingen, en dan vooral naar staatsburgerschap, het gevoel erbij te horen en vertrouwen in instellingen – zaken die vaak worden besproken als het gaat om de succesvolle integratie van immigranten in Europese samenlevingen. Het is hierbij belangrijk te benadrukken dat het gevoel erbij te horen meerdere dimensies kent, niet stabiel is en afhangt van de omgeving waarin de immigrant zich bevindt. Een dergelijk gevoel wordt vooral beïnvloed door ervaringen met discriminatie en slachtofferschap en door de openbare discussies, de media en het gevoerde beleid.

In dit deel onderzoeken we hoe de ervaringen van moslims met discriminatie en slachtofferschap gevolgen hebben voor de binding die zij voelen met de maatschappij waarin zij leven, en voor hun vertrouwen in instellingen. Weinig discriminatie en slachtofferschap wordt beschouwd als een belangrijk teken van succesvolle integratie in de maatschappij voor alle leden daarvan. De Zaragoza-indicatoren voor de integratie van immigranten¹⁵ – die de EU-lidstaten in 2010 hebben vastgesteld om toezicht op de integratie te houden – beklemtonen het belang van werkgelegenheid, onderwijs en sociale inclusie. Deze cruciale onderwerpen worden in veel EU-lidstaten gemonitord¹⁶. Daarnaast wordt er in het kader van de thematische beleidsterreinen „gastvrije samenleving” en „actief burgerschap” aandacht besteed aan actieve politieke participatie, vertrouwen in openbare instellingen en het gevoel erbij te horen, waarop naast ervaringen met discriminatie eveneens toezicht moet worden gehouden¹⁷.

2.1.1. Staatsburgerschap van moslimimmigranten en nakomelingen van immigranten

Meer dan de helft van de ondervraagde moslims zijn staatsburgers van het land waar ze wonen, en genieten derhalve dezelfde politieke rechten als de onderdanen in hun land en in de Europese Unie. Het aantal staatsburgers is veel hoger onder de nakomelingen van immigranten („tweede generatie”): 86 % is staatsburger van het betrokken land – tegen 38 % van de eerste-generatie-immigranten. In de meeste geënquêteerde landen zijn iets meer moslimvrouwen dan -mannen staatsburger van het land (56 % versus 50 %).

Ongeveer 77 % van de staatsburgers onder de tweede generatie ontving hun staatsburgerschap bij de geboorte; de overige 23 % kreeg dat later, via naturalisatie. Onder de immigranten van de eerste generatie ontving 10 % het staatsburgerschap van het land van

verblijf bij de geboorte¹⁸; de resterende 90 % kreeg het voornamelijk via naturalisatieprocedures op grond van nationale wetgeving. De meeste moslimimmigranten die het staatsburgerschap via naturalisatie verkregen, deden dat in de afgelopen tien jaar, sinds 2006 (36 %) of tussen 1996 en 2005 (35 %).

In totaal geeft 0,4 % van de ondervraagde moslims aan staatloos te zijn (1 % van degenen die geen staatsburger van het geënquêteerde land is). Het percentage staatloze personen onder moslimimmigranten uit Afrikaanse landen bezuiden de Sahara in Malta is opmerkelijk, namelijk 55 % – dat geldt echter ook voor moslims uit landen bezuiden de Sahara in Zweden en Finland, waar ongeveer een op de tien (10 %) aangeeft staatloos te zijn¹⁹.

Verblijfszekerheid voor moslimimmigranten

Van de moslimimmigranten die buitenlands staatsburger zijn, geeft rond 5 % aan dat zij voor het geënquêteerde land geen verblijfsvergunning nodig hebben omdat zij EU-burgers zijn. Van alle niet-genaturaliseerde moslimrespondenten is 2 % bezig zijn of haar verblijfsvergunning te vernieuwen en heeft 87 % een geldige verblijfsvergunning. Van de moslims met een geldige verblijfsvergunning heeft echter slechts 45 % een vergunning die onbeperkt geldig is. Van degenen die een verblijfsvergunning met beperkte geldigheid hebben, bezit ongeveer hetzelfde percentage een vergunning voor meer dan vijf jaar of voor minder dan één jaar, respectievelijk zo’n 37 % en 38 %. De overige 25 % van de moslimrespondenten met een verblijfsvergunning heeft een vergunning voor één tot vijf jaar. Tijdens het vraaggesprek gaf 5 % van de moslimrespondenten met een buitenlands staatsburgerschap of zonder nationaliteit aan dat zij geen verblijfsvergunning hadden of niet wisten of zij een dergelijke vergunning bezaten.

Al met al hebben de meeste ondervraagde moslims een zekere verblijfsstatus, omdat ze staatsburger zijn van het land van verblijf of van een ander EU-land of omdat ze een verblijfsvergunning van onbepaalde duur hebben of een vergunning die meer dan vijf jaar geldig is. Toch heeft bijna 15 % van alle moslimrespondenten een verblijfsvergunning die minder dan vijf jaar geldig is, of helemaal geen vergunning. Meer bepaald bezit 13 % een verblijfsvergunning met beperkte geldigheid en heeft 2 % geen vergunning. Het aandeel respondenten met geen of tijdelijk beperkte verblijfsrechten

¹⁵ Raad van Europa (2010).

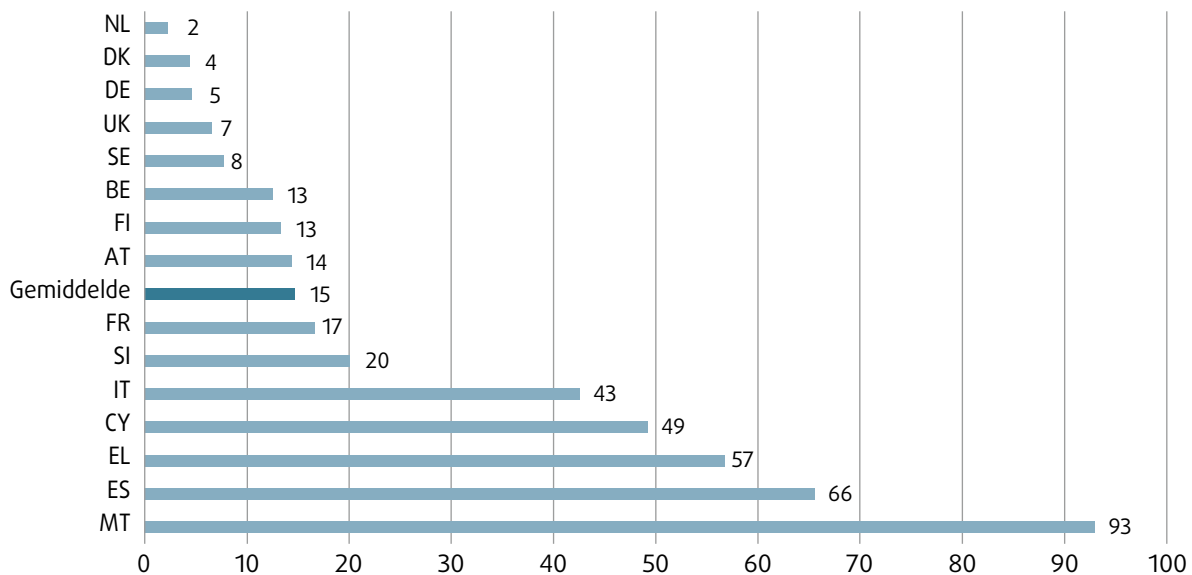
¹⁶ FRA (2017b).

¹⁷ Huddleston, T., Niessen, J., Tjaden, J. D. (2013).

¹⁸ Immigranten van de eerste generatie die vanaf hun geboorte staatsburger van het land van bestemming zijn, wonen hoofdzakelijk in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Dat komt omdat een van beide ouders Franse of Britse burgers waren of omdat er regelingen omtrent het staatsburgerschap bestonden voor de vroegere kolonies of buitengewesten van deze landen.

¹⁹ Door het kleine aantal respondenten voor deze statistieken is het niet mogelijk een nauwkeurige schatting te geven.

Figuur 1: Moslims met een verblijfsvergunning die minder dan vijf jaar geldig is, of zonder verblijfsvergunning, per EU-lidstaat (%)^{a,b}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Samengestelde indicator op basis van vragen over het actuele bezit van een verblijfsvergunning en de geldigheidsduur ervan.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

is bijzonder groot in Malta, Spanje, Griekenland, Cyprus en Italië (figuur 1). Hoge percentages respondenten zonder verblijfsvergunning zijn ook te vinden in Griekenland (12 %), Malta (8 %), Zweden (6 %), Italië (5 %) en Spanje (4 %). Verblijfszekerheid houdt nauw verband met de duur van het verblijf in een land; respondenten die geen verblijfsvergunning of een vergunning voor bepaalde duur hebben, verblijven gemiddeld veel korter in het land.

Verblijfsstatus en toegang tot staatsburgerschap zijn om diverse redenen belangrijk voor immigranten en nakomelingen van immigranten, waaronder zeer pragmatische en praktische overwegingen. Ze zijn echter ook belangrijk voor de actieve politieke participatie en niet in het minst voor de emotionele binding en gevoelens van verbondenheid met het land waar ze wonen. Eerdere studies over naturalisatie wijzen uit dat immigranten en hun nakomelingen vooral naar naturalisatie streven vanwege toegang tot rechten, verblijfszekerheid, minder problemen tijdens het reizen, erkenning als volwaardig lid van de maatschappij, meer gelijke behandeling, minder bureaucratie bij procedures en meer kansen op de arbeidsmarkt. Van alle moslimrespondenten die geen staatsburger van hun land van verblijf zijn, heeft een op de vijf (20 %) eerder het staatsburgerschap aangevraagd, waarbij de helft van hen nog op een beslissing wacht. De meeste personen van wie eerdere aanvragen werden afgewezen of die deze introkken, willen in de toekomst nog steeds graag het staatsburgerschap verkrijgen.

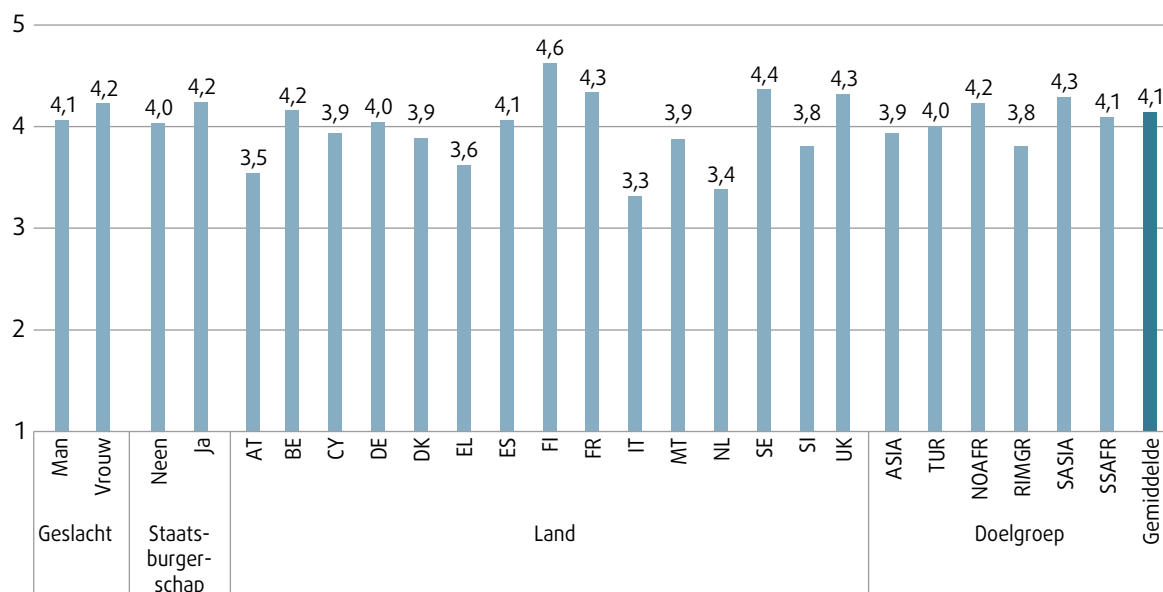
Meer dan een derde tot bijna de helft van de moslimrespondenten die geen staatsburger waren en die op de verschillende onderzochte terreinen van het leven enige vorm van discriminatie ervoeren, beschouwen staatsburgerschap als de hoofdreden voor die discriminatie. Dit geldt in het bijzonder voor het onderwijs, tijdens contacten met de school van de kinderen, en bij het zoeken naar huisvesting, maar ook voor werk, bij het zoeken naar werk, en gezondheidszorg. Niet alles wat respondenten die geen staatsburgers zijn als discriminatie waarnemen, is overigens per definitie onwettig, omdat er vaak wettelijk bepaalde verschillen voor onderdanen van derde landen bestaan. Zo kunnen in sommige landen onderdanen van derde landen geen lid zijn van een politieke partij of hebben zij beperkte toegang tot de arbeidsmarkt. Over het algemeen beschouwen de respondenten het staatsburgerschap als een belangrijk ijkpunt voor discriminatie en verschillen in behandeling.

2.1.2. Gevoel erbij te horen, binding en sociale afstand

Moslims voelen een sterke binding met hun land van verblijf

In het kader van EU-MIDIS II werd respondenten gevraagd naar hun binding met hun buurt, dorp, plaats of stad, land of regio, land van verblijf en de Europese Unie. De meeste moslimrespondenten voelen een sterke binding met al deze gebieden. Ze voelen

Figuur 2: Gevoel van binding met het land van verblijf, naar geslacht, staatsburgerschap, EU-lidstaat en doelgroep (gemiddelde waarde op vijfpuntenschaal) ^{a,b,c}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten met geldige antwoorden ($n = 10\,489$); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Kunt u mij vertellen op een schaal van 1 tot 5, waarbij 1 staat voor „helemaal geen binding” en 5 voor „zeer sterke binding”, in welke mate u binding voelt met [LAND]?”

^c Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

vooral een binding met hun land van verblijf en het minst met de Europese Unie. Op een schaal van vijf punten – waarbij 1 „helemaal geen binding” betekent en 5 „zeer sterke binding” – bedraagt de gemiddelde binding met het land van verblijf 4,1 (figuur 2).

Ongeveer 76 % van de moslimrespondenten selecteerde een waarde van 4 of 5, wat op een sterke binding duidt. Slechts zo’n 2 % voelt helemaal geen binding met het land van verblijf; dit percentage verschilt in de 15 onderzochte EU-lidstaten, van minder dan 1 % in Finland tot 8 % in Nederland.

Het gevoel van binding is iets hoger onder moslimrespondenten die de nationaliteit van het geënquêteerde land hebben. De binding is het sterkst onder moslims in Finland (4,6), Zweden (4,4), het Verenigd Koninkrijk (4,3), Frankrijk (4,3) en België (4,2), en het zwakst in Italië (3,3), Nederland (3,4), Oostenrijk (3,5) en Griekenland (3,6). Van de verschillende doelgroepen hebben moslims die recente immigranten zijn (in Slovenië), en moslims uit Aziatische landen (in Cyprus) gemiddeld de minste binding met hun land van verblijf (figuur 2).

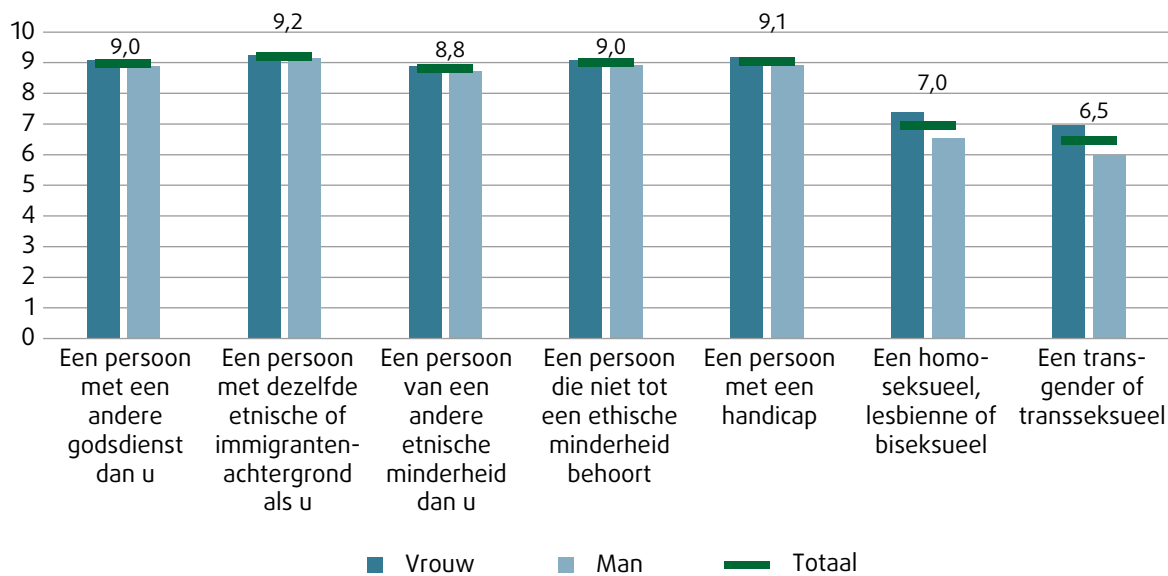
Het algehele gevoel van binding met het geënquêteerde land is vaak iets sterker onder nakomelingen van immigranten – maar niet in Frankrijk of Nederland, waar

immigranten van de tweede generatie een iets zwakkere binding ervaren dan die van de eerste generatie.

Veel moslims hebben een open houding jegens de meeste andere groepen

De ondervraagde moslims leven niet bijzonder gesegregeerd in de zin dat zij vrienden met verschillende achtergronden hebben. Vier op de vijf moslimrespondenten hebben vrienden van een andere etnische minderheid (79 %) en onder de autochtone (meerderheids)bevolking (84 %). Bijna negen op de tien hebben vrienden met een andere godsdienst (88 %) – dat wil zeggen niet-moslimvrienden. Degenen met vrienden met een andere religieuze achtergrond voelen vaak iets meer binding met hun land van verblijf.

Doorgaans staan de in het kader van EU-MIDIS II ondervraagde moslimrespondenten open voor andere groepen mensen in die zin dat zij zich op hun gemak voelen met burens met een andere godsdienst, een andere etnische achtergrond of personen met een handicap (figuur 3). De acceptatie is echter kleiner als het gaat om lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders of transseksuelen. De respondenten werd gevraagd op een schaal van 0 tot 10 aan te geven hoezeer zij zich op hun gemak zouden voelen met verschillende groepen mensen als burens. Er is een

Figuur 3: Mate van acceptatie van buren met een andere achtergrond (op een schaal van 0 tot 10)^{a,b}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Kunt u mij op een schaal van 0 tot 10 vertellen wat u ervan zou vinden iemand uit een van de volgende groepen als buren te hebben? 0 betekent dat u zich daar „helemaal niet op uw gemak“ bij voelt en 10 dat u zich daar „helemaal op uw gemak“ bij voelt.“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

grote mate van acceptatie van mensen met een andere godsdienst, dezelfde etnische of immigrantenachtergrond, mensen van een andere etnische minderheid of zonder een dergelijke achtergrond, en mensen met een handicap – met een gemiddelde waarde van 8,8 voor mensen van een andere etnische minderheid en 9,0 voor mensen met een andere godsdienst. Ongeveer 92 % voelt zich op zijn gemak met buren met een andere religieuze achtergrond; zij selecteerden een waarde van 6 of hoger. Slechts 2 % voelt zich met zulke buren ongemakkelijk en koos voor een waarde tussen 0 en 4. De overige respondenten zijn neutraal.

De gemiddelde waarden – op een schaal van 0 tot 10 – voor homoseksuelen, lesbiennes of biseksuelen en transgenders of transseksuelen zijn relatief laag: respectievelijk 7 en 6,5. Van alle moslimrespondenten voelt 23 % zich ongemakkelijk met lesbiennes, homoseksuelen of biseksuelen als buren, en 30 % met transgenders of transseksuelen als buren. Gemiddeld geeft 16 % van de algemene bevolking aan dat zij liever geen „homoseksuelen als hun buren“ zouden willen, van 5 % in Spanje tot 40 % in Cyprus²⁰. Over het algemeen voelen vrouwen zich iets meer op hun gemak met verschillende groepen als buren – vooral lesbiennes,

homoseksuelen, biseksuelen, transgenders of transseksuelen, met een verschil van ongeveer 1 punt (figuur 3).

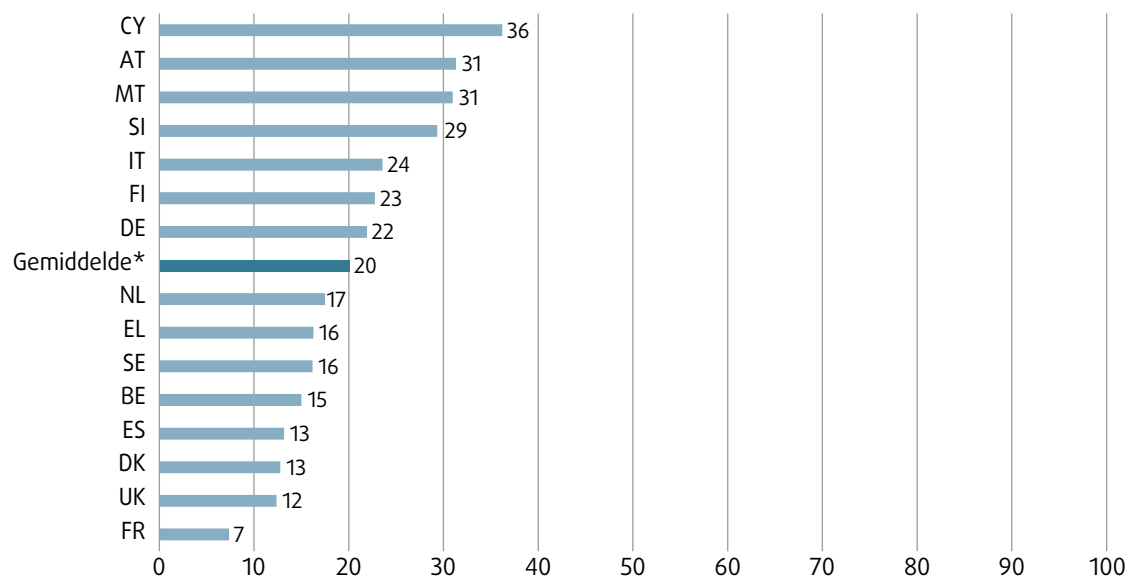
Het is belangrijk erop te wijzen dat er onder de algemene bevolking weinig acceptatie van moslims heerst (figuur 4). Uit de gegevens van de European Values Study in 2008 blijkt dat een op de vijf personen in de 15 landen waarover het in dit verslag gaat, liever geen moslims als buren heeft. Een bijzonder negatieve houding jegens moslims kan worden gevonden in Cyprus (36 %), Oostenrijk (31 %), Malta (31 %) en Slovenië (29 %). Relatief minder negatieve standpunten en een grotere mate van acceptatie is te vinden in Frankrijk (7 %) – waarbij moet worden opgemerkt dat de houding van mensen sinds 2008 wellicht is veranderd.

De meer recente resultaten van de Eurobarometer 2015 bevestigen het bestaan van antimoslimsentimenten in de Europese Unie. Uit de bevindingen daarvan blijkt dat in de 28 EU-lidstaten 71 % van de algemene bevolking zich op zijn gemak zou voelen met een moslim als collega of daar neutraal tegenover staat. Dit percentage is laag vergeleken met andere groepen, zoals boeddhisten (81 %), joden (84 %), atheïsten (87 %) of christenen (94 %). In Tsjechië wordt het negatiefst over een moslim als collega gedacht: in dat land voelt slechts 27 % zich daarbij op zijn gemak of staat daar neutraal tegenover. In Zweden is de acceptatie het grootst (89 %).

Als we kijken naar het standpunt van de algemene bevolking over intieme relaties met anderen, blijkt uit

²⁰ Berekeningen van het FRA, gebaseerd op de European Values Study (EVS) (2016). De resultaten zijn niet direct met elkaar te vergelijken vanwege het gebruik van een andere antwoordschaal in EU-MIDIS II.

Figuur 4: Personen van de algemene bevolking in de EU die „liever niet” moslims als burens hebben, European Values Study (%)^{a,b}

Noot: ^a N = 21 038.

^b Vraag: „Op deze lijst staan diverse groepen van mensen. Wilt u daar alle groepen uit opnoemen die u liever niet als burens zou hebben? Moslims.” De percentages hebben betrekking op de mensen die moslims noemden.

* Het gaat hierbij om het ongewogen gemiddelde, waarbij geen rekening wordt gehouden met de totale bevolkingsomvang van de landen; elk land heeft evenveel gewicht gekregen.

Bron: *European Values Study, 2008 (EVS (2016): European Values Study 2008: Integrated Dataset (EVS 2008); GESIS Data Archive, Keulen; ZA4800 Data file Version 4.0.0)*

de Eurobarometer 2015 dat één op de drie personen (30 %) zich ongemakkelijk zou voelen wanneer hun zoon of dochter een „liefdesrelatie” met een moslim zou aangaan²¹. Uit een soortgelijke vraag in EU-MIDIS II blijkt dat 17 % van de moslimrespondenten zich ongemakkelijk zou voelen als iemand van hun familie zou gaan trouwen met iemand van een andere religie. Het hoogste percentage moslimrespondenten dat zich „helemaal niet op zijn gemak” voelt bij een huwelijk met iemand met een andere godsdienst, is te vinden in Nederland (33 %) en Denemarken (25 %). Over de hele linie duiden de enquêteresultaten erop dat bijna een op de twee moslimrespondenten (48 %) zich „helemaal op zijn gemak voelt” met een gezinslid dat met een niet-moslim trouwt.

2.1.3. Vertrouwen in openbare instellingen

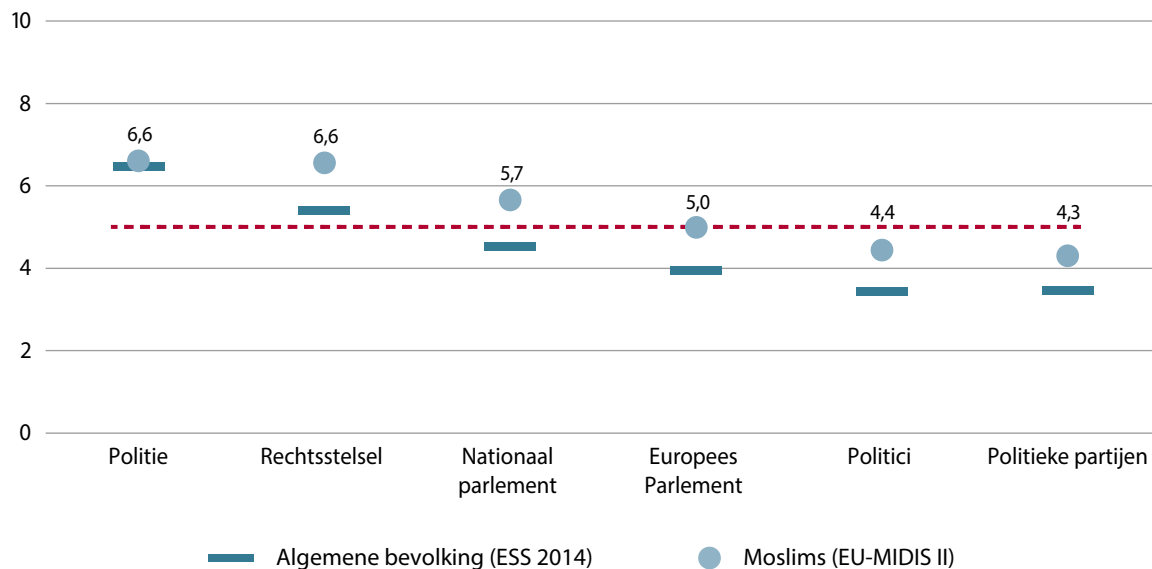
Onderzoek heeft uitgewezen dat het vertrouwen in openbare instellingen onder immigranten van de eerste en tweede generatie wordt beïnvloed door verscheidene factoren, waaronder de kwaliteit en prestaties van instellingen in het land van herkomst, de kwaliteit en prestaties van instellingen in het land van verblijf, individuele socialisatie en de mate van betrokkenheid

en het verwachtingsniveau. Omdat het vertrouwen in instellingen door zoveel aspecten wordt bepaald, is het niet gemakkelijk te beoordelen hoe groot het vertrouwen van immigranten en nakomelingen van immigranten over de hele linie is. Niettemin is vertrouwen een belangrijke uitkomstindicator van integratie, die laat zien hoe er tegen de voornaamste openbare instellingen van een democratische samenleving wordt aangekeken.

Gemiddeld hebben moslimrespondenten het meest vertrouwen in de politie en het rechtsstelsel van het land, gevolgd door het nationale parlement. Ze staan gemiddeld neutraal tegenover het Europees Parlement en vaak wantrouwend tegenover politici en politieke partijen op nationaal niveau. De gemiddelde waarden op een schaal van 0 tot 10 – waar 0 „helemaal geen vertrouwen” en 10 „volledig vertrouwen” betekent – worden getoond in [figuur 5](#). De rangorde van de gemiddelde niveaus van vertrouwen in instellingen is voor de algemene bevolking en de ondervraagde moslimrespondenten vrijwel identiek – maar de percentages pakken meestal lager uit voor de algemene bevolking, behalve wat betreft vertrouwen in de politie, dat ongeveer hetzelfde is. [Figuur 5](#) toont de gemiddelde niveaus van vertrouwen onder moslimrespondenten en de algemene bevolking voor elf EU-lidstaten. Onder de moslimrespondenten varieert het vertrouwen op een tienpuntschaal van 4,3 voor politieke partijen

²¹ Europese Commissie (2015b).

Figuur 5: Vertrouwen in instellingen onder moslims in elf EU-lidstaten, per type instelling (gemiddelde waarde op een schaal van 0 tot 10)^{a,b}

Noot: ^a EU-MIDIS II (11 lidstaten), n = 8 333; ESS 2014 (11 lidstaten), n = 21 238. De 11 EU-lidstaten zijn AT, BE, DE, DK, ES, FI, FR, NL, SE, SI en UK. Om beter met de gegevens van de ESS te kunnen vergelijken, zijn de resterende 4 landen – CY, IT, EL en MT – niet in het overzicht opgenomen; de ESS-ronde van 2014 had namelijk geen betrekking op deze landen. De resultaten voor alle 15 in dit verslag onderzochte landen zijn hetzelfde, met slechts kleine verschillen van niet meer dan 0,1 voor de gemiddelde waarden als hierboven vermeld.

^b Vraag: „Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk hebt in elk van de instellingen van [LAND] die ik oplees? 0 betekent dat u helemaal geen vertrouwen hebt in een instelling en 10 dat u volledig vertrouwen hebt.”

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, en European Social Survey, 2014 (ESS-ronde 7)

tot 6,6 voor het rechtsstelsel en de politie ²². Voor de algemene bevolking lopen deze waarden uiteen van 3,4 en 3,5 voor politici en politieke partijen tot 5,4 voor het rechtsstelsel en 6,5 voor de politie ²³. Dit betekent dat moslimimmigranten van de eerste en tweede generatie gemiddeld meer vertrouwen in het rechtsstelsel en politieke instellingen hebben dan de algemene bevolking.

In de meeste landen is het vertrouwen in het rechtsstelsel groter onder moslims dan onder de algemene bevolking – maar niet in Denemarken en Nederland, waar het vertrouwen van immigranten van de eerste en tweede immigratie iets kleiner is dan het

nationale gemiddelde in de European Social Survey. In diverse maar niet alle geënquêteerde landen heeft de tweede generatie minder vertrouwen in het rechtsstelsel dan de eerste generatie. Het verschil tussen eerste- en tweedegeneratiemoslims is het grootst in Frankrijk, waar immigranten van de eerste generatie meer vertrouwen in het rechtsstelsel hebben dan de algemene bevolking en de moslims van de tweede generatie juist van iets minder vertrouwen blijken te geven dan de algemene bevolking. Deze patronen springen nog meer in het oog als het gaat om vertrouwen in de politie. In het laatste deel van dit verslag wordt nader bekeken welke zaken invloed op de mate van vertrouwen hebben.

²² Deze elf lidstaten moesten worden geselecteerd, omdat er voor vier landen in de ESS geen informatie beschikbaar was.

²³ FRA-berekeningen gebaseerd op ESS-ronde 7 (2014).

2.2. Discriminatie en bewustzijn van rechten

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- In de vijf jaar voorafgaand aan EU-MIDIS II voelden vier op de tien moslimrespondenten (39 %) zich gediscrimineerd vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond – waaronder huidskleur, etnische afstamming of immigrantenachtergrond, en godsdienst of religieuze overtuiging – op een of meer terreinen van hun dagelijkse leven. Een op de vier (25 %) heeft dit ervaren in de twaalf maanden vóór de enquête.
- Ongeveer 17 % van de moslimrespondenten geeft aan zich in de vijf jaar vóór de enquête gediscrimineerd te hebben gevoeld op grond van hun godsdienst of religieuze overtuiging, tegen 10 % bij EU-MIDIS I in 2008. Meer bepaald voelde in EU-MIDIS II 19 % van de moslimvrouwen en 16 % van de mannen zich op deze grond gediscrimineerd.
- Moslimrespondenten van de tweede generatie voelen zich vaker dan respondenten van de eerste generatie gediscrimineerd op basis van godsdienst of overtuiging, etnische afstamming of immigrantenachtergrond, en leeftijd (godsdienst: 22 % onder tweede generatie versus 15 % onder eerste generatie; etnische afstamming: 30 % versus 25 %; leeftijd: 9 % versus 5 %).
- Net als bij EU-MIDIS I wordt onder de geënquêteerde moslimgroepen het vaakst gewag gemaakt van discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond door respondenten uit Noord-Afrika en de landen bezuiden de Sahara – zowel in de vijf jaar vóór de enquête (respectievelijk 46 % en 45 %) als in de twaalf maanden vóór de enquête (respectievelijk 30 % en 28 %).
- Er zijn grote verschillen aangetroffen in ervaringen met discriminatie tussen moslimvrouwen en -mannen onder respondenten die uit sommige landen en regio's afkomstig zijn, of die in bepaalde EU-lidstaten wonen.
- Kleding is vooral een belangrijk punt voor moslimvrouwen als het gaat om discriminatie op het gebied van werkgelegenheid en gezondheidszorg. Zo noemt 35 % van de moslimvrouwen – tegen 4 % van de mannen – de wijze waarop zij zich kleden, als de voornaamste oorzaak van discriminatie wanneer zij op zoek zijn naar werk; 22 % zegt dat dit op het werk tot discriminatie leidt.
- Moslimrespondenten die zich gediscrimineerd voelden, gaven aan dat dit gemiddeld ten minste vijfmaal per jaar gebeurde, waaruit blijkt dat discriminatie een terugkerend fenomeen is.
- Bij EU-MIDIS I was gebleken dat 79 % van de moslimrespondenten geen aangifte deed van hun ervaringen met discriminatie. Zo ook hebben de meeste in het kader van EU-MIDIS II ondervraagde moslims zulke incidenten bij geen enkele instantie gemeld. Gemiddeld heeft slechts 12 % van de respondenten die zich gediscrimineerd voelden, het incident ergens gemeld. Vrouwen doen vaker aangifte van zulke incidenten (15 %) dan mannen (10 %).
- De minderheid van respondenten die gevallen van discriminatie wel meldden, deed dat meestal bij hun werkgever (39 %), gevolgd door de politie (17 %) en vakbonden (16 %), omdat veel van deze incidenten werkgerelateerd waren. Slechts 4 % van alle moslimrespondenten die een incident meldden, dienden een klacht in of deden aangifte bij een orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling. Dat kan worden verklaard door het feit dat maar heel weinig respondenten van het bestaan van zulke organen op de hoogte zijn.
- Gemiddeld denkt 17 % van de moslimrespondenten dat er geen wet is die discriminatie verbiedt, en 14 % weet niet of zulke wetgeving bestaat. Dit betekent dat een op de drie niet weet dat ze een wettelijk recht op non-discriminatie hebben en dat zij aanspraak op dat recht kunnen maken. Verder, en dat is in lijn met de bevindingen van EU-MIDIS I, kennen de meeste respondenten (72 %) geen organisatie die slachtoffers van discriminatie hulp of advies biedt. Een meerderheid (65 %) herkende evenmin een van de organen voor de bevordering van gelijke behandeling in hun eigen land.

De richtlijn rassengelijkheid biedt alomvattende bescherming tegen discriminatie op grond van ras of etnische afstamming en de richtlijn gelijke behandeling in arbeid en beroep biedt meer beperkte bescherming op grond van godsdienst of overtuiging. Toch blijkt uit de resultaten dat in de EU-lidstaten waarop deze enquête betrekking heeft, moslims met een verschillende etnische en immigratieachtergrond in een aantal situaties

nog steeds discriminatie ondervinden en dat velen hun rechten niet kennen of niet weten tot wie ze zich kunnen wenden wanneer ze niet gelijk worden behandeld.

Velen ervaren ook discriminatie op meer dan één grond, de zogenaamde meervoudige of intersectionele discriminatie²⁴.

²⁴ Voor meer informatie over meervoudige discriminatie zie hoofdstuk 2 van FRA (2017a).

2.2.1. Algehele discriminatiecijfers

Opmerking inzake terminologie

Discriminatie meten in EU-MIDIS II

In de enquête werd de respondenten gevraagd of zij zich gediscrimineerd voelden op een of meer gronden – huidskleur, etnische afstamming of immigrantenachtergrond, godsdienst of religieuze overtuiging, geslacht, leeftijd, handicap, seksuele geaardheid en „andere” gronden – op verschillende terreinen en bij verschillende activiteiten:

- bij het zoeken naar werk;
- op het werk;
- in het onderwijs of tijdens contacten met personeel van de school van de kinderen;
- bij toegang tot gezondheidszorg;
- huisvesting;
- bij gebruik van openbare of particuliere diensten (zoals openbaar vervoer, overheidsinstanties, bij het binnegaan van een nachtclub, restaurant of hotel, en in een winkel of bij het betreden daarvan).

De discriminatiecijfers werden berekend over de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête én over de vijf jaar vóór de enquête.

De respondenten die aangaven dat zij discriminatie hebben ervaren op ten minste een van de drie specifieke gronden – namelijk huidskleur, etnische afstamming of immigrantenachtergrond, en godsdienst of religieuze overtuiging – werd naar verdere bijzonderheden over het incident gevraagd, onder verwijzing naar de generieke term „etnische of immigrantenachtergrond”. Daarom kunnen de resultaten die zijn gebaseerd op de uit deze vervolgvragen voortvloeiende informatie, niet verder naar de drie afzonderlijke gronden worden gesplitst.

Verder werd de respondenten gevraagd of zij in de afgelopen vijf jaar vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond met een serie discriminerende situaties te maken hadden op het werk, bij de toegang tot huisvesting en tijdens contacten met schoolpersoneel als ouder of voogd.

Discriminatie op verschillende gronden

Net als bij EU-MIDIS I werd de respondenten in deze enquête gevraagd naar hun ervaringen met discriminatie in de afgelopen vijf jaar, op vier terreinen van het leven— bij het zoeken naar werk, op het werk, bij de toegang tot huisvesting en tijdens

contacten met schoolbesturen (als ouder of voogd)²⁵. Respondenten konden maximaal acht redenen van discriminatie aangeven.

Bij EU-MIDIS I gaf 10 % van de moslims aan zich in de vijf jaar vóór die enquête gediscrimineerd te hebben gevoeld op grond van godsdienst. Daarentegen zei 17 % van de respondenten in EU-MIDIS II religieuze discriminatie te ervaren. Gemiddeld verklaart 27 % van alle moslimrespondenten dat zij last hebben van discriminatie op grond van etnische afstamming of immigrantenachtergrond, gevolgd door godsdienst of religieuze overtuiging (17 %), huidskleur (9 %), leeftijd (7 %) en geslacht (2 %) (figuur 6). Meer moslimvrouwen dan -mannen geven aan dat zij discriminatie op grond van geslacht ervaren (respectievelijk 4 % en 1 %). Wat andere gronden betreft, zijn er geen grote verschillen tussen de ervaringen van mannen en vrouwen – behalve dat moslimmannen vaker discriminatie op grond van huidskleur ondervinden (11 % tegen 7 %) en dat meer moslimvrouwen zich op grond van godsdienst gediscrimineerd voelen (19 % tegen 16 %).

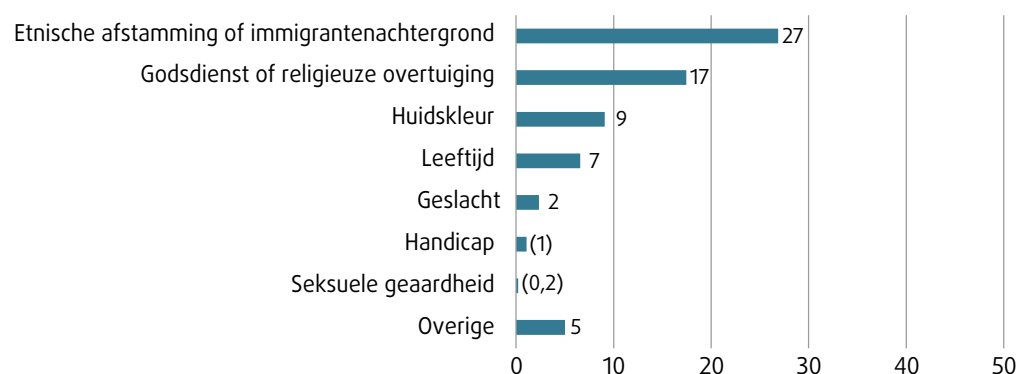
Er zijn kleine maar opmerkelijke verschillen tussen respondenten van de eerste en tweede generatie als het gaat om ervaringen met discriminatie op grond van godsdienst of religieuze overtuiging, etnische afstamming of immigrantenachtergrond, en leeftijd. Gemiddeld noemen moslimrespondenten van de tweede generatie godsdienst vaker als discriminatiegrond dan eerstegeneratierespondenten (22 % versus 15 %). Hetzelfde geldt voor etnische afstamming (30 % versus 25 %) en leeftijd (9 % versus 5 %). De resultaten verschillen echter per land/regio van herkomst en land van verblijf²⁶.

Wanneer we naar discriminatie kijken vanuit het perspectief van de landen/regio's van herkomst van de respondenten (figuur 7), blijkt uit de samengevoegde resultaten dat voor alle andere groepen dan moslims uit Afrikaanse landen bezuiden de Sahara de etnische afstamming of immigrantenachtergrond de voornaamste discriminatiegrond vormt, gevolgd door godsdienst of religieuze overtuiging. De moslims uit deze landen geven aan dat zij het meest discriminatie op grond van huidskleur ondervinden (29 %).

²⁵ Er werd ook gevraagd naar meerdere gronden op het gebied van gezondheid, maar door een routefout kan dit terrein niet in deze analyse worden meegenomen. De resultaten voor dit terrein worden meegenomen in het algehele cijfer voor de discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond over de periode van twaalf maanden. Er werd niet naar meerdere gronden gevraagd voor de categorie „andere openbare of particuliere diensten”, die onderwijs, openbaar vervoer, overheidsinstanties, restaurants of bars, en winkels omvatten.

²⁶ De moslimrespondenten van de tweede generatie zijn gemiddeld jonger (de meesten zijn tussen 16 en 44 jaar).

Figuur 6: Gronden voor discriminatie in de afgelopen vijf jaar op vier terreinen van het dagelijks leven (%)^{a,b,c}

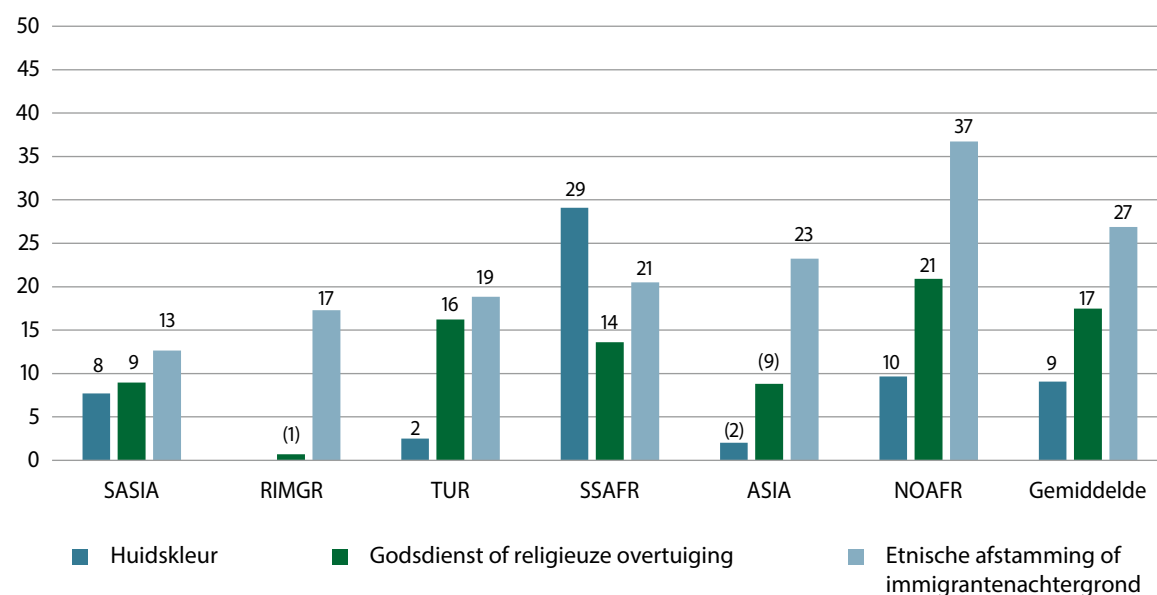
Noot: ^a Van alle moslimrespondenten die risico lopen om op verschillende gronden gediscrimineerd te worden op ten minste een van de vier terreinen van het dagelijks leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd („de afgelopen vijf jaar“: n = 9 240); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Terreinen van het dagelijks leven die in de analyse worden meegenomen: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (als ouder of voogd), huisvesting.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Figuur 7: Discriminatie op grond van drie specifieke gronden in de afgelopen vijf jaar op vier terreinen van het dagelijks leven, per doelgroep (%)^{a,b,c,d}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten die risico lopen om op verschillende gronden gediscrimineerd te worden op ten minste een van de vier terreinen van het dagelijks leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd („de afgelopen vijf jaar“: n = 9 240); gewogen resultaten, gesorteerd op de grond „etnische afstamming of immigrantenachtergrond“.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Terreinen van het dagelijks leven die in de analyse worden meegenomen: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (als ouder of voogd), huisvesting.

^d Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Figuur 8 toont discriminatie vanuit het perspectief van het land van verblijf van de respondenten. Daaruit blijkt dat moslimrespondenten in alle andere landen dan Malta etnische afstamming of immigrantenachtergrond als belangrijkste grond voor discriminatie aanwijzen. In Malta noemt 32 % huidskleur als de voornaamste discriminatiegrond. Huidskleur wordt ook genoemd door 25 % van de respondenten in Griekenland en 21 % in Italië – wat volgens verwachting is, omdat de landen/regio's van herkomst van de onderzochten in deze landen de resultaten beïnvloeden. Zo wijst in Italië 39 % van de moslimrespondenten uit Sub-Sahara-Afrika huidskleur als grond voor discriminatie aan – wat bijna tweemaal zoveel is als het landengemiddelde op basis van de antwoorden van moslims uit drie verschillende landen/regio's van herkomst. Daarentegen noemen moslims in Nederland (30 %) en in Italië (25 %) godsdienst of religieuze overtuiging als reden voor discriminatie.

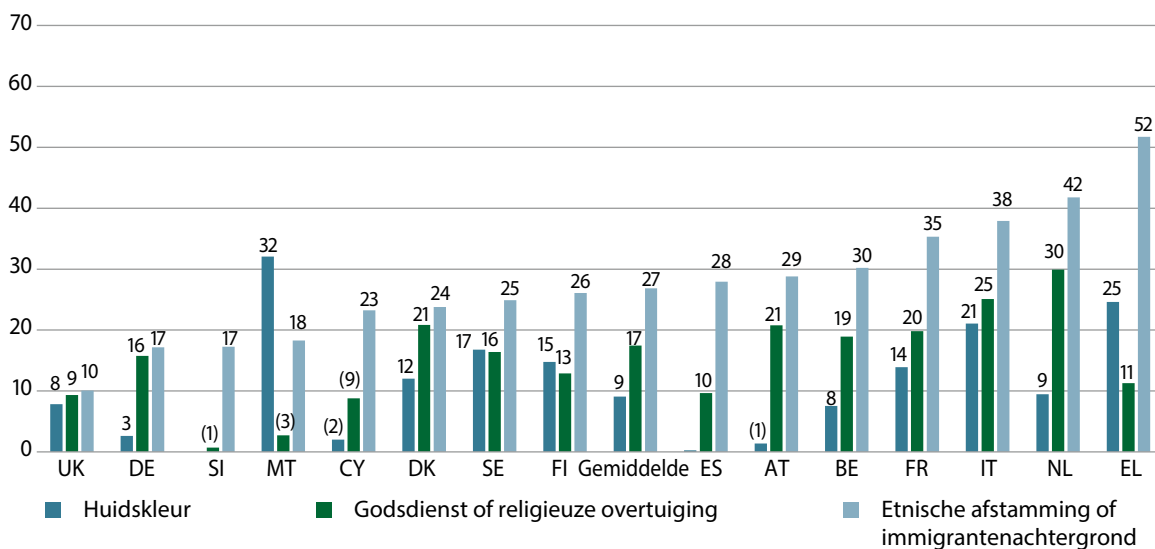
Van alle respondenten ervaren moslimrespondenten uit Noord-Afrika die in Nederland en Italië wonen, het sterkst discriminatie op grond van godsdienst of religieuze overtuiging in de vijf jaar vóór de enquête (31 % in beide landen). Daarna volgen moslimrespondenten uit Turkije in Nederland (28 %) en respondenten uit Sub-Sahara-Afrika in Denemarken (27 %).

De resultaten duiden op een snijvlak van de gronden godsdienst en etnische afstamming; 70 % van alle moslimrespondenten die godsdienst als grond voor discriminatie noemen, voelden zich namelijk ook gediscrimineerd vanwege hun etnische afstamming of immigrantenachtergrond. Daarentegen gaf slechts 46 % van alle moslimrespondenten die zich vanwege hun etnische afstamming of immigrantenachtergrond gediscrimineerd voelden, aan dat zij ook discriminatie op grond van godsdienst ervoeren – een bevinding die erop zou kunnen wijzen dat de meeste moslimrespondenten godsdienst als een dimensie of onderdeel van hun etnische of immigrantenachtergrond beschouwen.

Vergelijken van cijfers voor discriminatie op grond van etnische afstamming of immigrantenachtergrond

Dit deel bevat een samenvatting van de verdere resultaten met betrekking tot de meest relevante discriminatiegrond voor moslimrespondenten in EU-MIDIS II – etnische of immigrantenachtergrond. Zoals eerder opgemerkt, omvat dit drie gronden: etnische afstamming of immigrantenachtergrond, godsdienst of religieuze overtuiging en huidskleur. Met de enquête werd op tien terreinen van het leven meer gedetailleerde informatie over deze vorm van discriminatie verzameld.

Figuur 8: Discriminatie op grond van drie specifieke gronden in de afgelopen vijf jaar op vier terreinen van het dagelijks leven, per EU-lidstaat (%) ^{a,b,c}

^a Van alle moslimrespondenten die risico lopen op verschillende gronden gediscrimineerd te worden op ten minste een van de vier terreinen van het dagelijks leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd („de afgelopen vijf jaar“: n = 9 240); gewogen resultaten, gesorteerd op de grond „etnische afstamming of immigrantenachtergrond“.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Terreinen van het dagelijks leven die in de analyse worden meegenomen: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (als ouder of voogd), huisvesting.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Moslimimmigranten en hun nakomelingen ervaren nog steeds in sterke mate discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond. Een blik op de algehele discriminatie op de tien terreinen van het leven waarop EU-MIDIS betrekking heeft, laat zien dat gemiddeld 39 % van alle moslimrespondenten zich in de vijf jaar vóór de enquête gediscrimineerd voelde vanwege de etnische of immigrantenachtergrond; in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête gold dat voor 25 % (figuur 9). Bij EU-MIDIS I verklaarde een op de drie moslimrespondenten (30 %) dat zij zich gediscrimineerd voelden vanwege hun etnische afkomst (met betrekking tot negen terreinen van het leven).

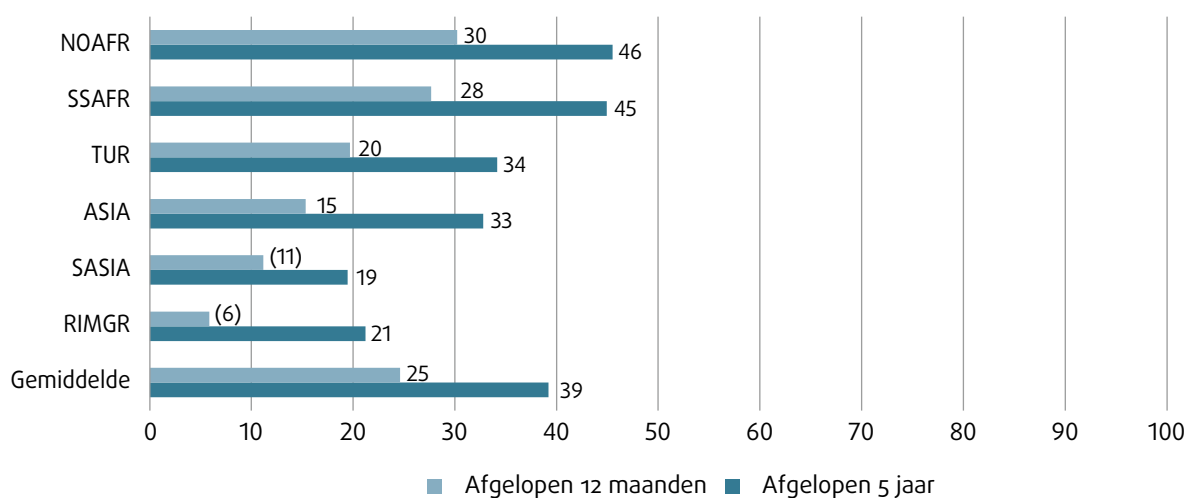
Discriminatiecijfers per doelgroep

Net als bij EU-MIDIS I maken moslimrespondenten uit Noord-Afrika en Sub-Sahara-Afrika het vaakst gewag van discriminatie voor beide referentieperiodes: voor de vijf jaar vóór de enquête respectievelijk 46 % en

45 %; en voor de voorafgaande twaalf maanden respectievelijk 30 % en 28 % (figuur 9) ²⁷.

Er bestaan echter opvallende verschillen tussen dezelfde doelgroepen in verschillende landen (figuur 10). Zo voelen moslimrespondenten uit Noord-Afrika zich het vaakst gediscrimineerd in Nederland (49 %), Italië (33 %) en Frankrijk (31 %) en het minst in Spanje (20 %). Er zijn ook grote verschillen tussen moslimrespondenten uit verschillende landen/regio's die in hetzelfde EU-land wonen, wat kan worden verklaard vanuit verschillen in kenmerken – bijvoorbeeld huidskleur. Het meest in het oog springende verschil in het discriminatiecijfer over een periode van twaalf maanden is waargenomen in Duitsland tussen moslims uit Sub-Sahara-Afrika en Turkije: 18 % van de moslimrespondenten uit Turkije voelde zich in de voorgaande twaalf maanden gediscrimineerd, tegen 50 % van de moslims uit Sub-Sahara-Afrika. In Nederland verschilt het cijfer voor discriminatie op grond van etnische of

Figuur 9: Algehele discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen vijf jaar en de afgelopen twaalf maanden, per ondervraagde doelgroep (%) ^{a,b,c,d,e}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten die risico lopen gediscrimineerd te worden op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond op ten minste een van de terreinen van hun dagelijks leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd („de afgelopen vijf jaar“: n = 10 467; „de afgelopen twaalf maanden“: n = 10 498); gewogen resultaten, gesorteerd voor twaalf maanden.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Onderdelen van het dagelijks leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (zelf of als ouder), gezondheid, huisvesting en andere openbare of particuliere diensten (overheidsinstantie, restaurant of bar, openbaar vervoer, winkel).

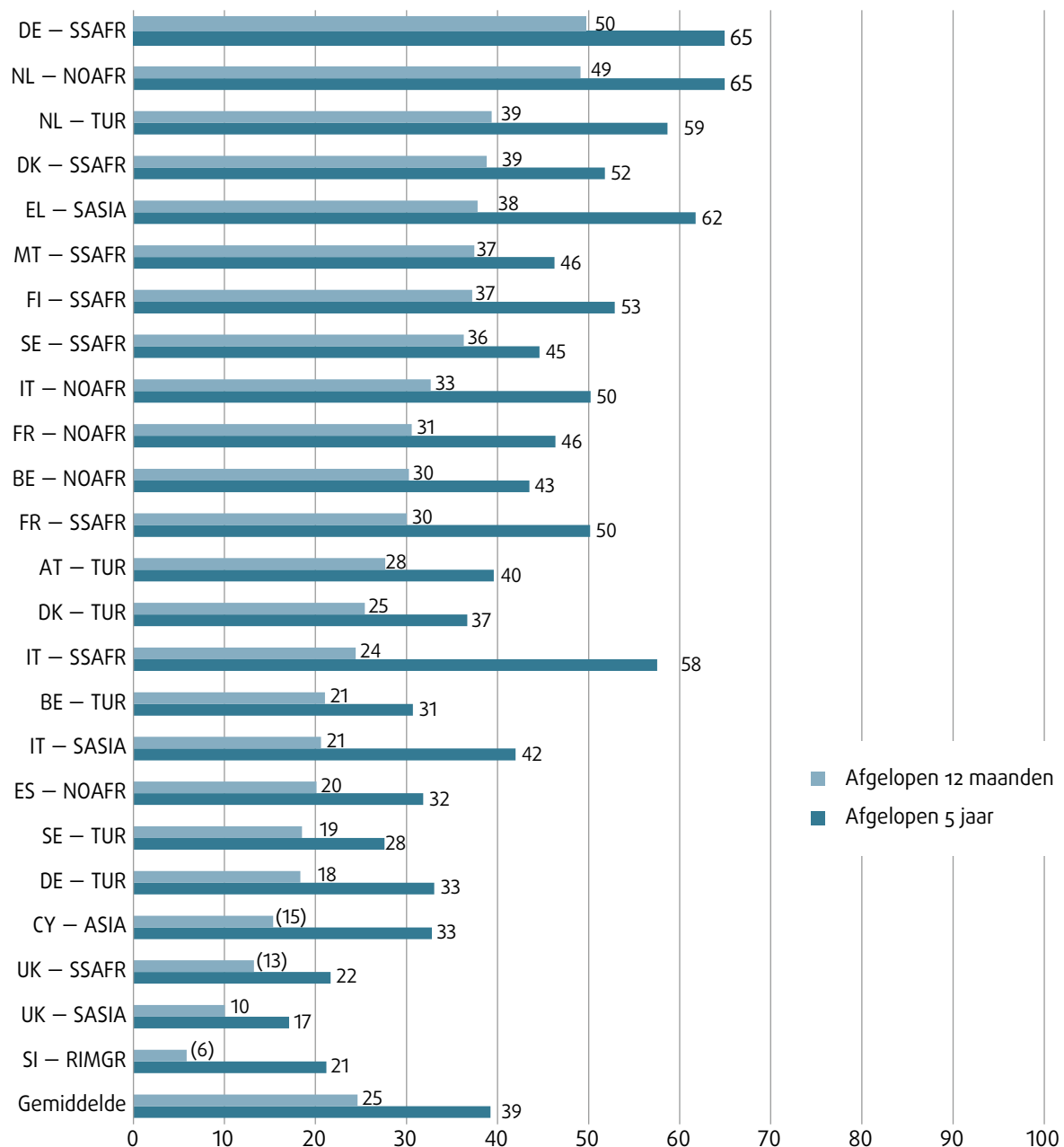
^d Wat betreft ervaringen met discriminatie bij de „toegang tot gezondheidszorg“ werd alleen gevraagd naar ervaringen in de voorgaande twaalf maanden, hetgeen de verschillende omvang van de twee steekproeven (n) voor de twee referentieperiodes verklaart.

^e Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

²⁷ FRA (2009).

Figuur 10: Algehele discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen vijf jaar en de afgelopen twaalf maanden, per doelgroep en land van verblijf (%)^{a,b,c,d}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten die risico lopen gediscrimineerd te worden op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond op ten minste een van de terreinen van hun dagelijks leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd („de afgelopen vijf jaar“: n = 10 467; „de afgelopen twaalf maanden“: n = 10 498); gewogen resultaten, gesorteerd voor twaalf maanden.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Onderdelen van het dagelijkse leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (zelf of als ouder), gezondheid, huisvesting en andere openbare of particuliere diensten (overheidsinstantie, restaurant of bar, openbaar vervoer, winkel).

^d Wat betreft ervaringen met discriminatie bij de „toegang tot gezondheidszorg“ werd alleen gevraagd naar ervaringen in de voorgaande twaalf maanden, hetgeen de verschillende omvang van de twee steekproeven (n) voor de twee referentieperiodes verklaart.

^e Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

immigrantenachtergrond over een periode van twaalf maanden tien procentpunt tussen moslims uit Turkije en Noord-Afrika (39 % versus 49 %).

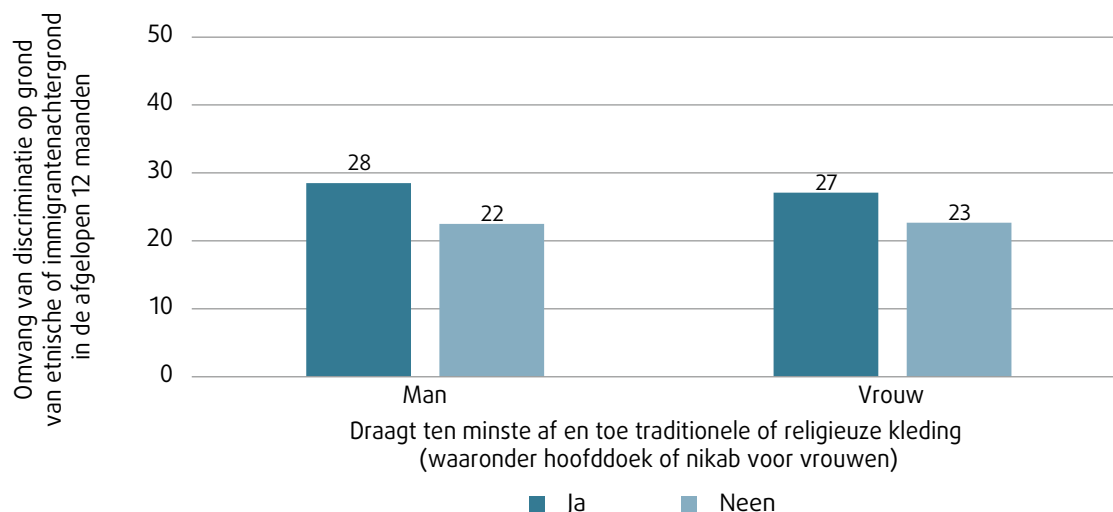
Sekseverschillen binnen en tussen doelgroepen

Gemiddeld is er geen verschil in de discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond die moslimmannen en -vrouwen in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête hebben ervaren (respectievelijk 25 % en 24 %). Er bestaan echter wel enkele grote sekseverschillen binnen en tussen de doelgroepen. Zo is het cijfer voor moslimvrouwen uit Turkije in Oostenrijk meer dan tweemaal zo hoog als voor mannen (38 % versus 16 %). Moslimvrouwen uit Sub-Sahara-Afrika in Finland en Italië ervaren deze vorm van discriminatie eveneens meer dan mannen van dezelfde doelgroep (43 % versus 33 % in Finland en 31 % versus 20 % in Italië). Daarentegen voelen in Nederland meer moslimmannen zich gediscrimineerd dan moslimvrouwen, ongeacht hun land van herkomst (uit Noord-Afrika: 54 % voor mannen en 44 % voor vrouwen; uit Turkije: 48 % voor mannen en 30 % voor vrouwen). In België ondervinden moslimmannen met een Noord-Afrikaanse achtergrond meer discriminatie dan vrouwen (34 % versus 26 %), maar er zijn geen grote sekseverschillen waargenomen bij moslims uit Turkije (respectievelijk 20 % en 22 %).

De resultaten laten geen grote verschillen in discriminatie zien van moslimvrouwen die buitenshuis gewoonlijk een hoofddoek (of nikab) dragen en zij die dat niet doen. Dit geldt voor beide referentieperioden (de afgelopen twaalf maanden: respectievelijk 26 % en 24 %; de afgelopen vijf jaar: 40 % en 39 %). Er zijn aanwijzingen dat dit zou kunnen komen door minder blootstelling aan discriminatie als gevolg van een beperktere sociale interactie, bijvoorbeeld wanneer iemand werkt of op zoek is naar werk. Zo blijkt uit de resultaten dat moslimvrouwen die buitenshuis gewoonlijk een hoofddoek (of nikab) dragen, minder vaak werken dan vrouwen die dat niet doen (respectievelijk 29 % en 40 %, voor de door hen zelf gemelde hoofdactiviteit „betaald werk of zelfstandige”).

De resultaten wijzen evenwel uit (figuur 11) dat zowel mannelijke als vrouwelijke moslimrespondenten die ten minste af en toe traditionele of religieuze kleding in het openbaar dragen, zich in de twaalf maanden vóór de enquête iets vaker op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond gediscrimineerd voelden (28 % voor mannen; 27 % voor vrouwen) dan moslimrespondenten die zulke kleding niet dragen (22 % voor mannen; 23 % voor vrouwen).

Figuur 11: Discriminatie wegens etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen twaalf maanden, ondervonden door degenen die wel/geen traditionele of religieuze kleding dragen, en per geslacht (%) ^{a,b,c,d}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten die risico lopen gediscrimineerd te worden op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond op ten minste een van de terreinen van hun dagelijks leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd (mannen: n = 6 129; vrouwen: n = 4 368); gewogen resultaten.

^b Onderdelen van het dagelijks leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (zelf of als ouder), gezondheid, huisvesting en andere openbare of particuliere diensten (overheidsinstantie, restaurant of bar, openbaar vervoer, winkel).

^c Vraag: „Draagt u in het openbaar traditionele of religieuze kleding die afwijkt van het type kleding dat gewoonlijk wordt gedragen in [LAND]? Het gaat hierbij bijvoorbeeld om specifieke traditionele of religieuze kleding, symbolen, hoofddoek of tulband.“

^d Vraag die uitsluitend aan moslimvrouwen werd gesteld: „Draagt u buitenshuis gewoonlijk een hoofddoek of nikab?“

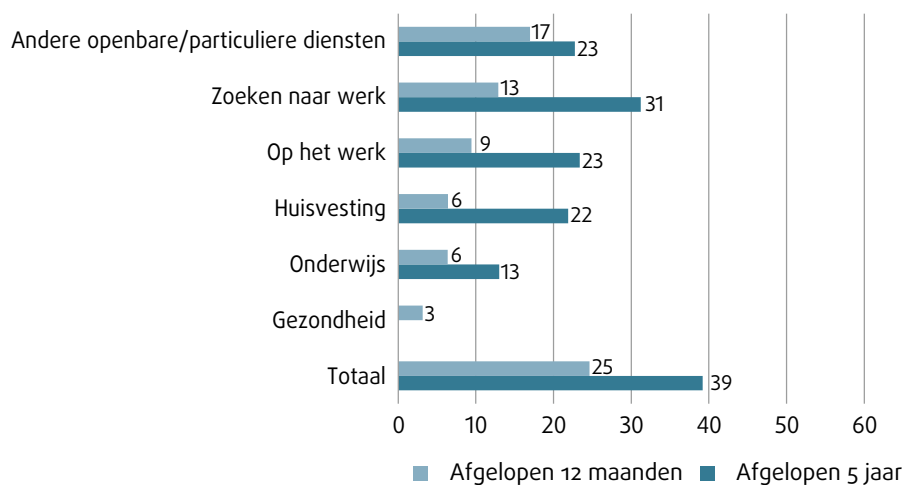
Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

2.2.2. Ervaringen met discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond

Het hoogste vijfjarige cijfer voor discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond op verschillende terreinen is te vinden op het gebied van werkgelegenheid en toegang tot openbare en particuliere diensten (figuur 12). 31 % van alle moslimrespondenten die in de vijf jaar vóór de enquête op zoek waren naar

werk, voelde zich om deze reden gediscrimineerd. Van degenen die zich gediscrimineerd voelden, ervoer 13 % dit in het jaar voorafgaand aan de enquête. In hun contacten met openbare of particuliere diensten – zoals overheidsinstanties, openbaar vervoer of bij het binnengaan van een winkel, restaurant of bar – voelde 23 % en 17 % van de moslimrespondenten zich gediscrimineerd in respectievelijk de vijf jaar en twaalf maanden vóór de enquête.

Figuur 12: Discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen twaalf maanden en in de afgelopen vijf jaar op verschillende terreinen van het leven (%) ^{a,b}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten die risico lopen gediscrimineerd te worden op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond op het specifieke terrein; gewogen resultaten, gesorteerd op cijfers voor twaalf maanden.
^b Terreinen van het dagelijks leven die onder „andere openbare of particuliere diensten” vallen: overheidsinstanties, restaurant of bar, openbaar vervoer, winkel.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Discriminerende situaties op het werk

In de enquête werd respondenten ook gevraagd of zij te maken hadden met discriminerende situaties op het werk vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond (tabel 1). Sommige van deze situaties houden verband met religieuze praktijken. Zo mocht ongeveer 12 % van de respondenten die in de vijf jaar vóór de enquête werk hadden, geen vrij nemen voor een zeer belangrijke religieuze feestdag, bijeenkomst of ceremonie; 9 % verklaart dat zij geen uitdrukking mochten geven aan religieuze handelingen of gebruiken of deze uitvoeren, zoals bidden of het dragen van een hoofddoek of tulband. Verder zegt 7 % van de moslimrespondenten dat zij taken kregen die beneden hun kwalificaties liggen en 5 % dat ze geen promotie kregen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond. 2 % van de ondervraagde moslimrespondenten geeft aan dat zij in de vijf jaar vóór de enquête vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond werden ontslagen, weggestuurd of op non-actief gesteld en 1 % mocht zich niet bij een vakbond aansluiten.

Tabel 1: Ervaringen van respondenten met specifieke discriminerende praktijken op het werk vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen vijf jaar (%)

Op het werk	
Mag geen vrij nemen voor een zeer belangrijke religieuze feestdag/bijeenkomst/ceremonie	12
Mag geen uitdrukking geven aan religieuze praktijken en gewoonten of deze uitvoeren, zoals bidden of het dragen van een hoofddoek of tulband	9
Krijgt taken beneden kwalificaties	7
Geen promotie	5
Ontslagen, weggestuurd of op non-actief gesteld	2
Mag zich niet aansluiten bij een vakbond	1

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

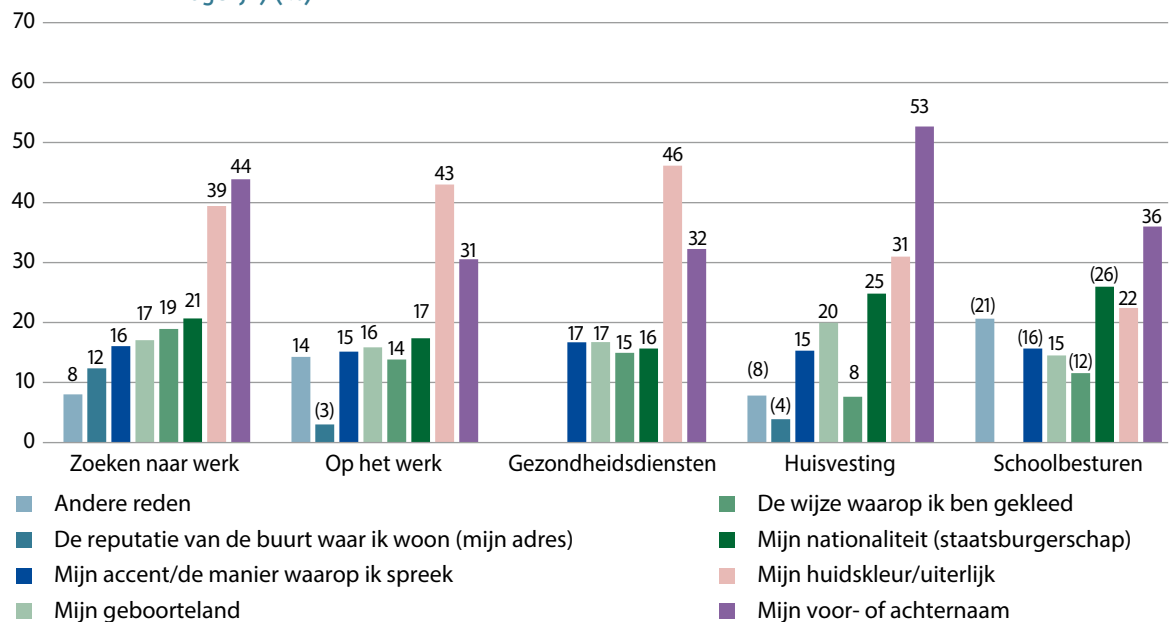
Belangrijkste redenen voor discriminatie op diverse terreinen

De moslimrespondenten werd ook gevraagd naar de belangrijkste reden voor het meest recente geval van discriminatie waarmee zij vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond op vijf terreinen van het leven te maken hadden; daarbij konden zij kiezen uit acht verschillende redenen (figuur 13). Uit de resultaten blijkt dat twee redenen op alle terreinen bijzonder relevant zijn voor moslimrespondenten – hun voor- of achternaam en hun huidskleur of uiterlijk. De voor- of achternaam zijn vooral relevant bij het zoeken naar huisvesting (53 %) of werk (44 %). Huidskleur of uiterlijk worden het vaakst genoemd door respondenten als het gaat om het gebruik van gezondheidsdiensten (46 %) en de werkplek (43 %). Bij het zoeken naar werk spelen alle acht redenen een rol. Echter, een op de negen (12 %) moslimrespondenten die zich tijdens het zoeken naar werk vanwege hun etnische achtergrond gediscrimineerd voelden, noemt de reputatie van de buurt of het woonadres als een reden voor de discriminatie – een factor waarvan alleen op dit specifieke

terrein van het leven zo vaak melding wordt gemaakt. De nationaliteit (het staatsburgerschap) van de respondenten staat op de derde plaats als het gaat om huisvesting, die door een op de vier (25 %) moslimrespondenten als reden wordt opgegeven. Een op de vijf respondenten (21 %) noemt het staatsburgerschap als een grond voor discriminatie bij het zoeken naar werk. Door 17 % van de moslimrespondenten wordt het staatsburgerschap tevens genoemd als reden voor discriminatie op de werkplek.

Vanwege de zeer kleine aantallen zijn vergelijkingen tussen de doelgroepen slechts mogelijk op twee gebieden: bij het zoeken naar werk en op het werk. Voor moslimrespondenten uit Sub-Sahara-Afrika in Denemarken, Frankrijk, Finland, Malta, Italië en Zweden is huidskleur of uiterlijk de meest relevante reden voor discriminatie bij het zoeken naar werk of op de werkplek. Moslims uit Zuid-Azië in Italië en Griekenland en moslims uit Turkije in Oostenrijk en Duitsland noemen eveneens huidskleur als de belangrijkste redenen dat zij zich bij het zoeken naar werk gediscrimineerd voelden. Daarentegen geven moslimimmigranten of

Figuur 13: Belangrijkste redenen voor het meest recente geval van discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond op verschillende terreinen van het leven (meerdere antwoorden mogelijk) (%)^{a,b,c}

^a Van alle moslimrespondenten die informatie verschaften over het meest recente geval van discriminatie op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond op ten minste een van vijf terreinen van het dagelijks leven („zoeken naar werk”: n = 1 747; „op het werk”: n = 1 522; „gezondheid”: n = 329; „huisvesting”: n = 750; „schoolbesturen”: n = 245); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Vraag: „Wat was volgens u, de laatste keer dat u zich gediscrimineerd voelde vanwege uw etnische of immigrantenachtergrond op het gebied van [TERREIN], de belangrijkste reden daarvoor?”

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

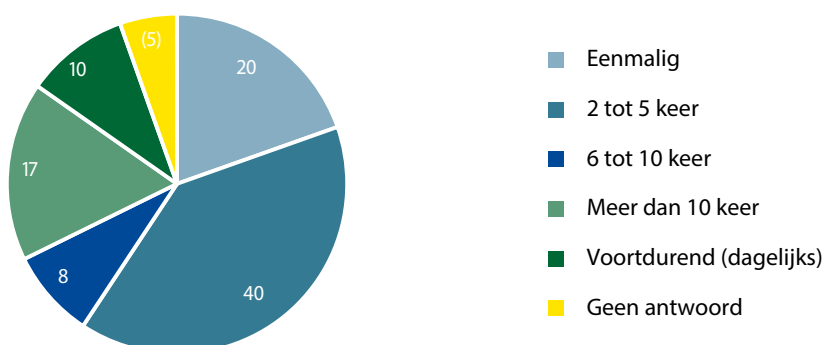
nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika in Nederland, België en Frankrijk hun voor- of achternaam als hoofdreden voor discriminatie op bij het zoeken naar werk. Verder noemen moslims uit Noord-Afrika in Italië die zich gediscrimineerd voelden, hun geboorteland als voornaamste reden op beide terreinen van werkgelegenheid. Moslims uit Turkije in Duitsland die zich op de werkplek gediscrimineerd voelden, en moslims uit Noord-Afrika in Spanje die discriminatie ervoeren bij het zoeken naar werk, geven hun staatsburgerschap als de belangrijkste reden voor discriminatie op.

Wanneer we kijken naar de sekseverschillen als het gaat om de belangrijkste redenen voor discriminatie op de twee terreinen van werkgelegenheid – zoeken naar werk en op het werk – zien we het volgende beeld: moslimmannen noemen huidskleur vaker (zoeken naar werk: 51 % voor mannen en 26 % voor vrouwen; op het werk: 49 % voor mannen en 36 % voor vrouwen), voor- of achternaam (zoeken naar werk: 50 % voor mannen en 37 % voor vrouwen; op het werk: 36 % voor mannen en 23 % voor vrouwen), en accent of de wijze waarop iemand de nationale taal van het land spreekt (op het werk: respectievelijk 20 % en 9 %) dan moslimvrouwen. Deze redenen zijn echter voor zowel mannen als vrouwen op alle vijf terreinen relevant. Daarentegen is kleding vooral relevant voor moslimvrouwen; zo wordt wat betreft werkgelegenheid deze reden aanzienlijk vaker door moslimvrouwen dan -mannen genoemd (35 % versus 4 % bij het zoeken naar werk en 22 % versus 7 % op het werk). Wat betreft gezondheidsdiensten wordt kleding uitsluitend door moslimvrouwen genoemd.

Frequentie van ervaringen met discriminatie

In de enquête werd respondenten gevraagd aan te geven hoe vaak zij zich in de afgelopen twaalf maanden gediscrimineerd voelden vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond op vijf terreinen van het leven (zoeken naar werk, op het werk, gezondheid, huisvesting en tijdens contacten met schoolbesturen). Gemiddeld noemden moslimrespondenten ten minste vijf incidenten per jaar, waaruit blijkt dat discriminatie voor veel moslims een terugkerend fenomeen is (de gemiddelde waarden verschillen – bijvoorbeeld tussen 2,3 incidenten voor immigranten uit Sub-Sahara-Afrika in Italië tot 6,2 incidenten voor immigranten uit Noord-Afrika en hun nakomelingen in België). De frequentie van discriminatie verschilt op de vijf terreinen van het leven. Moslimrespondenten kampen het vaakst met discriminatie op het werk en bij het zoeken naar werk (figuur 14 en figuur 15). 10 % van alle moslimrespondenten geeft aan dat zij zich op het werk dagelijks gediscrimineerd voelden vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond, en 17 % voelde zich meer dan tien keer gediscrimineerd (figuur 14). Er zou een grondige analyse nodig zijn om vast te stellen waarom een respondent dagelijks discriminatie ervaart; het kan hierbij gaan om één incident dat iedere dag invloed heeft op de betrokken persoon, of om een aantal incidenten die ertoe leiden dat hij of zij zich dagelijks gediscrimineerd voelt.

Figuur 14: Aantal ervaringen met discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen twaalf maanden op het werk (%)^{a,b,c}

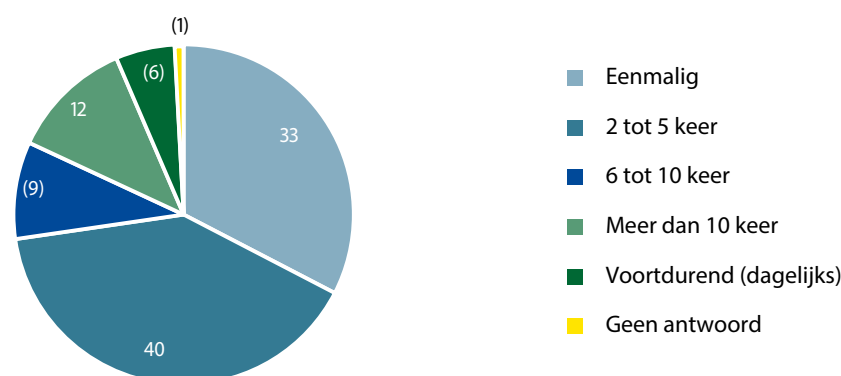
Noot: ^a Van alle moslimrespondenten die zich in de afgelopen twaalf maanden op het werk op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond gediscrimineerd voelden ($n = 739$); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Hoe vaak hebt u dit de afgelopen twaalf maanden op het werk meegemaakt?“

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Figuur 15: Aantal ervaringen met discriminatie op grond van etnische of immigrantenachtergrond in de afgelopen twaalf maanden bij het zoeken naar werk (%) ^{a,b,c}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten die zich in de afgelopen twaalf maanden bij het zoeken naar werk op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond gediscrimineerd voelden ($n = 829$); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Hoe vaak hebt u dit de afgelopen twaalf maanden bij het zoeken naar werk meegemaakt?“

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

2.2.3. Discriminatie melden

Aantal meldingen van discriminatie behoorlijk laag, vooral onder moslimmannen

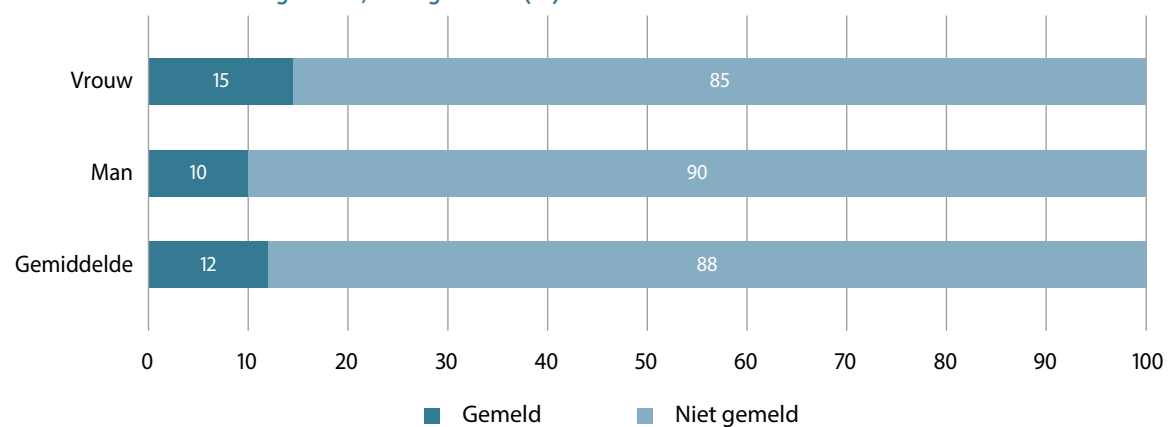
Slechts weinig moslimmigranten en hun nakomelingen doen aangifte van discriminatie. In EU-MIDIS I werd vastgesteld dat 79 % van de moslimrespondenten geen aangifte deed van hun ervaringen met discriminatie. Gemiddeld duiden de resultaten van EU-MIDIS II erop dat slechts 12 % van de moslimrespondenten die zich in de vijf jaar vóór de enquête vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond gediscrimineerd voelden, het meest recente incident meldde of een klacht bij een instantie indiende. Het aangiftecijfer is nog lager onder moslimmannen; in alle landen en doelgroepen meldde slechts 10 % het laatste geval van discriminatie. Daarentegen meldde 15 % van de moslimvrouwen het meest recente incident of diende daarover een klacht in (figuur 16). Tussen moslimrespondenten van de eerste en tweede generatie zijn geen grote verschillen waargenomen als het gaat om het melden van het laatste geval van discriminatie.

Qua verschillen tussen de lidstaten (figuur 17) blijkt uit de enquête dat moslimmigranten en hun nakomelingen in Finland en Nederland het vaakst aangifte doen van het laatste geval van discriminatie; daar wordt bijna een op de drie of vier incidenten gemeld (respectievelijk 31 % en 25 %). In Zweden en Denemarken wordt slechts een op de vijf incidenten gemeld (voor beide 19 %).

Meeste aangiften of klachten over laatste incident gedaan of ingediend bij werkgever

Op alle terreinen van het leven houdt bijna de helft van alle meldingen of klachten over het meest recente incident verband met een incident dat op het werk plaatsvond (46 %). Een op de vijf incidenten vond plaats in contacten met overheidsinstanties of openbare diensten (20 %). 15 % van de meldingen betrof een incident tijdens contacten met schoolbesturen. Van alle keren dat moslimrespondenten aangifte deden van het meest recente geval van discriminatie op alle terreinen van het leven, deden zij dat meestal bij een werkgever (39 %), gevolgd door de politie (17 %) en vakbonden of personeelscommissies (16 %). Deze resultaten weerspiegelen de aangiftecijfers omdat de meeste meldingen worden gedaan bij een incident op het werk. Aangifte doen bij organen voor de bevordering van gelijke behandeling komt veel minder vaak voor: slechts 4 % van de moslimrespondenten die een incident meldde en daarover een klacht indiende, deed daarvan aangifte bij een dergelijke organisatie. De instanties/instellingen bij wie de respondenten een klacht indienen, verschillen echter per onderzocht terrein van het leven.

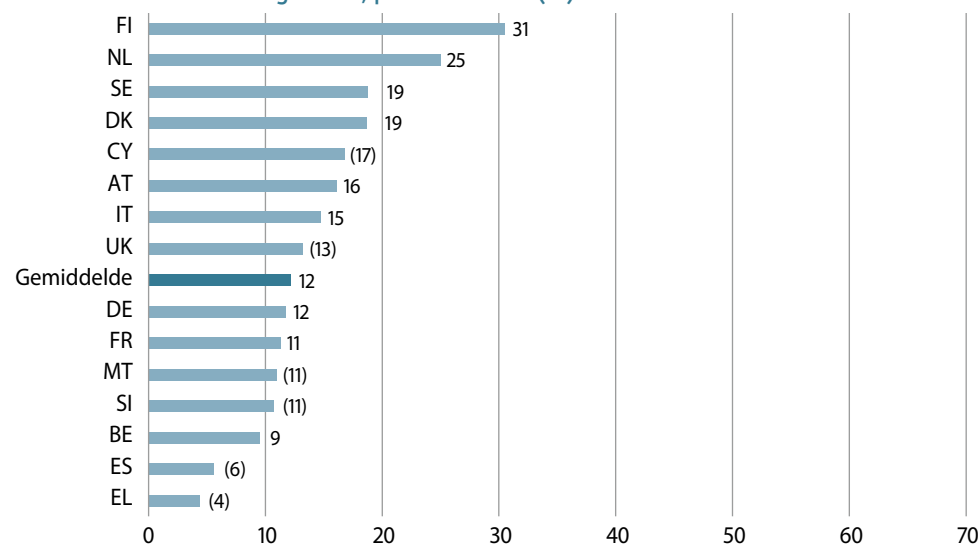
Figuur 16: Moslimimmigranten en hun nakomelingen die het meest recente geval van discriminatie op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond hebben gemeld of daarover een klacht hebben ingediend, naar geslacht (%) ^{a,b,c}

- Noot:**
- ^a Van alle moslimrespondenten die risico lopen gediscrimineerd te worden op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond op ten minste een van de terreinen van hun dagelijks leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd (n = 4 881, waarvan n = 3 025 mannen en n = 1 856 vrouwen); gewogen resultaten.
 - ^b Onderdelen van het dagelijkse leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (zelf of als ouder), gezondheid, huisvesting en andere openbare of particuliere diensten (overheidsinstantie, restaurant of bar, openbaar vervoer, winkel).
 - ^c Vraag: „Hebt u de laatste keer dat u zich op [TERREIN] gediscrimineerd voelde op grond van uw etnische of immigrantenachtergrond aangifte gedaan of een klacht over het incident ingediend?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Figuur 17: Moslimimmigranten en hun nakomelingen die het meest recente geval van discriminatie op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond hebben gemeld of daarover een klacht hebben ingediend, per EU-lidstaat (%) ^{a,b,c,d}

- Noot:**
- ^a Van alle moslimrespondenten die discriminatie hebben ervaren op grond van hun etnische of immigrantenachtergrond op ten minste een van de terreinen van hun dagelijks leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd („de afgelopen twaalf maanden“: n = 698); gewogen resultaten.
 - ^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.
 - ^c Onderdelen van het dagelijkse leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (zelf of als ouder), gezondheid, huisvesting en andere openbare of particuliere diensten (overheidsinstantie, restaurant of bar, openbaar vervoer, winkel).
 - ^d Vraag: „Hebt u de laatste keer dat u zich op [TERREIN] gediscrimineerd voelde op grond van uw etnische of immigrantenachtergrond aangifte gedaan of een klacht over het incident ingediend?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Op de twee terreinen van werkgelegenheid (zoeken naar werk en op het werk) worden de meeste klachten bij de werkgever ingediend (bij het zoeken naar werk: 32 %, op het werk: 67 %); de vakbond of personeelscommissie (op het werk: 28 %); de politie (bij het zoeken naar werk: 17 % en op het werk: 11 %); en maatschappelijke organisaties als kerken/op geloof gebaseerde minderheidsgroepen (bij het zoeken naar werk (15 %).

Vanwege de lage aangiftecijfers is het niet mogelijk uitvoerig te analyseren hoe tevreden de respondenten zijn over de behandeling van hun klachten. Niettemin moet worden opgemerkt dat moslimrespondenten gemiddeld enigszins teleurgesteld zijn over de wijze waarop hun klacht door een werkgever of vakbond/personeelscommissie werd behandeld, ondanks dat de meeste aangiften betrekking hadden op tewerkstelling. Dit geldt ook voor de behandeling door de politie van klachten over incidenten die te maken hebben met het binnengaan van een nachtclub, bar of restaurant of in het openbaar vervoer. Ook waren de respondenten niet tevreden over hoe gemeenten hun klachten behandelden wanneer zij zich gediscrimineerd voelden door overheidsinstanties of openbare diensten.

Niet effectief en niet de moeite waard: redenen om discriminatie niet te melden

Op alle onderzochte terreinen van het dagelijkse leven en in overeenstemming met de bevindingen van EU-MIDIS I ²⁸ deden de meeste moslimrespondenten die discriminatie niet bij een organisatie of instantie meldden, geen aangifte omdat zij dachten dat er toch niets zou gebeuren of veranderen (bijvoorbeeld huisvesting: 41 %; onderwijs: 40 %; overheidsinstanties of openbare diensten: 40 %), of omdat zij het incident als te triviaal beschouwden of het niet de moeite waard vonden te melden (bijvoorbeeld onderwijs: 44 %; openbaar vervoer: 42 %; nachtclub, bar of restaurant: 34 %). De derde reden die de respondenten opgeven – op alle terreinen – is dat dergelijke incidenten voortdurend gebeuren (bijvoorbeeld in een nachtclub/bar/restaurant, in het openbaar vervoer en in een winkel of bij het binnengaan daarvan: 27 %). De twee meest gangbare redenen voor niet-melden zijn alleen anders in de context van de school van de kinderen: op dit terrein maken de respondenten zich het meest zorgen over negatieve consequenties (42 %) en over het ontbreken van bewijs voor het incident (27 %). Dit laatste punt vormt overigens op veel terreinen de vierde relevante reden. Een andere reden waarom respondenten het meest recente incident niet hebben gemeld, is dat zij geen problemen willen veroorzaken (bijvoorbeeld gezondheidszorg: 21 %; huisvesting en overheidsinstanties of openbare diensten: 17 %).

²⁸ FRA (2009), blz. 8 e.v.

2.2.4. Bekendheid met hulporganisaties, organen voor de bevordering van gelijke behandeling en wetten ter bestrijding van discriminatie

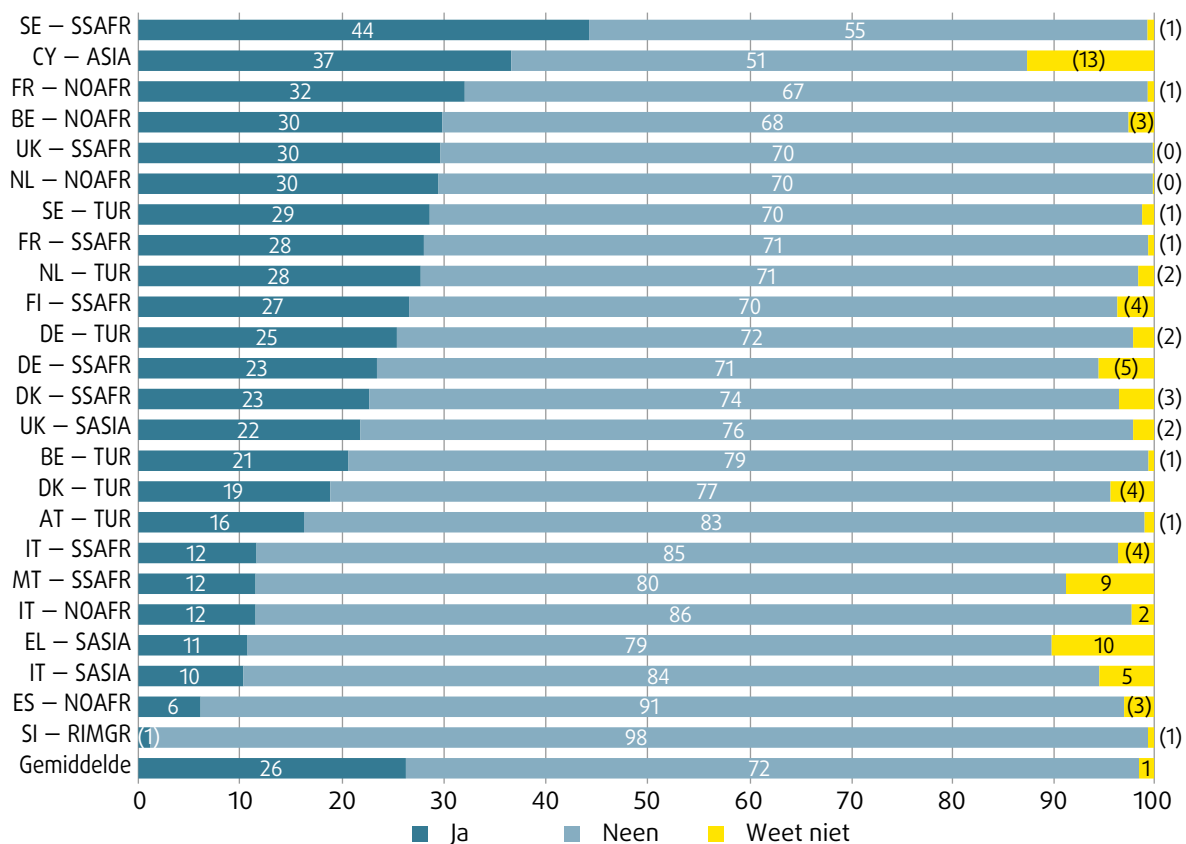
De enquête onderzocht de mate waarin respondenten bekend zijn met organisaties die hulp en advies bieden in het geval van discriminatie door te vragen of zij een of meer van drie vooraf geselecteerde organen voor de bevordering van gelijke behandeling (in Duitsland zelfs vier) herkenden. Daarnaast werd de respondenten gevraagd naar hun bekendheid met organisaties in hun land van verblijf, die hulp en advies bieden aan mensen die om wat voor reden dan ook zijn gediscrimineerd.

Gemiddeld zijn de meeste in het kader van EU-MIDIS II ondervraagde moslimrespondenten (72 %) niet op de hoogte van het bestaan van organisaties die in hun land van verblijf slachtoffers van discriminatie hulp of advies bieden (figuur 18) ²⁹. Dit resultaat is vergelijkbaar met de bevindingen van EU-MIDIS I ³⁰, waarin werd geconstateerd dat 80 % van de moslimrespondenten niet van het bestaan van zulke organisaties op de hoogte was. Dat kan ook de lage aangiftecijfers verklaren. De resultaten verschillen echter per doelgroep en land – 98 % van de recente moslimimmigranten in Slovenië is niet bekend met dergelijke organisaties en 55 % van de moslims uit Sub-Sahara-Afrika in Zweden heeft daar geen weet van. Van de moslims uit Noord-Afrika in Spanje en de recente immigranten in Slovenië wist bijna niemand van de respondenten dat er een hulpdienst of -organisatie bestaat. Daarentegen zijn moslimrespondenten uit Sub-Sahara-Afrika in Zweden (44 %) en moslimimmigranten uit Azië in Cyprus (37 %) het meest bekend met zulke organisaties in hun land van verblijf. In België lijken moslims met een Noord-Afrikaanse achtergrond gemiddeld beter op de hoogte te zijn van het bestaan van hulporganisaties dan moslims uit Turkije (respectievelijk 30 % en 21 %).

²⁹ Het gemiddelde cijfer in het tweede EU-MIDIS „Data in Focus“-verslag: moslims uit 2009 was 80 %. Hoewel er geen rechtstreekse en nauwkeurige vergelijkingen tussen de twee getallen worden gemaakt (wegens de enigszins verschillende samenstelling van landen en doelgroepen in de beide analyses), blijkt uit de resultaten dat gemiddeld de meeste moslimrespondenten nog steeds niet weten dat er hulporganisaties beschikbaar zijn wanneer zij discriminatie ondervinden in de landen waar zij wonen. De EU-MIDIS II-resultaten voor Roma-respondenten lieten zien dat gemiddeld 82 % van hen daar niet mee bekend was – waaruit blijkt dat moslimrespondenten gemiddeld iets beter op de hoogte zijn van het bestaan van zulke organisaties dan Roma-respondenten. Zie FRA (2016), blz. 41.

³⁰ FRA (2009).

Figuur 18: Bekendheid van moslimrespondenten en hun nakomelingen met organisaties die hulp of advies bieden aan slachtoffers van discriminatie (ongeacht de grond waarop gediscrimineerd is), per doelgroep (%) ^{a,b,c,d}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten, gesorteerd op „Ja“.

^b Vraag: „Kent u een organisatie in [LAND] die ondersteuning of advies biedt aan mensen die om welke reden dan ook worden gediscrimineerd?“

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

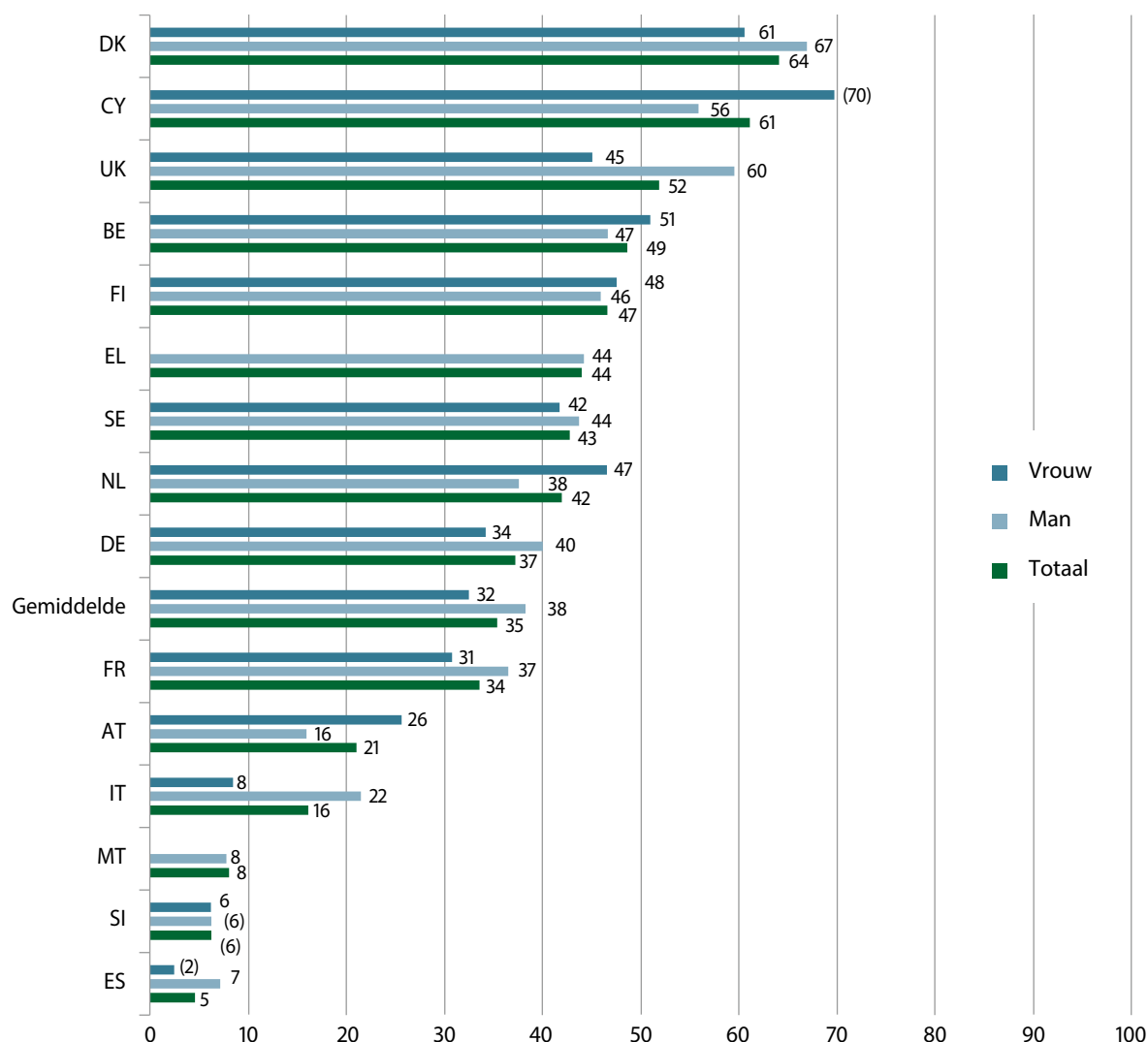
^d Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Over het geheel genomen kennen de meeste (65 %) moslimrespondenten geen orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling in hun land, al verschillen de resultaten per land (figuur 19). Het meest bekend zijn zulke organen in Denemarken (64 %), Cyprus (61 %) en het Verenigd Koninkrijk (52 %), waar meer dan de helft van de respondenten op de hoogte is van het bestaan van ten minste één orgaan. In België (49 %) en Finland (47 %) kent bijna de helft van de moslimrespondenten ten minste één zo'n organisatie. In andere landen is het percentage respondenten dat de organen voor de bevordering van gelijke behandeling kent, laag – bijvoorbeeld in Oostenrijk (21 %), Malta (8 %), Slovenië (6 %) en Spanje (5 %).

Gemiddeld hebben meer mannen (38 %) dan vrouwen (32 %) weet van het bestaan van ten minste één orgaan, maar de verschillen tussen mannen en vrouwen zijn per land anders. Het verschil in bekendheid tussen moslimmannen (60 %) en -vrouwen (45 %) is bijzonder prominent in het Verenigd Koninkrijk. Daarentegen kennen in België, Nederland en Oostenrijk beduidend meer moslimvrouwen dan -mannen ten minste één zo'n orgaan.

Figuur 19: Bekendheid van moslimrespondenten met ten minste één orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling (%)^{a,b,c}

^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten, gesorteerd op „Totaal“.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

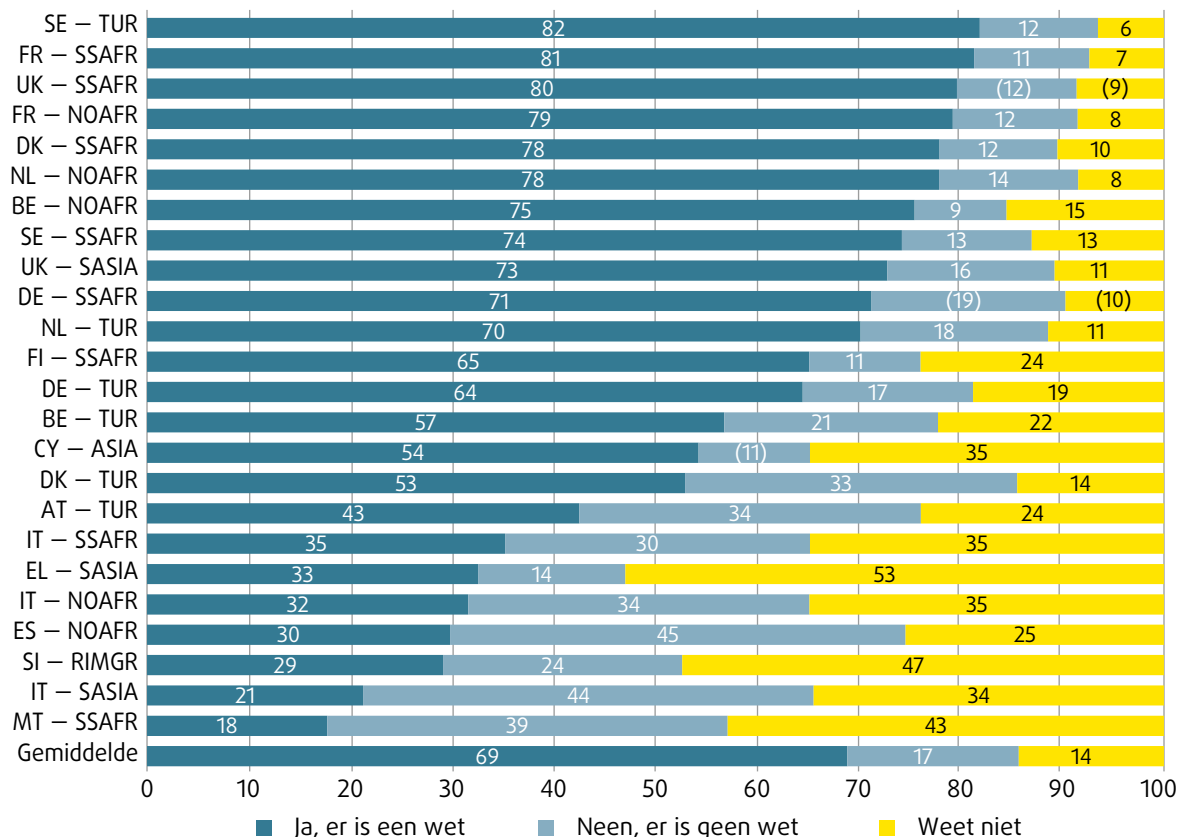
^c Vraag: „Hebt u ooit gehoord van [naam van orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling]?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Toen zij gevraagd werden naar antidiscriminatiewetgeving in hun land van verblijf, gaven moslimrespondenten blijk van grote kennis op dit gebied, al verschillen de resultaten aanzienlijk per doelgroep en land (figuur 20). Gemiddeld weten de meeste moslimrespondenten (69 %) dat discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of godsdienst onwettig is in het land waar zij wonen. 17 % van alle moslimrespondenten denkt dat dergelijke wetten niet bestaan, terwijl 14 % niet weet of er zulke wetgeving is.

Het meest bekend met antidiscriminatiewetgeving zijn respondenten uit Turkije in Zweden (82 %), uit Afrikaanse landen bezuiden de Sahara in Frankrijk (81 %), het Verenigd Koninkrijk (80 %) en Denemarken (78 %), en Noord-Afrikanen in Frankrijk (79 %) en Nederland (78 %). Het minst bekend met zulke wetgeving zijn moslims uit landen bezuiden de Sahara in Malta (18 %), moslims uit Zuid-Azië in Italië (21 %) en recente moslim-immigranten in Slovenië (29 %).

Figuur 20: Bekendheid van moslimrespondenten en hun nakomelingen met wetgeving ter bestrijding van discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of godsdienst (%)^{a,b,c,d}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten, gesorteerd op „Ja“.
^b Vraag: „Is er voor zover u weet een wet in [LAND] die discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of geloof verbiedt?“
^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.
^d Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

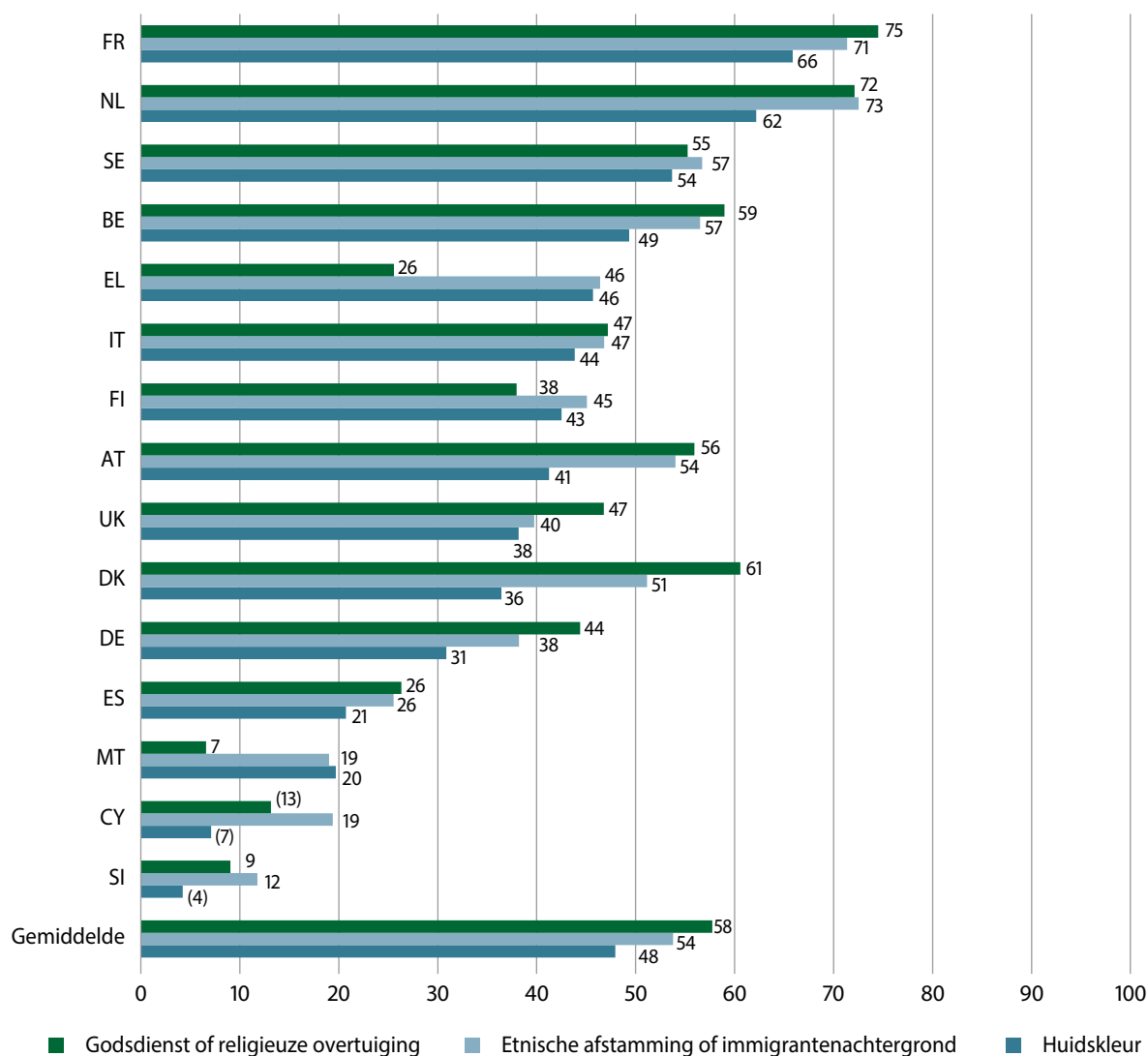
Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

2.2.5. Waarneming van discriminatie op grond van etnische afstamming, huidskleur en godsdienst of religieuze overtuiging

Respondenten werd gevraagd aan te geven op welke schaal discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming en godsdienst of religieuze overtuiging in hun land van verblijf voorkomt. Volgens meer dan een

op de twee moslimrespondenten komt discriminatie op een van deze drie gronden relatief vaak of zeer vaak voor (figuur 21). Gemiddeld vindt men dat discriminatie op grond van godsdienst of religieuze overtuiging nog vaker voorkomt (58 %). Het percentage moslimrespondenten dat in de vijf jaar vóór de enquête discriminatie heeft ervaren, is echter aanzienlijk lager dan het percentage dat het idee heeft dat discriminatie op grond van godsdienst, etnische afstamming of huidskleur in hun samenleving vaak voorkomt.

Figuur 21: Moslimrespondenten die denken dat discriminatie op grond van godsdienst, etnische afstamming of huidskleur relatief vaak of zeer vaak voorkomt in hun land, per EU-lidstaat (%)
a,b,c,d

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.
^b Vraag: „Kunt u voor elk van de volgende vormen van discriminatie aangeven of deze volgens u zeer zeldzaam is, relatief zeldzaam is, relatief veel voorkomt of zeer veel voorkomt in [LAND]?“
^c Bij deze analyse zijn de categorieën „komt zeer veel voor“ en „komt relatief veel voor“ samengevoegd.
^d Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Er zijn opvallende verschillen tussen de moslimrespondenten in deze enquête en de algemene bevolking wat betreft de waarneming van discriminatie op grond van etnische afstamming of godsdienst. De resultaten van de Speciale Eurobarometer 437 over discriminatie in de EU in 2015³¹ laten zien dat het percentage van de algemene bevolking dat denkt dat discriminatie op grond van etnische afstamming vaak voorkomt in hun land, groter is dan het percentage van de in het kader

van EU-MIDIS II ondervraagde moslimrespondenten in de 15 EU-lidstaten die dezelfde mening zijn toegegaan. Een soortgelijk patroon is zichtbaar wat betreft discriminatie op grond van godsdienst of religieuze overtuiging. Het percentage van de algemene bevolking in alle geënquêteerde landen dat meent dat zulke discriminatie vaak voorkomt, is gelijk aan of zelfs nog hoger dan dat van de moslimrespondenten in EU-MIDIS II – behalve in Oostenrijk (moslimrespondenten: 56 %; algemene bevolking: 51 %) en Finland (moslimrespondenten: 38 %; algemene bevolking: 35 %).

³¹ Europese Commissie (2015b).

2.3. Haatcriminaliteit – intimidatie en geweld

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- Ongeveer 27 % van de moslimrespondenten had in de twaalf maanden vóór de enquête te maken met intimidatie vanwege de etnische of immigrantenachtergrond, en voor 45 % van deze personen betrof dat in deze periode zes of meer incidenten. 2 % van de respondenten zegt dat ze in dezelfde periode fysiek werden aangevallen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond.
- Respondenten van de tweede generatie hadden in de twaalf maanden vóór de enquête meer last van haat-gemotiveerde intimidatie (36 %) dan respondenten van de eerste generatie (22 %).
- Over het algemeen lopen moslimvrouwen die in het openbaar een hoofddoek (of in slechts zeer weinig gevallen een nikab) dragen een grotere kans om het slachtoffer te worden van door vooroordelen ingegeven intimidatie dan degenen die dat niet doen – 31 % tegen 23 %.
- Ongeveer 39 % van de moslimvrouwen die in het openbaar een hoofddoek of nikab dragen, zegt dat zij in de twaalf maanden vóór de enquête te maken hadden met ongepast staren of aanstootgevende gebaren vanwege dit religieuze symbool; 22 % had last van beledigingen of kwetsende opmerkingen, en 2 % werd fysiek aangevallen.
- In negen van de tien gevallen (91 %) meldden de respondenten het meest recente geval van door vooroordelen ingegeven intimidatie niet bij de politie of een andere organisatie; 43 % verklaarde dat dit kwam omdat er toch „niets zou gebeuren of veranderen door aangifte te doen”. Zo'n 77 % van de door vooroordelen ingegeven fysieke aanvallen werd evenmin bij de politie of een andere organisatie gemeld.
- Slechts 3 op de 3 763 moslimrespondenten die naar eigen zeggen geïntimideerd waren, hebben dit incident bij een orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling, mensenrechtenorganisatie of ombudsinstelling gemeld.
- De overweldigende meerderheid van respondenten die de meest recente door vooroordelen ingegeven fysieke aanval bij de politie hebben gemeld (81 %), zegt dat zij zeer of enigszins ontevreden waren over de wijze waarop de politie de zaak behandelde; 13 % was naar eigen zeggen tevreden. In de FRA-enquête naar geweld tegen vrouwen in de EU gaf 66 % van de vrouwen aan tevreden te zijn met de wijze waarop de politie het ernstigste incident van fysiek geweld dat gepleegd was door iemand anders dan hun huidige of voormalige partner, behandelde.
- In de meeste gevallen kende het slachtoffer de aanstichters van door vooroordelen ingegeven intimidatie en geweld niet en behoorden de daders niet tot een etnische minderheid. Zo'n 3 % tot 5 % van de respondenten zegt dat de aanstichters van de door vooroordelen ingegeven incidenten waar zij het slachtoffer van waren, wellicht leden van een extremistische of racistische groep waren.
- Het percentage vrouwen dat aangeeft dat de aanstichter van het meest recente incident tot een andere etnische minderheid behoorde, is veel hoger dan dat voor mannen (48 % tegen 26 %). Evenzo geven meer respondenten van de tweede dan van de eerste generatie aan dat de dader tot een andere etnische minderheid behoorde; dit geldt voor 38 % van de respondenten van de tweede en 28 % van de eerste generatie.
- Rond 2 % van de moslimrespondenten is naar eigen zeggen fysiek aangevallen door de politie vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond in de vijf jaar vóór de enquête (1 % in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête). Het merendeel van deze incidenten (70 %) werd niet gemeld.
- Ongeveer de helft van de moslimrespondenten is geen voorstander van het gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat hij of zij zelf of iemand anders gewond raakt (respectievelijk 53 % en 49 %). Een overweldigende meerderheid vindt dat het nooit acceptabel is om fysiek geweld te gebruiken omdat iemand hen beledigde vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond of hun godsdienst (respectievelijk 86 % en 87 %).

De richtlijn rassengelijkheid³² erkent intimidatie als een vorm van discriminatie en definieert het als „ongewenst gedrag dat met ras of etnische afstamming verband houdt, en tot doel of gevolg heeft dat de waardigheid

van een persoon wordt aangetast en een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende omgeving wordt gecreëerd” (artikel 2). Het kaderbesluit betreffende racisme en vreemdelingenhaat biedt bescherming tegen aanzetten tot haat en haatmisdrijven tegen een persoon of personen die tot een groep behoren die op basis van ras, huidskleur, godsdienst, afstamming of nationale of etnische afkomst wordt

³² Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming, PB L 180 van 19.7.2000 (richtlijn rassengelijkheid).

gedefinieerd³³. Met name op grond van de artikelen 4 en 8 zijn de EU-lidstaten verplicht om de nodige maatregelen te treffen om delicten met racistische en/of xenofobe motieven te vervolgen en om ervoor te zorgen dat die motieven door de rechter bij de bepaling van de strafmaat als een verzwarende omstandigheid in aanmerking kunnen worden genomen. Bovendien staat in de richtlijn slachtofferrechten dat „slachtoffers van strafbare feiten die zijn ingegeven door veroordelen of discriminatie” een individuele beoordeling krijgen om na te gaan welke specifieke beschermingsbehoeften zij hebben (artikel 22)³⁴. Bij deze beoordeling moet rekening worden gehouden met de etnische afkomst, het ras en de godsdienst van de betrokken persoon.

In juni 2016 heeft de Europese Commissie een groep op hoog niveau voor de bestrijding van racisme, vreemdelingenhaat en andere vormen van onverdraagzaamheid ingesteld om haat en intolerantie doeltreffender te bestrijden. Het FRA kreeg de taak om een specifieke subgroep te coördineren om de lidstaten te helpen effectieve methoden voor het registreren en verzamelen van gegevens over haatmisdrijven te ontwikkelen. De relevante wetgeving, waaronder het kaderbesluit van de Raad betreffende de bestrijding van racisme en vreemdelingenhaat³⁵, bevat geen bepalingen voor het verzamelen en publiceren van zulke gegevens. Tot op heden hebben negen EU-lidstaten officiële gegevens over door moslimhaat ingegeven incidenten waarbij sprake was van een misdrijf, gepubliceerd: Denemarken, Finland, Frankrijk, Kroatië, Nederland, Oostenrijk, Polen, Tsjechië en Zweden³⁶.

In het verslag van het FRA uit 2012 *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*³⁷ wordt gewezen op de noodzaak om een breder scala aan gegevens over haatmisdrijven te verzamelen om zulke misdrijven beter zichtbaar te maken in de EU, omdat slechts weinig EU-lidstaten gegevens over op veroordelen gebaseerde motieven verzamelen en publiceren. In het verslag staat ook dat in uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens werd

gesteld dat staten de motieven voor racistische delicten en misdrijven die vanwege de religieuze overtuiging van het slachtoffer zijn gepleegd, moeten ontmaskeren.

2.3.1. Ervaringen met haatgemotiveerde intimidatie

De in dit verslag gepresenteerde onderzoeksresultaten hebben betrekking op intimidatie jegens groepen moslimrespondenten vanwege hun „etnische of immigrantenachtergrond”; dit wordt gebruikt als een generieke term en omvat de resultaten voor drie indicatoren voor veroordelen waarnaar in de enquête apart werd gevraagd: huidskleur, etnische afstamming of immigrantenachtergrond en godsdienst of religieuze overtuiging. De respondenten werd gevraagd naar vijf vormen van intimidatie: kwetsende of bedreigende opmerkingen gericht tegen de persoon; geweldsbedreigingen gericht tegen de persoon; aanstootgevende gebaren of ongepast staren; kwetsende of bedreigende e-mails of tekstberichten (sms), en kwetsende opmerkingen online.

Omvang en frequentie van haatgemotiveerde intimidatie

Over het geheel genomen meldde ongeveer een op de vier moslimrespondenten (27 %) dat zij in de twaalf maanden vóór de enquête minstens eenmaal wegens hun etnische of immigrantenachtergrond werden geïntimideerd. Dit varieert van bijna de helft van alle moslimrespondenten uit Afrikaanse landen bezuiden de Sahara in Duitsland (48 %) en Finland (45 %) tot 13 % en 14 % van de respondenten uit diezelfde landen in respectievelijk het Verenigd Koninkrijk en Malta (figuur 22).

Wat betreft de frequentie van deze ervaringen blijkt uit de enquête dat over de hele linie 45 % met zes of meer incidenten te maken heeft gehad, 36 % met twee tot vijf incidenten en 19 % met één incident. De resultaten verschillen per land/regio van herkomst en land van verblijf. De meeste slachtoffers van door veroordelen ingegeven intimidatie onder moslimrespondenten uit Turkije die in Nederland wonen (60 %), uit Afrikaanse landen bezuiden de Sahara in Zweden (58 %) en uit Noord-Afrika in België (58 %) maakten in één jaar zes of meer incidenten mee. Over het geheel genomen zijn er geen opmerkelijke verschillen tussen het percentage moslimmannen en -vrouwen dat in de twaalf maanden vóór de enquête betrokken was bij zes of meer gevallen van door veroordelen ingegeven intimidatie.

³³ Raad van de Europese Unie (2008), Kaderbesluit 2008/913/JBZ van de Raad van 28 november 2008 betreffende de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht, PB L 328 van 6.12.2008.

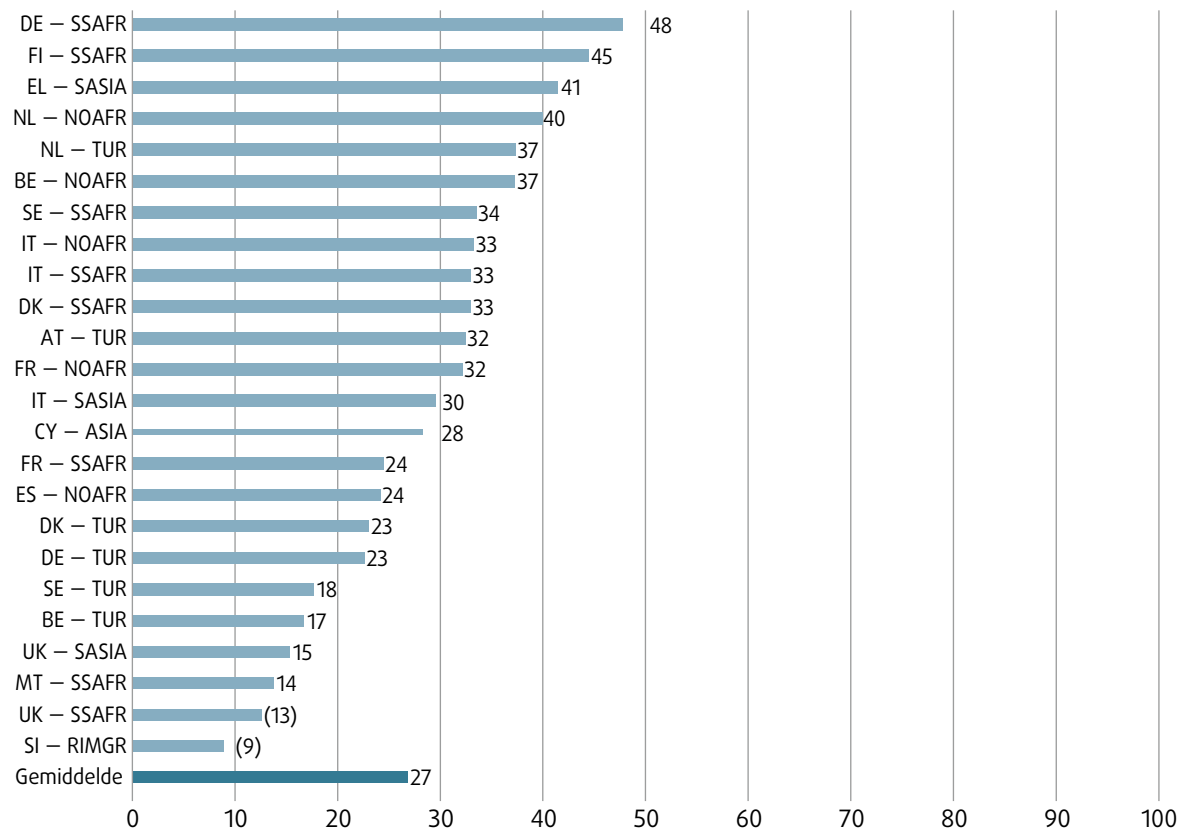
³⁴ Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/JBZ van de Raad, PB L 315 van 14.11.2012 (richtlijn slachtofferrechten).

³⁵ Kaderbesluit 2008/913/JBZ van de Raad van 28 november 2008 betreffende de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht, PB L 328 van 6.12.2008.

³⁶ Zie hoofdstuk 3 over racisme, vreemdelingenhaat en daarmee samenhangende onverdraagzaamheid in FRA (2017a).

³⁷ FRA (2012).

Figuur 22: Omvang van intimidatie als gevolg van etnische of immigrantenachtergrond in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête (%)^{a,b,c}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

^c Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Omvang van haatgemotiveerde intimidatie voor specifieke groepen respondenten

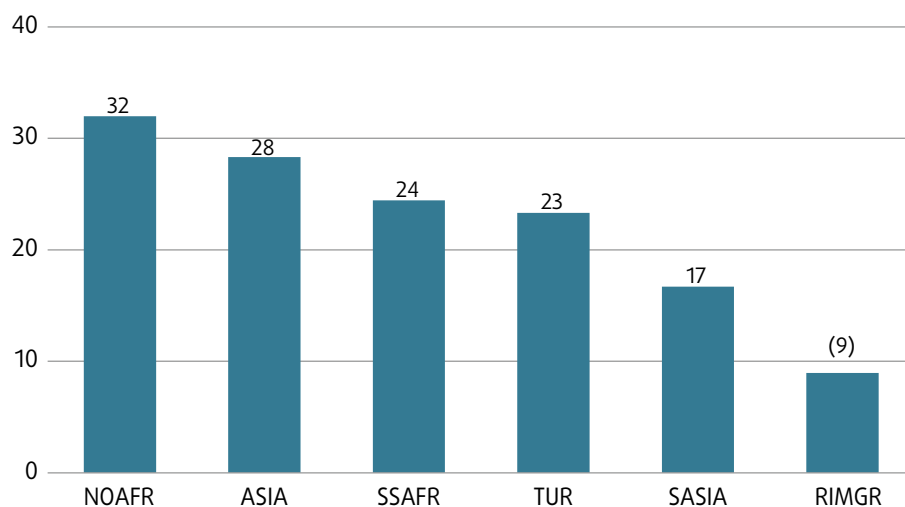
Van de verschillende groepen moslimrespondenten geven moslimimmigranten en nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika (32 %) en moslims uit Azië (28 %) het vaakst aan dat zij in de twaalf maanden vóór de enquête vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond last hebben gehad van intimidatie (figuur 23).

Een blik op de resultaten van elke groep respondenten laat zien dat er in Denemarken voor moslimvrouwen uit Sub-Sahara-Afrika hogere cijfers gelden dan voor mannen (vrouwen – 46 %, mannen – 27 %), terwijl er geen verschil wordt waargenomen tussen vrouwen en mannen bij moslimrespondenten uit Turkije. Daarentegen geven moslimmannen uit Turkije in Nederland, uit Sub-Sahara-Afrika in Zweden en uit Noord-Afrika

en Zuid-Azië in Italië vaker dan vrouwen aan dat zij last hebben van door vooroordelen ingegeven intimidatie. Deze verschillen wijzen op de noodzaak van meer diepgaand onderzoek om erachter te komen hoe moslimmannen en -vrouwen op verschillende wijze met intimidatie te maken krijgen.

Respondenten van de tweede generatie noemen in de twaalf maanden vóór de enquête vaker door vooroordelen ingegeven intimidatie (36 %) dan respondenten van de eerste generatie (22 %). Dit kan deels worden verklaard door de jongere leeftijd van tweede-generatie-respondenten vergeleken met de eerste generatie, omdat intimidatie frequenter voorkomt onder jongeren. De cijfers dalen met de leeftijd – wat misschien de verschillende situaties weerspiegelt waarin mensen in diverse fasen van hun leven terechtkomen. Immigranten van de tweede generatie hebben wellicht ook

Figuur 23: Omvang van intimidatie als gevolg van etnische of immigrantenachtergrond in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête, per moslimgroep (%)^{a,b,c,d}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

^c Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

^d Twee van de groepen in het staafdiagram zijn gebaseerd op vraaggesprekken in slechts één land: „Recente immigranten” (vraaggesprekken in Slovenië) en „Aziaten en hun nakomelingen” (vraaggesprekken in Cyprus).

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

een betere antenne ontwikkeld om intimidatie te herkennen – bijvoorbeeld dankzij een betere kennis van de lokale taal.

Effect van traditionele of religieuze kleding

Mannelijke en vrouwelijke respondenten werd gevraagd of zij in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen (zie ook [paragraaf 2.2.1](#) over sekseverschillen in de omvang van discriminatie). Daarnaast werd vrouwen gevraagd of zij een hoofddoek of nikab dragen³⁸ en of zij om die reden met drie soorten intimidatie of geweld te maken kregen.

Bijna een derde van de moslimrespondenten (29 % van de mannen en 31 % van de vrouwen) die ten minste af en toe in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen, gaf aan dat zij in de twaalf maanden vóór de enquête vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond werden geïntimideerd ([figuur 24](#)).

Ongeveer 39 % van de vrouwelijke moslimrespondenten die verklaarden dat zij buitenshuis een hoofddoek of nikab dragen, zegt dat zij in de twaalf maanden vóór de

³⁸ Een nikab is een sluier die wel het gezicht maar niet de ogen bedekt.

enquête om die reden te maken hadden met ongepast staren of aanstootgevende gebaren. Om dezelfde reden had 22 % last van beledigingen of kwetsende opmerkingen, en 2 % werd fysiek aangevallen.

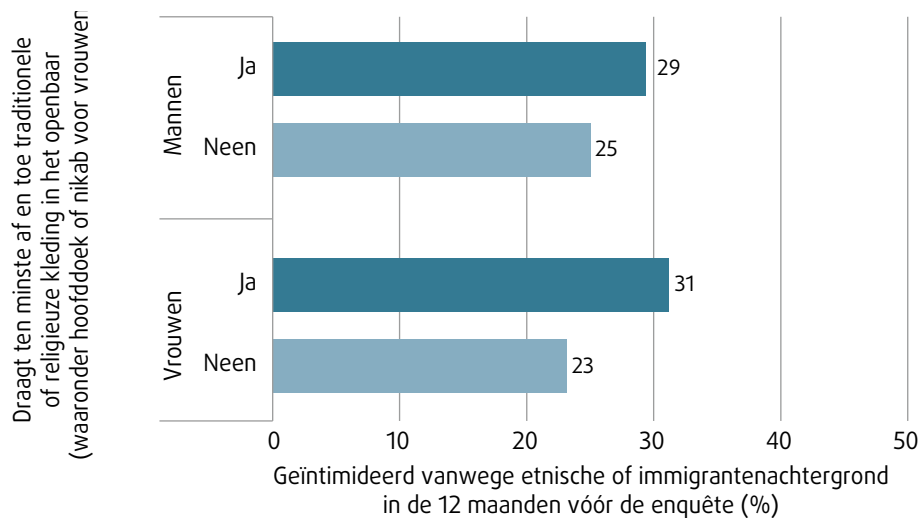
Type intimidatie

De meest gangbare vormen van intimidatie als gevolg van etnische of immigrantenachtergrond zijn aanstootgevende gebaren of ongepast staren; in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête kreeg 21 % daarmee te maken, gevolgd door tegen de persoon gerichte kwetsende of bedreigende opmerkingen (18 %). Andere vormen van intimidatie – zoals geweldsbedreigingen of cyberintimidatie – komen minder vaak voor. Jongere respondenten hebben frequenter last van tegen de persoon gerichte intimidatie, zoals kwetsende of bedreigende opmerkingen, gebaren of geweld en cyberintimidatie dan oudere moslims.

Aanstichters van haatgemotiveerde intimidatie

Op de vraag of zij de dader(s) konden identificeren antwoordde een op de vier respondenten die met door vooroordelen ingegeven intimidatie te maken hadden, de aanstichter van het meest recente incident niet te

Figuur 24: Respondenten die ten minste af en toe in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen (waaronder een hoofddoek of nikab voor vrouwen) en in de twaalf maanden vóór de enquête last hebben gehad van intimidatie als gevolg van hun etnische of immigrantenachtergrond (%)^{a,b,c,d}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

^c Vraag: „Draagt u in het openbaar traditionele of religieuze kleding die afwijkt van het type kleding dat gewoonlijk wordt gedragen in [LAND]? Het gaat hierbij bijvoorbeeld om specifieke traditionele of religieuze kleding, symbolen, hoofddoek of tulband.“

^d Vraag die uitsluitend aan moslimvrouwen werd gesteld: „Draagt u buitenshuis gewoonlijk een hoofddoek of nikab?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

kennen (75 %); 14 % gaf aan dat het iemand op het werk of van de opleiding was, en 3 % zei dat het een lid van een rechts-extremistische/racistische groep was. Bij EU-MIDIS I gaven de meeste respondenten eveneens aan dat zij de aanstichters van de intimidatie voordien niet kenden.

In de enquête werd de slachtoffers van intimidatie ook gevraagd of de aanstichter van het meest recente incident dezelfde etnische of immigrantenachtergrond als zij had of tot een andere etnische minderheid behoorde, of dat de dader deel uitmaakte van de meerderheidsbevolking. In de meeste gevallen (75 %) dachten de respondenten dat de dader iemand was die niet tot een etnische minderheid behoorde; 21 % zei dat de dader iemand van een andere etnische minderheidsgroep was, en volgens 6 % behoorde de dader tot dezelfde etnische minderheid als zij. (Respondenten konden alles wat van toepassing was, aangeven – de som van de percentages voor de drie categorieën is daarom groter dan 100 %.) Deze resultaten met betrekking tot de achtergrond van de dader(s) zijn vergelijkbaar met die van EU-MIDIS I.

De resultaten verschillen per EU-lidstaat. Zo geeft in Zweden 53 % van de moslimrespondenten uit Sub-Sahara-Afrika en 40 % van de moslimrespondenten uit Turkije die geïntimideerd werden, aan dat de aanstichter van het meest recente incident tot een andere etnische minderheid behoorde dan zichzelf. In Denemarken en Finland zegt 90 % van de moslimrespondenten uit Sub-Sahara-Afrika die last hadden van intimidatie, dat de aanstichter van het meest recente incident geen deel uitmaakte van een etnische minderheid. Bij de interpretatie van deze resultaten moet er rekening mee worden gehouden dat de omvang en het aantal etnische minderheidsgroepen in de EU per lidstaat verschillen; dit komt wellicht tot uiting in de ervaringen die respondenten met intimidatie hebben, en in de mate waarin personen van andere etnische minderheden als dader worden aangewezen.

Melden van haatgemotiveerde intimidatie en redenen om geen aangifte te doen

Over het geheel genomen hebben negen van de tien moslimrespondenten (91 %) het meest recente geval van intimidatie niet bij de politie of een andere organisatie of dienst gemeld. Moslimvrouwen (11 %) melden

een incident iets vaker dan moslimmannen (6 %). Wat betreft het aangifte doen van intimidatie is er geen verschil in leeftijd of tussen respondenten van de eerste en tweede generatie.

Behalve de politie hebben de EU-lidstaten ook organen voor de bevordering van gelijke behandeling die klachten over intimidatie kunnen behandelen, als deze vereiste van de richtlijn rassengelijkheid tenminste in nationale wetgeving is omgezet. Uit de resultaten blijkt dat van de 3 763 moslims die in de enquête de details gaven van hun meest recente ervaring met door vooroordelen ingegeven intimidatie, er slechts drie contact opnamen met een orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling, een mensenrechtenorganisatie of een andere relevante ombudsinstelling om aangifte van het incident te doen.

De meest genoemde reden om het meest recente incident van door vooroordelen ingegeven intimidatie niet te melden, was dat er toch niets zou gebeuren of veranderen door aangifte te doen (43 %). 41 % van de respondenten die met door vooroordelen ingegeven intimidatie te maken hadden, deed nergens aangifte van het incident omdat ze het te onbetekenend vonden; 13 % zei dat aangifte doen te veel bureaucratische rompslomp met zich mee zou brengen; 9 % zei dat zij het probleem zelf konden oplossen, en 8 % verklaarde dat zij toch niet zouden worden geloofd of serieus zouden worden genomen.

Van degenen die het meest recente incident van intimidatie bij de politie hebben gemeld, was 62 % zeer of enigszins ontevreden over de wijze waarop de politie de zaak behandelde. Mannen die intimidatie bij de politie hebben gemeld, zijn vaker ontevreden dan vrouwen (76 % tegen 53 %).

2.3.2. Ervaringen met haatgemotiveerd fysiek geweld

In het kader van EU-MIDIS II werd de respondenten gevraagd of zij wel eens fysiek waren aangevallen, bijvoorbeeld door iemand die hen sloeg, duwde, schopte of vastpakte. De volgende resultaten voor fysiek geweld hebben betrekking op incidenten die volgens de respondenten hebben plaatsgevonden vanwege hun „etnische of immigrantenachtergrond“, een overkoepelende term voor vooroordelen op grond van huidskleur, etnische afstamming of immigrantenachtergrond en godsdienst of religieuze overtuiging.

Omvang en frequentie van haatgemotiveerd geweld

Over het geheel genomen had 2 % van alle moslimrespondenten in de twaalf maanden vóór de

enquête te maken met fysiek geweld als gevolg van hun etnische of immigrantenachtergrond, en dat gold voor 5 % in de vijf jaar vóór de enquête – met belangrijke verschillen per land/regio van herkomst en land van verblijf. Moslimrespondenten uit Azië in Cyprus en uit Zuid-Azië in Italië geven dit het minst vaak aan voor de twaalf maanden vóór de enquête – bijna nul – terwijl de hoogste cijfers gelden voor moslimrespondenten uit Sub-Sahara-Afrika in Duitsland (8 %), Denemarken (7 %) en Malta (7 %).

Het gemiddelde percentage moslimmannen dat in de twaalf maanden vóór de enquête vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond fysiek werd aangevallen, is 6 %, tegen 3 % voor moslimvrouwen. Er zijn geen verschillen in de omvang van door vooroordelen ingegeven geweld tegen personen die in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen (waaronder vrouwen met een hoofddoek of nikab). Wat betreft verschillen tussen leeftijdsgroepen en leden van de eerste en tweede generatie kan een soortgelijk patroon als dat voor door vooroordelen ingegeven intimidatie worden waargenomen – dat wil zeggen, de cijfers zijn hoger voor jongere dan voor oudere respondenten en tevens hoger voor de tweede generatie.

Gemiddeld werd in de vijf jaar vóór de enquête 2 % (n = 197) van alle moslimrespondenten naar eigen zeggen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond fysiek aangevallen door een politieagent. Een derde van deze gevallen deed zich voor in de twaalf maanden vóór het vraaggesprek (1 %). De meeste van deze incidenten (70 %) werden bij geen enkele instantie gemeld. De meest genoemde redenen om een discriminerende fysieke aanval van de politie niet te melden, waren dat er toch niets zou gebeuren of veranderen (52 %), omdat respondenten de politie niet vertrouwen of daar bang voor zijn (37 %), omdat zij de procedures te bureaucratisch en te tijdrovend vinden (21 %), of uit angst voor vergeldingsmaatregelen of een slechte behandeling (21 %).

Plegers van haatgemotiveerd geweld

In de enquête konden de respondenten diverse categorieën daders aanwijzen – bijvoorbeeld in gevallen waar twee of meer daders bij het meest recente incident waren betrokken. De helft van de slachtoffers van door vooroordelen ingegeven geweld kent de daders niet, terwijl 16 % zegt dat de dader iemand van op het werk of van de opleiding was. De respondenten noemden ook andere daders: 9 % een politieagent of grenswacht; 8 % een kennis, vriend of familielid; 7 % een buurman/buurvrouw, en 8 % een „andere persoon“. Zo'n 5 % van de respondenten zegt dat de dader een lid van een rechts-extremistische/racistische groep was.

Wat betreft de etnische achtergrond van de daders zegt gemiddeld 64 % van de moslimrespondenten dat de pleger van de meest recente tegen hen gerichte fysieke aanval niet tot een etnische minderheid behoorde (figuur 25). Een op de drie slachtoffers van een fysieke aanval (33 %) zegt dat de dader tot een andere etnische minderheid behoorde dan zichzelf, en 10 % geeft aan dat de dader dezelfde minderheidsachtergrond had als zij³⁹.

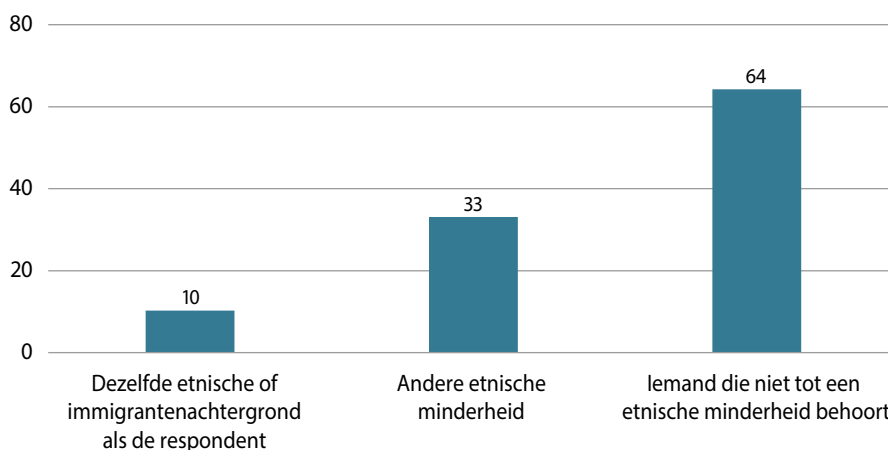
Het percentage moslimvrouwen dat aangaf dat de aanstichter van het meest recente incident tot een andere etnische minderheid behoorde, is veel hoger dan dat voor mannen (48 % tegen 26 %). Dit geldt ook voor respondenten van de tweede generatie: 38 % van hen geeft aan dat de dader tot een andere etnische minderheid behoorde – tegen 28 % van de eerste generatie.

Melden van haatgemotiveerd geweld en redenen om geen aangifte te doen

Over het geheel genomen heeft slechts een minderheid (23 %) van de respondenten het meest recente incident bij een organisatie of dienst, inclusief de politie, gemeld (14 %), terwijl 77 % nergens aangifte van het incident heeft gedaan. Uit andere FRA-enquêtes waarin respondenten werd gevraagd of zij geweldsincidenten bij de politie melden, bleek dat de aangiftecijfers net zo laag waren. Zo laat de enquête van het Bureau naar geweld tegen vrouwen⁴⁰ zien dat slechts 13 % van de vrouwen contact met de politie opnam na het ernstigste incident van fysiek geweld waarbij een dader anders dan de eigen partner was betrokken.

Van de 534 moslimimmigranten en nakomelingen van immigranten die in de enquête het meest recente tegen hen gerichte incident van door vooroordelen ingegeven

Figuur 25: Achtergrond van aanstichters van de meest recente incidenten van fysiek geweld op grond van de etnische of immigrantenachtergrond van de respondenten (%)^{a,b,c,d}

Noot: ^a Moslimrespondenten die met fysiek geweld te maken kregen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond (n = 515); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

^c De som van de categorieën is geen 100 % omdat de respondenten alle toepasselijke categorieën konden selecteren – bijvoorbeeld om incidenten te beschrijven met meerdere daders met verschillende etnische achtergronden.

^d Vraag: „Denk aan de personen die u dit hebben aangedaan. Hadden zij dezelfde etnische of immigrantenachtergrond als u? Behoorden zij tot een andere etnische minderheid dan u? Was het iemand die niet tot een etnische minderheid behoort?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

³⁹ De som is groter dan 100 % omdat de respondenten meer dan een categorie konden selecteren; hieruit blijkt dat bij sommige incidenten meerdere daders betrokken kunnen zijn geweest.

⁴⁰ FRA (2014), blz. 59.

geweld beschreven, heeft zelfs helemaal niemand contact opgenomen met een nationaal orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling, mensenrechtenorganisatie of ombudsman om het incident te melden.

Moslimvrouwen en -mannen doen even vaak aangifte van incidenten van door vooroordelen ingegeven geweld bij de politie of een andere organisatie of dienst. Daarentegen zijn er wel verschillen tussen de eerste en tweede generatie: 29 % van de slachtoffers van deze vorm van geweld onder de moslimmigranten van de eerste generatie zegt dat zij het meest recente incident hebben gemeld, terwijl het aangiftecijfer onder immigranten van de tweede generatie slechts 18 % bedraagt. Nadere analyse waarbij rekening wordt gehouden met de leeftijdsgroep van de respondenten, is niet mogelijk vanwege het kleine beschikbare aantal gevallen.

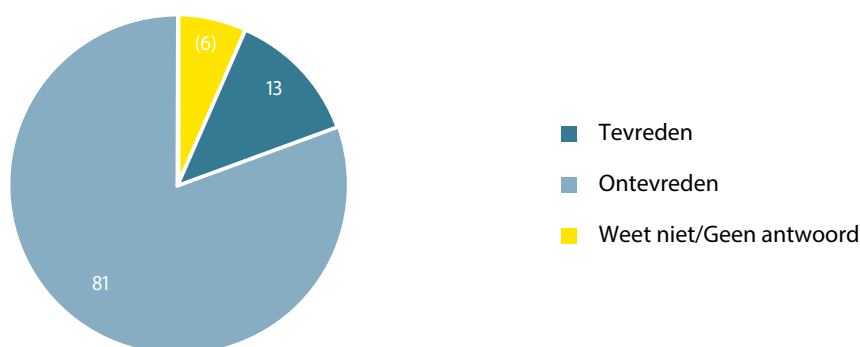
Van degenen die de meest recente fysieke aanval niet bij de politie of een andere organisatie hebben gemeld, zegt 43 % dat er toch niets zou gebeuren of veranderen door aangifte te doen; 23 % zegt dat ze het zelf of met behulp van familie en vrienden konden oplossen, en 18 % vond het incident niet belangrijk genoeg of vond het de moeite van het melden niet waard omdat zulke incidenten voortdurend gebeuren.

Van degenen die het incident niet hebben gemeld, geeft 11 % aan dat een gebrek aan vertrouwen in de politie

daarbij meespeelde. De redenen die moslimrespondenten noemen om incidenten niet bij de politie te melden, komen in grote lijnen overeen met die van moslimrespondenten in EU-MIDIS I – maar ook van andere respondenten in FRA-enquêtes, waaronder vrouwen, joden en lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders (LHBT's) die naar hun ervaringen met geweld werd gevraagd. Deze resultaten laten zien dat velen van degenen die geweldsincidenten niet melden, de mening zijn toegedaan dat aangifte doen bij de politie niet onmiddellijk positief voor hen uitpakt en dat zij andere, informele manieren zullen vinden om het probleem op te lossen. Uit de resultaten blijkt dat slachtoffers ook de mogelijke voordelen van aangifte doen afwegen tegen de tijd die daarvoor nodig is en tegen het gedoe of het ongemak dat daarmee gepaard gaat.

De overweldigende meerderheid van respondenten die de meest recente door vooroordelen ingegeven en tegen hen gerichte fysieke aanval bij de politie hebben gemeld (81 %), zegt dat zij zeer of enigszins ontevreden waren over de wijze waarop de politie de zaak behandelde; 13 % was naar eigen zeggen tevreden (figuur 26). Om dit in een context te plaatsen: in de FRA-enquête naar geweld tegen vrouwen in de EU gaf 66 % van de vrouwen aan tevreden te zijn over de wijze waarop de politie het ernstigste incident van fysiek geweld waarbij iemand anders dan hun huidige of voormalige partner als dader betrokken was, behandelde.

Figuur 26: Tevredenheid over de wijze waarop de politie na aangifte het meest recente geweldsincident wegens de etnische of immigrantenachtergrond van de respondenten behandelde (%)^{a,b,c}

Noot: ^a Moslimrespondenten die de meest recente door vooroordelen ingegeven fysieke aanval bij de politie hebben gemeld (n = 82); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

^c Vraag: „U zei dat u contact hebt opgenomen met de politie. In welke mate was u tevreden over de wijze waarop de politie uw aangifte of klacht behandelde?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

2.3.3. Intimidatie en fysiek geweld tegen familie of vrienden van respondenten – haatgemotiveerde incidenten

Persoonlijke ervaringen hebben invloed op het gevoel van veiligheid en van erbij te horen van mensen, maar dit gevoel kan ook mede worden bepaald door de ervaringen van anderen, vooral naaste familieleden en vrienden. Over het geheel genomen kent 27 % van de moslimrespondenten een familielid of vriend die in de twaalf maanden vóór de enquête vanwege zijn of haar etnische of immigrantenachtergrond werd beledigd of uitgescholden. Het hoogste percentage is te vinden in Nederland: 52 % voor moslimrespondenten uit Turkije en 50 % voor mensen uit Noord-Afrika.

Wanneer we de mate waarin respondenten beledigde of uitgescholden familieleden of vrienden kennen, afzetten tegen hun eigen persoonlijke ervaringen, komen er enkele opvallende verschillen aan het licht. Zo heeft in Nederland 18 % van de moslimrespondenten uit Turkije in de twaalf maanden vóór de enquête vanwege de etnische of immigrantenachtergrond persoonlijk ervaring gehad met beledigende of bedreigende opmerkingen – terwijl 52 % zegt een familielid of vriend te kennen die in dezelfde periode om deze redenen werd beledigd of uitgescholden. Verschillen tussen persoonlijke ervaringen en kennis van de ervaringen van andere mensen zijn gevonden onder respondenten uit Noord-Afrika in België en Nederland, uit Turkije in België, Denemarken en Duitsland en uit Zuid-Azië in Griekenland.

2.3.4. Houdingen tegenover geweld

In het kader van EU-MIDIS II werd respondenten gevraagd naar hun houding ten opzichte van fysiek geweld. Hoewel er geen direct verband is tussen steun geven aan geweld en daadwerkelijke betrokkenheid bij geweld, werd er in de enquête gekeken naar patronen wat betreft de steun voor fysiek geweld in uiteenlopende situaties; hiertoe werden vier vragen gesteld (zie de figuren 27-30):

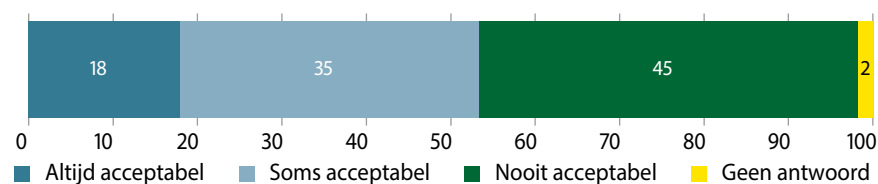
- Is het acceptabel dat mensen fysiek geweld gebruiken om te voorkomen dat ze zelf gewond raken?
- Is het acceptabel dat mensen fysiek geweld gebruiken om te voorkomen dat anderen gewond raken?
- Is het acceptabel dat mensen fysiek geweld gebruiken omdat iemand hen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond heeft beledigd?

- Is het acceptabel dat mensen fysiek geweld gebruiken omdat iemand hun godsdienst heeft beledigd?
- De enquêtes onder de algemene bevolking die gebruikt werden om bepaalde in dit verslag onderzochte aspecten te vergelijken, zoals vertrouwen in openbare instellingen of acceptatie van andere groepen, bevatten geen vragen over hoe mensen tegenover geweld staan. Daarom worden de resultaten voor moslimrespondenten in dit opzicht vergeleken met de resultaten voor respondenten van EU-MIDIS II in de 15 betrokken EU-lidstaten die zichzelf niet als moslim beschouwen.

Uit de resultaten blijkt dat 45 % van de moslimrespondenten fysiek geweld om te voorkomen dat zichzelf gewond raken, niet acceptabel vindt, tegen 41 % van de niet-moslimrespondenten. Verder vindt 49 % van de moslimrespondenten het niet acceptabel fysiek geweld te gebruiken om te voorkomen dat iemand anders gewond raakt, tegen 44 % van de niet-moslimrespondenten. Een overweldigende meerderheid van zowel moslim- als niet-moslimrespondenten vindt dat het nooit acceptabel is om fysiek geweld te gebruiken omdat iemand hen beledigde vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond (respectievelijk 86 % en 89 %) of hun godsdienst (87 % en 94 %). Gemiddeld is het gebruik van fysiek geweld meer acceptabel voor moslimmensen dan voor moslimvrouwen en meer voor moslimrespondenten van de tweede – en dus jongere – generatie dan respondenten van de eerste generatie, vooral als het gaat om zelfverdediging.

Uit de bevindingen van EU-MIDIS II blijkt dat het enige statistisch significante verschil tussen moslim- en niet-moslimrespondenten betrekking heeft op de acceptatie van fysiek geweld omdat iemand hun godsdienst heeft beledigd: 11 % van de moslimrespondenten vindt fysiek geweld in deze context „soms of altijd” acceptabel, tegen 4 % van de niet-moslimrespondenten. Een meer geavanceerde analyse laat zien dat moslimrespondenten die in de twaalf maanden vóór de enquête slachtoffer van haatgemotiveerd geweld waren, significant vaker fysiek geweld altijd of soms acceptabel achten wanneer iemand hun godsdienst heeft beledigd. Echter, zowel moslim- als niet-moslimrespondenten die in de twaalf maanden vóór de enquête vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond werden gediscrimineerd of geïntimideerd, vinden vaker fysiek geweld altijd of soms acceptabel wanneer iemand hun godsdienst heeft beledigd.

Figuur 27: Acceptatie van gebruik van geweld met het oog op zelfverdediging (%)^{a,b}

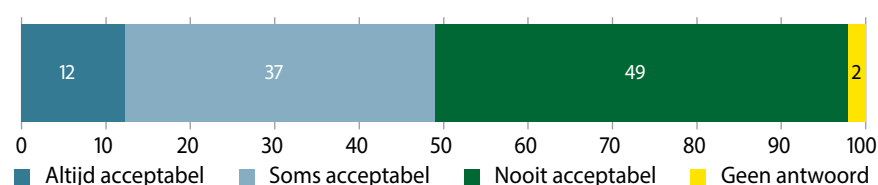

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Vindt u het acceptabel dat mensen in de volgende situaties fysiek geweld gebruiken? (1) Gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat ze zelf gewond raken, (2) gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat anderen gewond raken, (3) gebruik van fysiek geweld omdat iemand hen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond heeft beledigd, (4) gebruik van fysiek geweld omdat iemand hun godsdienst heeft beledigd.“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Figuur 28: Acceptatie van gebruik van geweld om iemand anders te beschermen (%)^{a,b}

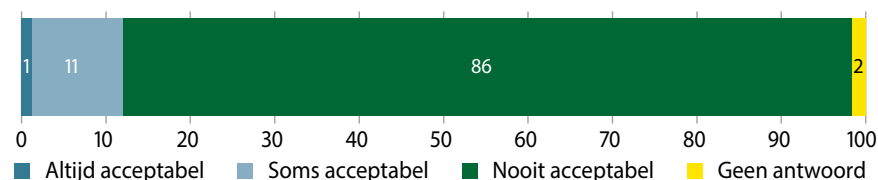

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Vindt u het acceptabel dat mensen in de volgende situaties fysiek geweld gebruiken? (1) Gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat ze zelf gewond raken, (2) gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat anderen gewond raken, (3) gebruik van fysiek geweld omdat iemand hen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond heeft beledigd, (4) gebruik van fysiek geweld omdat iemand hun godsdienst heeft beledigd.“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Figuur 29: Acceptatie van gebruik van geweld in geval van belediging vanwege etnische of immigrantenachtergrond (%)^{a,b}

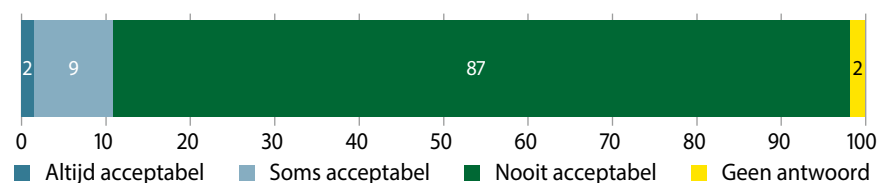

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Vindt u het acceptabel dat mensen in de volgende situaties fysiek geweld gebruiken? (1) Gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat ze zelf gewond raken, (2) gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat anderen gewond raken, (3) gebruik van fysiek geweld omdat iemand hen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond heeft beledigd, (4) gebruik van fysiek geweld omdat iemand hun godsdienst heeft beledigd.“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Figuur 30: Acceptatie van gebruik van geweld in geval van belediging van godsdienst (%)^{a,b}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Vindt u het acceptabel dat mensen in de volgende situaties fysiek geweld gebruiken? (1) Gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat ze zelf gewond raken, (2) gebruik van fysiek geweld om te voorkomen dat anderen gewond raken, (3) gebruik van fysiek geweld omdat iemand hen vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond heeft beledigd, (4) gebruik van fysiek geweld omdat iemand hun godsdienst heeft beledigd.“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

2.4. Politiecontroles

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- Van alle moslimrespondenten is 16 % de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête door de politie staande gehouden en 7 % zegt dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid.
- Van de moslimrespondenten die de politie in de twaalf maanden vóór de enquête heeft staande gehouden, zegt 42 % dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid – al verschillen de resultaten per EU-lidstaat.
- In de vijf jaar vóór de enquête werd 29 % van alle moslimrespondenten door de politie staande gehouden en 9 % zegt dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid.
- Van degenen die de politie in de afgelopen vijf jaar heeft staande gehouden, zegt 32 % dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid – ook hier met significante verschillen per EU-lidstaat.
- Moslimrespondenten uit Noord- en Sub-Sahara-Afrika geven frequenter aan door de politie staande te zijn gehouden dan andere ondervraagde moslimgroepen.
- Gemiddeld geven meer jonge dan oudere moslimrespondenten aan dat zij staande worden gehouden, en voor moslimmannen geldt dat veel vaker dan voor moslimvrouwen.
- Moslimmannen en -vrouwen die ten minste af en toe in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen, zeggen vaker dat de politie hen in de vijf jaar vóór de enquête heeft staande gehouden (39 %) dan degenen die niet zulke kleding dragen (29 %).

De wijze waarop de politie controleert, verschilt in de hele Europese Unie – zowel qua frequentie van de controles als qua gedrag van de politie tijdens zulke controles. Wanneer mensen het gevoel hebben dat zij respectloos worden bejegend of op discriminerende wijze worden behandeld, kan dat de legitimiteit en daarmee de effectiviteit van de politie ondermijnen. Het is belangrijk praktijken als politiecontroles te volgen en te evalueren zodat de voordelen ervan zwaarder wegen dan de risico's voor de betrekkingen tussen de politie en gemeenschappen. Niettemin verzamelt slechts een handvol EU-lidstaten ⁴¹ deze gegevens systematisch of verricht onderzoek naar rechtshandavingspraktijken, waaronder politiecontroles, en naar de wijze waarop deze hun uitwerking op verschillende groepen hebben. Zoals het FRA in 2010 heeft aangegeven ⁴², bieden deze gegevens, die anoniem worden verzameld, cruciaal bewijs voor mogelijk discriminerende praktijken.

De politieke en justitiële samenwerking tussen de EU-lidstaten is onlangs versterkt om uitvoering te geven aan de Europese veiligheidsagenda, die erkent dat veiligheid en eerbiediging van de grondrechten complementaire

beleidsdoelstellingen vormen ⁴³. Het Bureau benadrukte het feit dat het inbedden van grondrechten in de opzet van veiligheidsmaatregelen de potentieel negatieve effecten op de rechten van het individu kan helpen beperken, omdat het risico van weerstand van gemeenschappen tegen maatregelen die als discriminerend zouden kunnen worden beschouwd, zal afnemen ⁴⁴.

2.4.1. Contacten met rechtshandhavers

De resultaten in verband met politiecontroles hebben betrekking op contacten tussen rechtshandhavers en de in het kader van EU-MIDIS II ondervraagde moslims. De respondenten werd ook gevraagd of zij dachten dat zij vanwege hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid door de politie staande waren gehouden en over de wijze waarop zij door de politie werden behandeld, inclusief ervaringen met fysieke aanvallen door de politie.

Gemiddeld werd een op de drie van alle ondervraagde moslims (29 %) in de vijf jaar vóór de enquête staande gehouden, met significante verschillen tussen de EU-lidstaten. Gemiddeld zegt een op de tien van alle ondervraagde moslims (9 %) dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid (figuur 31). Van degenen die staande werden gehouden, zegt 32 % dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of etnische minderheid – maar ook hier met significante verschillen tussen de lidstaten (figuur 32).

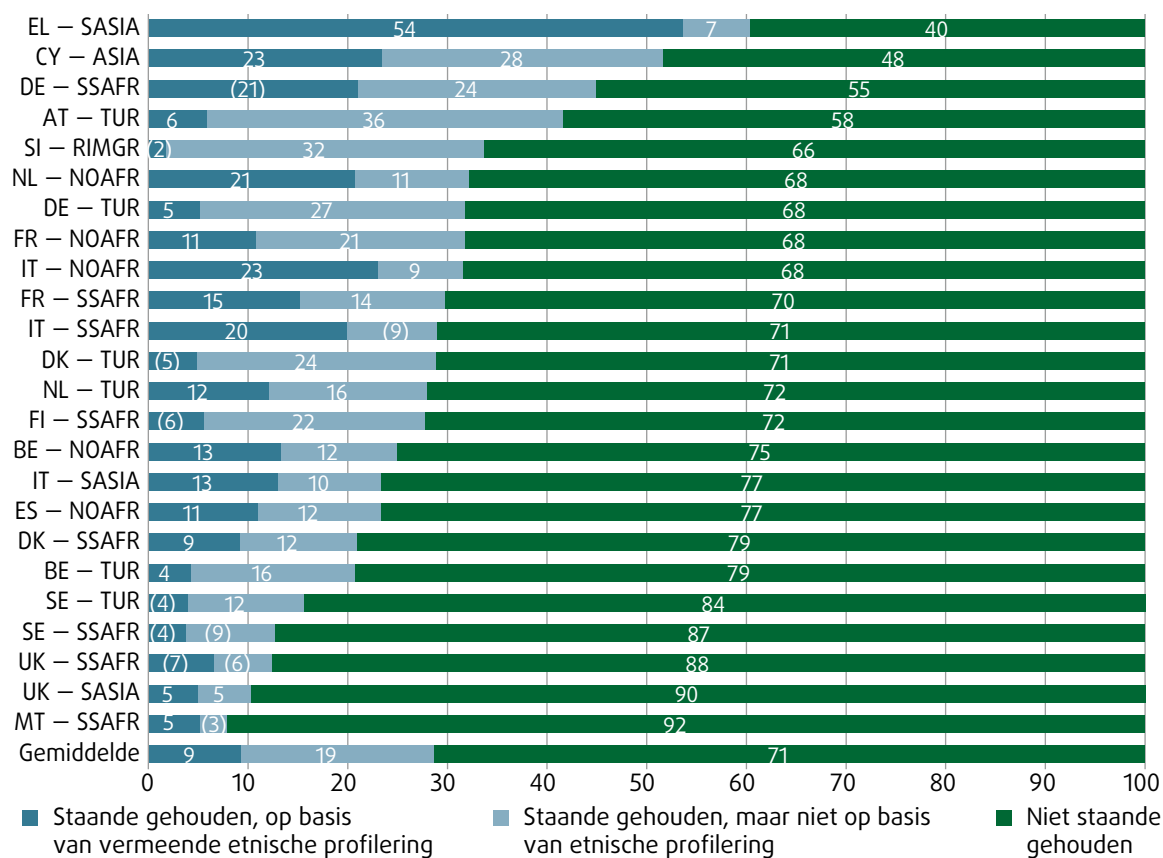
⁴¹ Een uitzondering is het Verenigd Koninkrijk; in Engeland en Wales zijn politiechefs – op grond van de artikelen 5, 50 en 55 van de Police and Criminal Evidence Act (PACE) van 1984 – wettelijk verplicht om statistieken te verzamelen en te publiceren. Deze bepalingen hebben betrekking op het staande houden en fouilleren van personen/doorzoeken van voertuigen, wegcontroles, detentie van personen en onderzoek in het lichaam van personen. In Schotland werd op 1 juni 2015 als onderdeel van het Stop and Search Improvement Plan (verbeterplan voor controle en fouilleren/doorzoeken) van de Schotse politie een verbeterde nationale databank geïmplementeerd.

⁴² FRA (2010).

⁴³ Europese Commissie (2015a) en Europese Commissie (2016a).

⁴⁴ FRA (2015).

Figuur 31: Politiecontroles in de afgelopen vijf jaar, per EU-lidstaat en doelgroep (%)^{a,b,c,d,e,f}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Het totale percentage respondenten dat in de afgelopen vijf jaar door de politie werd staande gehouden, wordt berekend door twee cijfers bij elkaar op te tellen: het percentage van degenen die in de afgelopen vijf jaar door de politie staande werden gehouden en van mening waren dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of als lid van een etnische minderheid, en het percentage van degenen die in de afgelopen vijf jaar door de politie staande werden gehouden, maar niet dachten dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of als lid van een etnische minderheid.

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^d Vraag: „Bent u in de afgelopen vijf jaar in [LAND] (of sinds u in [LAND] verblijft) ooit door de politie staande gehouden, gefouilleerd of ondervraagd?“

^e Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

^f Het totaal van sommige staven is geen 100 %; dat komt door de afronding van getallen.

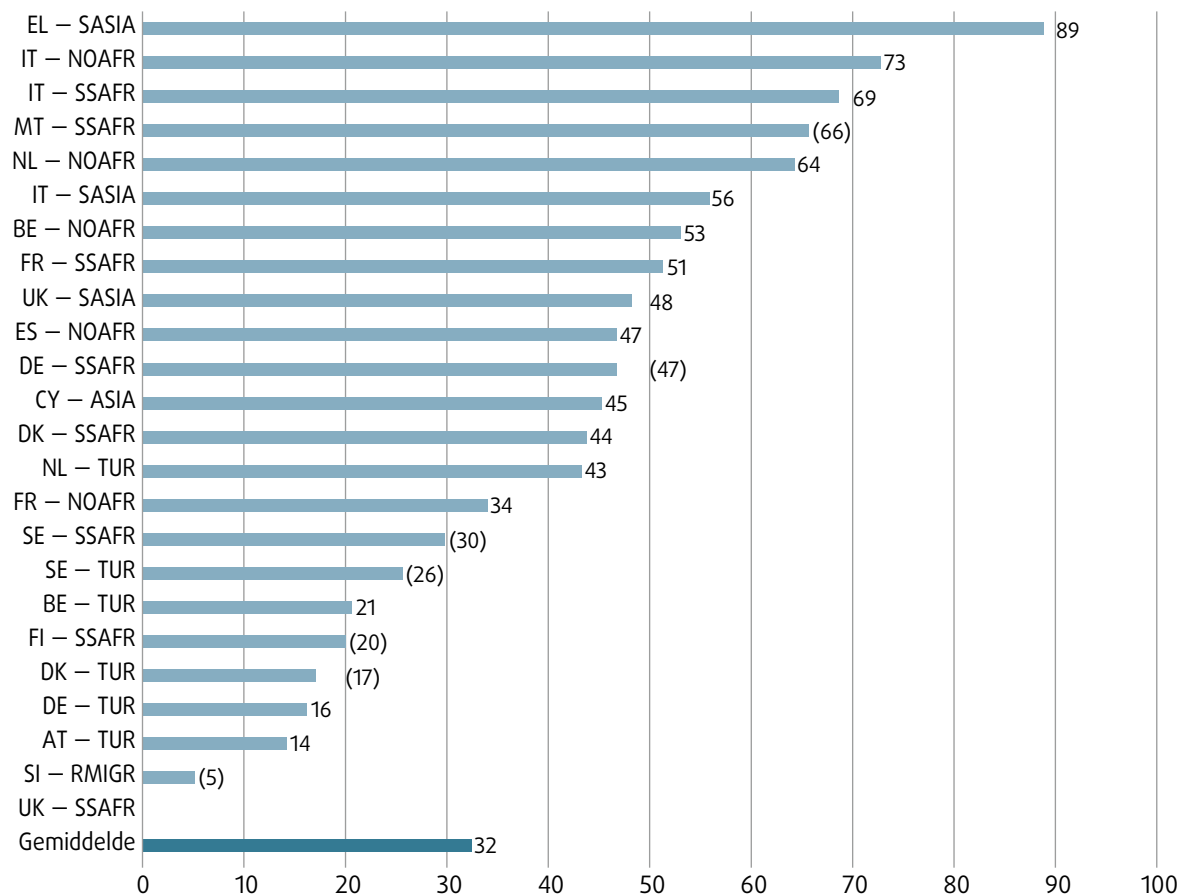
Bronnen: FRA, EU-MIDIS II 2016

Gevraagd naar de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête zegt 16 % van alle moslimrespondenten dat zij in die tijd door de politie staande zijn gehouden; van degenen die staande zijn gehouden, zegt 42 % dat dit kwam door hun achtergrond als immigrant of als lid van een etnische minderheid. Dat het percentage personen dat gelooft dat de politiecontrole een discriminerend karakter had, nu hoger uitvalt, zou kunnen worden toegeschreven aan het feit dat mensen zich recente incidenten gemakkelijker herinneren. Het kan echter ook te maken hebben met een andere handelwijze tijdens

de politiecontroles, die mogelijk verband houdt met de sterkere nadruk op veiligheid in de hele EU.

Uit de resultaten kan worden opgemaakt dat minder moslims in het jaar vóór EU-MIDIS II zijn staande gehouden (16 %) dan in het jaar vóór EU-MIDIS I; in deze eerste enquête gaf gemiddeld 25 % van alle moslimrespondenten aan dat zij in die tijdsperiode door de politie staande waren gehouden. Van degenen die staande werden gehouden, geloofde 40 % dat dit kwam door hun status als immigrant of lid van een minderheid – een soortgelijk percentage als van degenen die

Figuur 32: Meest recente politiecontrole die als etnische profilering werd ervaren door degenen die in de vijf jaar vóór de enquête staande werden gehouden, per EU-lidstaat en doelgroep (%)^{a,b,c,d}

Noot: ^a Van de moslimrespondenten die in de vijf jaar vóór de enquête door de politie staande werden gehouden ($n = 3\ 140$); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Vragen: „Bent u in de afgelopen vijf jaar in [LAND] (of sinds u in [LAND] verblijft) ooit door de politie staande gehouden, gefouilleerd of ondervraagd?“, „Denkt u dat u de LAATSTE KEER staande werd gehouden vanwege uw etnische of immigrantenachtergrond?“

^d Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

Bronnen: FRA, EU-MIDIS II 2016

in EU-MIDIS II verklaarden dat zij van mening waren dat zij om deze reden werden staande gehouden (42 %) ⁴⁵.

Gemiddeld – en in overeenstemming met de bevindingen van EU-MIDIS I – geven moslimrespondenten uit Noord- en Sub-Sahara-Afrika aan dat zij vaker zijn staande gehouden, en zij ervaren deze controles vaker als discriminerend. Van deze moslimrespondenten die de politie heeft staande gehouden, denkt respectievelijk 73 % en 69 % van de mensen uit Noord- en Sub-Sahara-Afrika in Italië en 64 % van de mensen uit

Noord-Afrika in Nederland dat zij vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond zijn staande gehouden. Dit percentage valt echter veel lager uit onder moslimrespondenten uit Turkije (bijvoorbeeld 21 % in België, 16 % in Duitsland en 14 % in Oostenrijk).

2.4.2. Verschillen in politiecontroles naar geslacht en leeftijd

Een blik op de sekseverschillen laat zien dat de politie vaker moslimmannen staande houdt dan moslimvrouwen (45 % van de mannen in de vijf jaar vóór de enquête, tegen 12 % van de vrouwen). Van degenen

⁴⁵ FRA (2009), blz. 13.

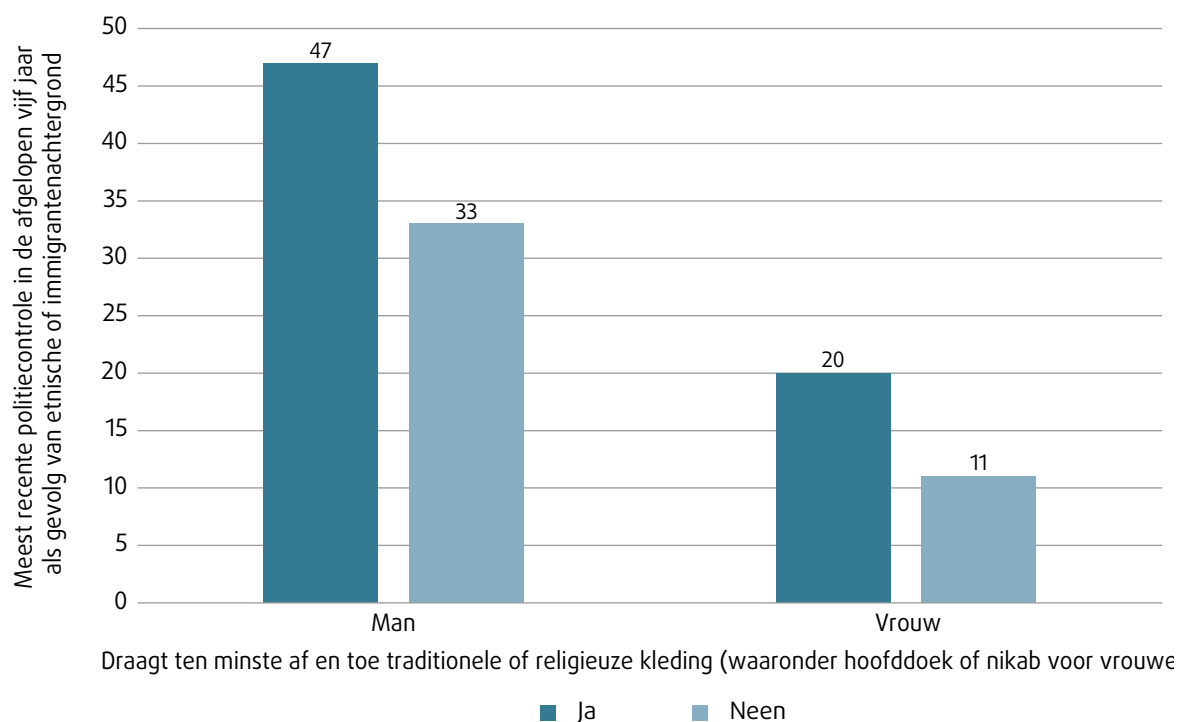
die staande zijn gehouden, denkt 37 % van de moslimmannen en 15 % van de moslimvrouwen dat de laatste politiecontrole een discriminerend karakter had.

In de enquête werd de respondenten gevraagd of zij in het openbaar traditionele of religieuze kleding dragen die afwijkt van het type kleding dat gewoonlijk wordt gedragen in het land waar ze wonen. De vrouwelijke moslimrespondenten werd tevens gevraagd of zij buitenshuis gewoonlijk een hoofddoek (of nikab) dragen. Van alle vrouwelijke moslimrespondenten draagt 41 % buitenshuis gewoonlijk een hoofddoek, maar slechts 1 % draagt een nikab. Wegens het kleine aantal moslimvrouwen dat een nikab draagt, kan er wat dit aangaat geen verdere uitsplitsing naar doelgroepen plaatsvinden.

Wat betreft politiecontroles heeft het ten minste af en toe in het openbaar dragen van traditionele of religieuze kleding meer effect op moslimmannen dan op moslimvrouwen (figuur 33). Bijna de helft van de moslimmannen (47 %) die zulke kleding dragen, gelooft dat zij vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond staande werden gehouden, tegen 20 % van de vrouwen.

Jonge respondenten worden vaker door de politie staande gehouden. In de vijf jaar vóór de enquête hield de politie 36 % van de jonge moslimrespondenten tussen 16 en 24 jaar en 35 % van de respondenten tussen 25 en 34 jaar staande. Personen die tot oudere leeftijdsgroepen behoorden, hadden minder frequent met controles te maken. De opvattingen over de omvang

Figuur 33: Meest recente politiecontrole in de afgelopen vijf jaar als gevolg van etnische of immigrantenachtergrond, (a) onder hen die wel/geen traditionele of religieuze kleding dragen en (b) per geslacht (%)^{a,b,c,d,e}

Noot: ^a Van de moslimrespondenten die in de vijf jaar vóór de enquête door de politie staande werden gehouden (n = 3 140; uitsplitsing naar geslacht: man: n = 2 603; vrouw: n = 537); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Vraag: „Bent u in de afgelopen vijf jaar in [LAND] (of sinds u in [LAND] verblijft) ooit door de politie staande gehouden, gefouilleerd of ondervraagd?"; „Denkt u dat u de LAATSTE KEER staande werd gehouden vanwege uw etnische of immigrantenachtergrond?“

^d Vraag: „Draagt u in het openbaar traditionele of religieuze kleding die afwijkt van het type kleding dat gewoonlijk wordt gedragen in [LAND]? Het gaat hierbij bijvoorbeeld om specifieke traditionele of religieuze kleding, symbolen, hoofddoek of tulband.“

^e Vraag die uitsluitend aan moslimvrouwen werd gesteld: „Draagt u buitenshuis gewoonlijk een hoofddoek of nikab?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

van etnische profilering bij de laatste politiecontrole verschillen niet significant per leeftijdsgroep of tussen respondenten van de eerste en tweede generatie.

2.4.3. Omstandigheden en aard van de meest recente politiecontrole

De vraaggesprekken werden gehouden in een tijd waarin grote terroristische aanslagen werden gepleegd in België en Frankrijk ⁴⁶, wat leidde tot meer politiebewaking en identiteitscontroles. Verder nam het aantal politie- en grenscontroles door migratiestromen in Griekenland en Italië toe.

In de vijf jaar voorafgaand aan de enquête werd een meerderheid (63 %) van de moslimrespondenten van zowel de eerste als de tweede generatie staande gehouden terwijl zij in een personenauto zaten; bij zulke incidenten kan het ook gaan om politiecontroles die met het voertuig verband hielden; 56 % werd namelijk gevraagd naar hun rijbewijs of voertuigdocumenten. Bijna een op de vijf (22 %) werd echter door de politie staande gehouden terwijl zij op straat liepen, en 5 % zegt dat dit gebeurde tijdens het reizen per openbaar vervoer ⁴⁷.

Uit de resultaten blijkt dat bepaalde groepen vaker op straat worden staande gehouden dan andere. De helft van zowel de eerste- als tweedegeneratiemoslimrespondenten uit Sub-Sahara-Afrika in Italië (53 %) en bijna de helft van de respondenten uit Noord-Afrika in Nederland, België, Italië en Spanje herinnert zich de laatste keer dat zij door de politie op straat staande werden gehouden (40-42 %). Dit percentage stijgt tot 80 % voor moslimrespondenten uit Zuid-Azië in Griekenland, wat te maken kan hebben met intensieve immigratiecontroles.

De resultaten laten zien dat de meeste moslimrespondenten bij een politiecontrole werden gevraagd naar hun identiteitspapieren (67 %), rijbewijs of voertuigdocumenten (56 %), of er werden andere vragen gesteld (49 %). Een kwart van degenen die staande werd gehouden (24 %), zegt dat de politie hen fouilleerde of hun auto doorzocht. 14 % van alle gecontroleerde moslimrespondenten kreeg tijdens de meest recente politiecontrole een boete, 12 % kreeg een advies of waarschuwing van de politie en 5 % zegt te zijn gearresteerd of naar een politiebureau te zijn gebracht.

Wat betreft identiteitscontroles werden vrijwel alle moslimmigranten uit Zuid-Azië in Griekenland (96 %) en immigranten uit Noord- en Sub-Sahara-Afrika en hun nakomelingen in Italië (respectievelijk 94 % en 98 %) tijdens de laatste politiecontrole naar hun identiteitskaart, paspoort of verblijfsvergunning gevraagd; dit kan worden verklaard door de migratiestromen in beide landen in die periode. Meer dan acht op de tien moslimmigranten en nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika en Turkije die in België wonen (respectievelijk 83 % en 86 %), werd tijdens de laatste politiecontrole gevraagd naar hun identiteitspapieren. Ook dit resultaat moet worden gezien in het licht van de versterkte politiebewaking na de terroristische aanslagen in Brussel.

Uit een analyse van de onderzoeksgegevens over de meest recente politiecontroles blijkt dat het zogenaamde „vangstpercentage” – dat wil zeggen het aandeel controles en fouilleringen dat tot sancties leidde in de vorm van een boete, aanhouding of verkeersboete – het hoogst was onder moslimrespondenten van Turkse origine in Oostenrijk: de helft (50 %) gaf aan een boete te hebben gekregen, terwijl de meerderheid werd gevraagd naar hun rijbewijs of voertuigdocumenten (84 %) of identiteitspapieren (54 %). Hoewel veel moslimrespondenten uit Turkije tijdens hun meest recente controle in Oostenrijk een sanctie kregen opgelegd, beschouwde echter slechts 14 % de controle als discriminerend.

2.4.4. Behandeling door de politie

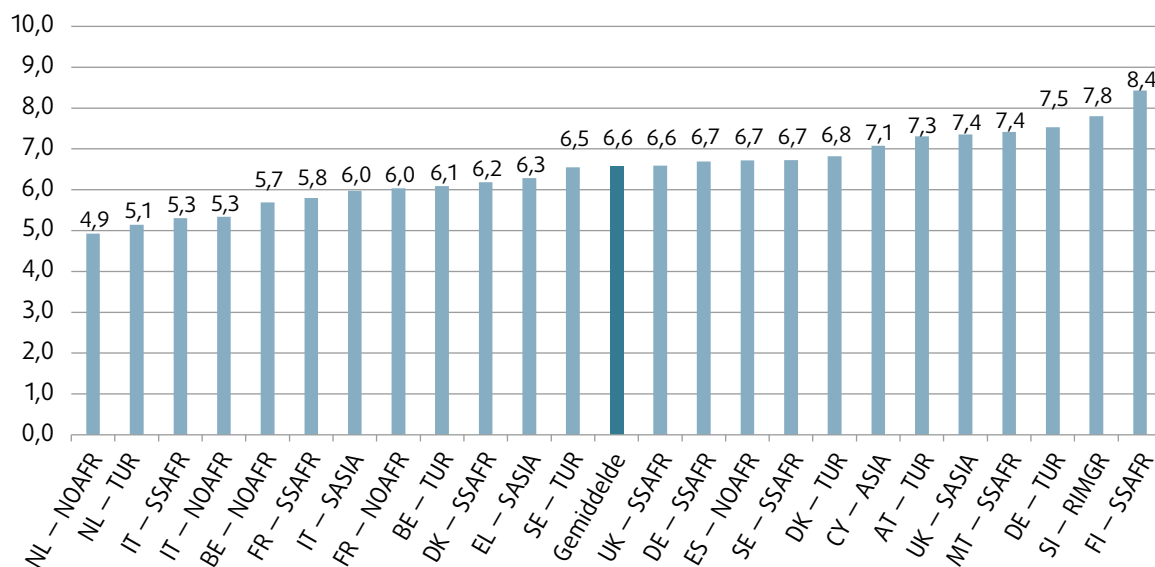
De meeste (60 %) moslimrespondenten die in de vijf jaar vóór de enquête door de politie staande werden gehouden, merken op dat zij respectvol werden behandeld (26 % „zeer respectvol”, 34 % „tamelijk respectvol”). Een op de vier (24 %) respondenten zei dat de wijze waarop de politie hen behandelde „noch respectvol, noch respectloos” was. Verder verklaarde 16 % dat de politie hen respectloos had behandeld (7 % „tamelijk respectloos” en 9 % „zeer respectloos”).

Zoals uit de in [paragraaf 2.1.3](#) gepresenteerde resultaten blijkt, hebben moslimrespondenten gemiddeld meer vertrouwen in de politie en het rechtsstelsel van het land dan in andere instellingen waarnaar in de enquête werd gevraagd. [Figuur 34](#) toont dat de mate van vertrouwen in de politie per moslimdoelgroep en EU-lidstaat verschilt. Zo is het vertrouwen in de politie bij moslimrespondenten in Nederland en Italië het kleinst. In beide landen hebben moslimrespondenten van Noord-Afrikaanse origine minder vertrouwen in de politie (gemiddelde waarden van respectievelijk 4,9 en 5,3) dan moslims van Turkse origine in Nederland (gemiddelde waarde van 5,1) en moslimrespondenten uit Afrikaanse landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika) in Italië (gemiddelde

⁴⁶ Op 22 maart 2016 werden er in Brussel drie zelfmoordaanslagen gepleegd – op de luchthaven en in een metrostation – waarbij 32 mensen om het leven kwamen en meer dan 300 mensen gewonden raakten. Op 14 juli 2016 reed een vrachtwagen in op een menigte in Nice, Frankrijk, met 86 doden en 434 gewonden tot gevolg.

⁴⁷ Er zijn geen verdere onderverdelingen per doelgroep over controles in het openbaar vervoer mogelijk omdat er minder dan twintig ongewogen waarnemingen per cel zijn.

Figuur 34: Vertrouwen in de politie, per EU-lidstaat en doelgroep (gemiddelde, op een schaal van 0-10, waarbij 0 „helemaal geen vertrouwen” en 10 „volledig vertrouwen” betekent) ^{a,b,c}

Noot: ^a Van alle moslimrespondenten (n = 10 527); gewogen resultaten.

^b Sommige staven hebben dezelfde waarde maar zien er enigszins verschillend uit; dit komt door de afronding van de getallen.

^c Acroniemen voor doelgroepen hebben betrekking op immigranten van [land/regio] en hun nakomelingen: TUR = Turkije, SSAFR = Sub-Sahara-Afrika (Afrikaanse landen bezuiden de Sahara), NOAFR = Noord-Afrika, SASIA = Zuid-Azië, ASIA = Azië, RIMGR = recente immigranten uit niet-EU-landen.

Bronnen: FRA, EU-MIDIS II 2016

waarde van 5,3). Ondervraagde moslims in Frankrijk en België geven eveneens blij van minder vertrouwen in de politie dan het gemiddelde in de geselecteerde EU-lidstaten. Daarentegen hebben moslimimmigranten

uit Sub-Sahara-Afrika in Finland en recente moslim-immigranten in Slovenië het meest vertrouwen in de politie (gemiddelde waarden van respectievelijk 8,4 en 7,8).

2.5. Effect van discriminatie en slachtofferschap op het gevoel erbij te horen en op het vertrouwen in openbare instellingen

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- Respondenten die zich vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond gediscrimineerd voelden of met intimidatie of geweld werden geconfronteerd, hebben minder vertrouwen in het rechtsstelsel en de politie en minder binding met hun land van verblijf.
- Respondenten van de tweede generatie hebben minder vertrouwen in de politie en het rechtsstelsel dan respondenten van de eerste generatie.

Zoals eerder opgemerkt houden gevoelens van erbij te horen en binding verband met de context en mogen deze niet als statisch of stabiel worden beschouwd; zij hebben meerdere dimensies en kunnen in de loop van de tijd veranderen. Gevoelens van uitsluiting of vervreemding kunnen gebaseerd zijn op subjectieve

waarnemingen van het migratieproces, maar ontwikkelen zich ook als reactie op ervaringen met uitsluiting.

Respondenten die aangeven vanwege hun etnische of immigrantenachtergrond slachtoffer te zijn geweest van discriminatie, intimidatie of geweld, voelen aanzienlijk

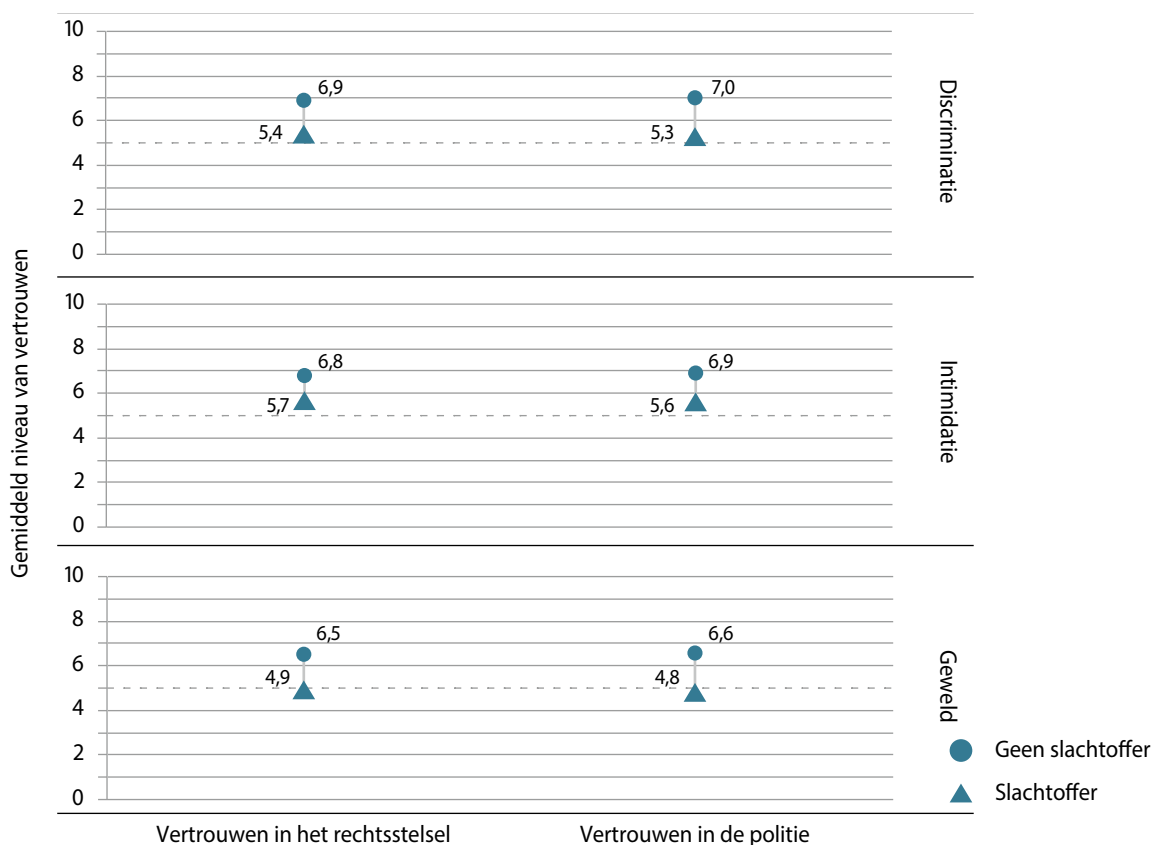
minder binding met het geënquêteerde land dan zij die niet met een dergelijke onheuse bejegening te maken hebben gehad. Van degenen die in de vijf jaar vóór de enquête last hadden van discriminatie, intimidatie of geweld, voelt 71 % een (sterke) binding met het geënquêteerde land – tegen 81 % van degenen die daar niet mee te maken kregen ⁴⁸. Onder de personen die in de twaalf maanden vóór de enquête last hadden van discriminatie, intimidatie of geweld, was het percentage van degenen die een (sterke) binding met het land van verblijf voelden, ruim tien punten lager dan voor hen die daar nooit slachtoffer van zijn geweest (68 % versus 81 %).

De negatieve associatie tussen ervaringen met discriminatie, intimidatie en geweld op grond van etnische of immigrantenachtergrond, en de binding

van de respondenten met hun land van verblijf verdwijnt niet wanneer we kijken naar andere kenmerken van de respondenten die daar mogelijk verband mee houden. Als we informatie over geslacht, leeftijd, land van verblijf, doelgroep en staatsburgerschap in de statistische berekeningen opnemen, blijft het negatieve effect van de ervaringen met slachtofferschap bestaan, waarmee het solide karakter van de bevindingen wordt onderstreept ⁴⁹.

Ervaringen met discriminatie, intimidatie en slachtofferschap hebben eveneens grote gevolgen voor het vertrouwen in het rechtsstelsel van het land en in de politie. Zoals hierboven opgemerkt, werd het vertrouwen van de respondenten gemeten op een schaal van 0 tot 10, waar 10 volledig vertrouwen betekent. Personen die enige vorm van discriminatie, intimidatie of geweld

Figuur 35: Vertrouwen in het rechtsstelsel en de politie, per ervaring met slachtofferschap in de afgelopen twaalf maanden (gemiddelde waarde van 0 tot 10, driehoeken duiden op ervaring met enige vorm van slachtofferschap, stippen op geen ervaring) ^{a,b}

^a Gebaseerd op alle moslimrespondenten (n = 10 498 voor discriminatie en n = 10 527 voor intimidatie en geweld).

^b Vraag: „Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk hebt in elk van de instellingen van [LAND] die ik oplees? 0 betekent dat u helemaal geen vertrouwen hebt in een instelling en 10 dat u volledig vertrouwen hebt.”

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

⁴⁸ Het percentage heeft betrekking op respondenten die op de vijfpuntenschaal de waarden 4 of 5 aangaven, waar 5 „zeer sterke binding” en 1 „helemaal geen binding” betekent.

⁴⁹ Dit resultaat werd getest door de mate van binding te onderzoeken via een multivariate regressieanalyse.

hebben ervaren, hebben consequent minder vertrouwen in het rechtsstelsel en de politie. [Figuur 35](#) toont de gemiddelde niveaus van vertrouwen in de politie en het rechtsstelsel onder respondenten met ervaring als slachtoffer, uitgesplitst naar het type slachtofferchap in de twaalf maanden vóór de enquête. Bij het testen via een multivariabele regressieanalyse blijft

het effect dat de ervaringen met slachtofferschap op het vertrouwen hebben, ook onveranderd wanneer we kijken naar informatie over andere kenmerken, zoals leeftijd, staatsburgerschap, land van verblijf, geslacht, generatie en doelgroepen. Van deze kenmerken heeft de factor „tweede generatie” gemiddeld eveneens een nadelige invloed op het vertrouwen.

Bijlage: Methodiek van EU-MIDIS II

De in dit verslag gepresenteerde bevindingen zijn gebaseerd op vraaggesprekken in 15 EU-lidstaten met immigranten en nakomelingen van immigranten die hebben aangegeven dat zij moslim zijn, toen naar hun godsdienst werd gevraagd. De substeekproef van moslims maakt deel uit van de EU-MIDIS II-enquête van het FRA, in het kader waarvan gegevens werden verzameld over de ervaringen en meningen van immigranten en etnische minderheden in alle 28 lidstaten van de EU, over discriminatie, slachtofferschap, sociale inclusie en integratie.

De doelgroepen van immigranten en nakomelingen van immigranten (vaak immigranten van de eerste en tweede generatie genoemd) werden vastgesteld door potentiële respondenten vragen te stellen over hun geboorteland en dat van hun ouders. Er werden helder gedefinieerde landen en regio's van herkomst gebruikt voor de verschillende betrokken groepen in elk van de landen. Om als lid van een van de doelgroepen van immigranten en nakomelingen van immigranten te worden beschouwd, moesten respondenten ofwel in een van de geselecteerde landen van herkomst zijn geboren („eerste generatie”) of moest een van beide ouders afkomstig zijn uit een van deze landen („tweede generatie”).

De in elk van de landen te onderzoeken groepen werden geselecteerd op basis van meerdere criteria, waaronder de grootte van de doelpopulatie, de uitvoerbaarheid van een enquête onder de betrokken doelgroep, het risico dat de groep loopt om „raciaal”, „etnisch” of „religieus” gemotiveerde discriminatie en slachtofferschap te ervaren, hun gevoeligheid voor het risico op sociale uitsluiting en vergelijkbaarheid met eerdere FRA-enquêtes.

Met het oog op de enquête omvatten immigranten en nakomelingen van immigranten het volgende:

- „**Immigranten**” zijn personen die **niet** in een EU-lidstaat of een EER/EVA-land (Liechtenstein, IJsland, Noorwegen en Zwitserland) zijn geboren; die vast op het grondgebied van de EU-lidstaat waar de enquête werd gehouden, verblijven; en die sinds minstens twaalf maanden vóór de enquête in het betrokken land wonen.
- „**Nakomelingen van immigranten**” zijn personen die in een van de huidige 28 EU-lidstaten of EER/EVA-landen zijn geboren; die vast op het grondgebied van de EU-lidstaat waar de enquête werd gehouden, verblijven, en die ten minste één ouder hebben die **niet** in een EU- of EER/EVA-land

(Liechtenstein, IJsland, Noorwegen en Zwitserland) is geboren.

- In sommige EU-lidstaten werden er in het kader van EU-MIDIS II vraaggesprekken gehouden met „**recente immigranten**” — namelijk personen die in de tien jaar vóór de enquête naar een EU-lidstaat (dat wil zeggen **na** 2004) zijn geëmigreerd, die vast op het grondgebied van de EU-lidstaat waar de enquête werd gehouden, verblijven, en die sinds minstens twaalf maanden vóór het vraaggesprek in het betrokken land wonen. Het geboorteland van „recente immigranten” kan elk ander land zijn dan de EU-28 en de EER/EVA-landen.

EU-MIDIS II had betrekking op de volgende groepen onder de noemer „immigranten en nakomelingen van immigranten”:

- immigranten uit Turkije en hun nakomelingen (in zes EU-lidstaten);
- immigranten uit Noord-Afrika en hun nakomelingen (in vijf EU-lidstaten);
- immigranten uit Afrikaanse landen bezuiden de Sahara (Sub-Sahara-Afrika) en hun nakomelingen (in twaalf EU-lidstaten);
- immigranten uit Zuid-Azië en Azië en hun nakomelingen (in vier EU-lidstaten);
- recente immigranten uit andere niet-EU/EVA-landen (in twee lidstaten).

Voor dit verslag werden de resultaten geanalyseerd voor personen van 16 jaar en ouder, die zich met een van de vijf hierboven genoemde groepen identificeerden en

- die moslim zijn;
- die vast in de geënquêteerde EU-lidstaat verblijven;
- die ten minste de voorafgaande twaalf maanden in particuliere huishoudens in de geënquêteerde landen hebben gewoond⁵⁰.

⁵⁰ In een klein aantal landen werden ook personen die niet in particuliere huishoudens woonden, in de steekproef opgenomen. Zo was in Malta de doelpopulatie (immigranten uit Sub-Sahara-Afrika en hun nakomelingen) erg klein; wanneer personen die in instellingen wonen, niet waren meegerekend, zou de dekking van deze populatie incompleet zijn geweest.

In het kader van EU-MIDIS II werd informatie verzameld van 25 515 respondenten in 22 690 huishoudens. Onder hen waren 11 220 respondenten die zich moslim noemden. Ten behoeve van een gedetailleerde analyse van moslims per land en doelgroep werden respondenten uit die landen en doelgroepen geselecteerd waar de steekproef uit ten minste 100 respondenten bestond. Dit heeft geleid tot een steekproef van 10 527 respondenten voor dit verslag, afkomstig uit 6 verschillende groepen van herkomst in 15 EU-lidstaten – België, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Malta, Nederland, Oostenrijk, Slovenië, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. De gedetailleerde steekproefgroottes van moslimrespondenten zijn te vinden in [tabel 1](#), variërend van 101 immigranten en nakomelingen van immigranten uit Sub-Sahara-Afrika in Duitsland tot 839 immigranten en hun nakomelingen uit Turkije in Duitsland ⁵¹.

Het percentage moslims verschilt binnen de betrokken groepen. Alle 24 doelgroepen en landencombinaties bij elkaar genomen, is het percentage moslims 74 %. In 11 van de 24 landendoelgroepen ligt het percentage moslims boven 90 % – tot 98 % voor immigranten en hun nakomelingen uit Turkije in Oostenrijk, uit Noord-Afrika in Spanje en uit Turkije in Nederland. Lagere percentages moslims worden gevonden onder immigranten en nakomelingen van immigranten uit Sub-Sahara-Afrika in het Verenigd Koninkrijk en in Duitsland – respectievelijk 16 % en 20 %.

Ipsos MORI, een groot internationaal enquêtebureau in het Verenigd Koninkrijk, heeft het veldwerk voor EU-MIDIS II uitgevoerd, onder toezicht van personeel van het FRA, dat heeft gecontroleerd of de strenge procedures voor kwaliteitscontrole zijn gevolgd.

In het kader van EU-MIDIS II is gebruikgemaakt van CAPI (Computer Assisted Personal Interview) als belangrijkste manier om interviews af te nemen. Dit houdt in dat enquêteurs persoonlijke vraaggesprekken voeren met behulp van een vragenlijst op een computer. De Engelse bronvragenlijst, die door het FRA is ontwikkeld, werd vertaald in 22 EU-talen en in het Arabisch, Koerdisch, Russisch, Somalisch, Tamazight en Turks.

De enquêteurs kregen een speciale opleiding voor dit onderzoek, toegesneden op cultuur en ethiek. Waar mogelijk of noodzakelijk hebben enquêteurs met dezelfde etnische achtergrond en/of hetzelfde geslacht de vraaggesprekken afgenomen om de respons onder de doelgroepen te vergroten.

⁵¹ De totale steekproef van Sub-Sahara-Afrikanen in Duitsland was veel groter, maar na uitsluiting van alle niet-moslimrespondenten bleven er slechts 101 moslimrespondenten over.

Steekproef

De meeste doelgroepen in EU-MIDIS II worden beschouwd als „moeilijk te bereiken” voor enquêteonderzoek, vanwege de relatief kleine omvang en/of het verspreide karakter ervan – en omdat steekproefkaders voor de doelgroepen ontbreken. Waar mogelijk werd een steekproef getrokken uit een steekproefkader dat de doelpopulatie omvatte. De mogelijkheden om een steekproef uit de doelpopulatie te nemen, lopen echter per lidstaat enorm uiteen doordat de beschikbaarheid van steekproefkaders en de spreiding van de doelgroep in de diverse landen (dat wil zeggen een lijst met personen aan de hand waarvan een gecontroleerde representatieve selectie van de doelgroep kan worden gemaakt) verschillen.

In de meeste landen moesten geavanceerde en nieuwe steekproefmethoden worden ontwikkeld en gehanteerd, en voor elke doelgroep in elk van de landen werd het best mogelijke ontwerp gekozen. Voor sommige doelgroepen in sommige landen werd een combinatie van verschillende methoden gebruikt om een betere dekking van de doelpopulatie te waarborgen. Een uitvoerige beschrijving van de steekproefmethoden zal in het technische verslag van de enquête worden gepubliceerd.

Over het algemeen moest in sommige landen de nationale dekking met het oog op de efficiëntie worden beperkt. Dit houdt in dat bij een getrapte steekproeftrekking gebieden met een lagere dichtheid van de doelpopulatie van immigranten en nakomelingen van immigranten (dat wil zeggen niet alleen moslims) werden uitgesloten omdat controle van de doelpopulatie niet mogelijk zou zijn geweest. In de meeste landen moesten gebieden met een dichtheid onder een bepaalde drempel worden uitgesloten. Deze drempels variëren van gebieden met minder dan 2,7 % in Cyprus tot 10 % in Frankrijk.

Weging

De in dit verslag gepresenteerde onderzoeksresultaten zijn gebaseerd op gewogen gegevens om de selectiekansen van ieder huishouden en iedere afzonderlijke persoon op grond van het steekproefontwerp te weerspiegelen. De gewichten houden ook rekening met de verschillende (geschatte) omvang van de doelpopulatie in ieder land.

Waar mogelijk vond poststratificatie van de steekproef plaats met het oog op de regionale spreiding en

kenmerken van de betrokken doelpopulatie ⁵². In Finland en Nederland werd de steekproef ook gecorrigeerd voor gender en leeftijd. Voorts werd de steekproef in Nederland verder gecorrigeerd voor generatie (eerste of tweede generatie), land van herkomst voor immigranten en nakomelingen van immigranten uit Noord-Afrika en leeftijd.

Steekproeffout

De steekproeven van alle enquêtes bevatten steekproeffouten, aangezien in het kader van de enquête slechts een fractie van de bevolking wordt ondervraagd. Alle gepresenteerde resultaten zijn derhalve puntschattingen waarop statistische variatie van toepassing is. Kleine verschillen van een paar procentpunten tussen groepen respondenten moeten binnen het bereik van de statistische variatie worden geïnterpreteerd en alleen grotere verschillen tussen bevolkingsgroepen kunnen als daadwerkelijke verschillen in de totale populatie worden beschouwd. Resultaten op basis van kleine steekproeven zijn statistisch minder betrouwbaar en worden daarom in grafieken en tabellen als zodanig gemarkeerd – zo worden getallen in grafieken tussen vierkante haken geplaatst. Ze zijn niet vatbaar voor substantiële interpretatie. Het gaat hier om statistieken die zijn gebaseerd op steekproeven van in totaal 20 tot 49 respondenten. Resultaten op basis van minder dan 20 respondenten worden niet getoond. Resultaten op basis van celgrootten met minder dan 20 personen worden eveneens gemarkeerd.

Moslims in de EU-MIDIS II-enquête

Volgens schattingen van het Pew Research Center voor 2010 wonen er ongeveer 20 miljoen moslims in de EU – ongeacht hun migratiestatus, staatsburgerschap en land van herkomst – wat zo'n 4 % van de totale EU-bevolking is. De meeste moslims wonen in Frankrijk en Duitsland; in beide landen zijn dat er zo'n 4,7 miljoen en dat is iets meer dan 46 % van alle moslims in de EU. Andere landen met aanzienlijke aantallen moslims zijn het Verenigd Koninkrijk en Italië (respectievelijk 3 en 2,2 miljoen) en Bulgarije, Nederland en Spanje (allemaal ongeveer 1 miljoen).

Wanneer we de geschatte omvang van de moslimpopulatie in EU-MIDIS II vergelijken met de algemene schatting voor alle moslims, blijkt dat het aandeel moslims in deze analyse bijna de helft (45 %) is van alle moslims in deze landen en rond 42 % van alle moslims in de EU. Het percentage moslims waarop EU-MIDIS II betrekking heeft, verschilt echter per land en is vooral hoog in Frankrijk (75 %), België (56 %) en Duitsland (54 %).

De gemiddelde leeftijd van de moslimrespondenten is 38 jaar; 50 % zijn vrouwen en 50 % zijn mannen en iets meer dan 50 % van de moslimrespondenten in deze analyse bezitten het staatsburgerschap van de lidstaat waar zij verblijven. Rond twee derde van de moslimrespondenten zijn immigranten van de eerste generatie die gemiddeld 24 jaar in het land wonen. Tabel 2 toont evenwel dat de geselecteerde sociaaldemografische kenmerken van de moslimrespondenten in deze analyse sterk uiteenlopen per land en doelgroep.

De verschillen in de gemiddelde leeftijd geven een indicatie van de duur van het verblijf in het geënquêteerde land (alleen de eerste generatie) en van het verkrijgen van het staatsburgerschap. In Nederland is meer dan 80 % van de eerste- en tweedegeneratie-immigranten uit Noord-Afrika en Turkije Nederlands staatsburger. Hetzelfde geldt voor immigranten van de eerste en tweede generatie uit Turkije in Zweden en België. Onder de moslimimmigranten uit Zuid-Azië in Griekenland, uit Sub-Sahara-Afrika in Malta en recente immigranten in Slovenië is het aandeel staatsburgers het kleinst – van 0,2 % tot 2 %.

Meer dan een derde (36,5 %) van de moslimrespondenten die tot de eerste generatie immigranten behoren, geeft aan dat zij vanwege familie naar de EU zijn getrokken, bijvoorbeeld om zich bij een gezinslid te voegen of om te trouwen. Ongeveer een derde (29 %) kwam om te werken. Een kwart van alle moslimrespondenten zegt dat zij als kind met hun ouders zijn meeg gekomen (26 %). Zo'n 7 % kwam voor studie en 5 % heeft asiel aangevraagd.

Het percentage vrouwen onder de moslimrespondenten verschilt aanzienlijk per doelgroep en land; hun aandeel is zeer klein onder immigranten uit Zuid-Azië in Griekenland (4 %) en uit Sub-Sahara-Afrika in Malta (6 %) – maar bedraagt bijna 58 % van de respondenten uit Sub-Sahara-Afrika in het Verenigd Koninkrijk.

⁵² Externe informatie- en gegevensbronnen voor poststratificatie zijn beperkt. Daarom worden in de meeste landen uitsluitend regio en stedelijk gebied voor poststratificatie gebruikt. Zo bevindt zich in Malta een zeer laag percentage vrouwen onder de doelgroep. Omdat gedetailleerde bevolkingsstatistieken over de doelgroep in Malta ontbreken, wordt er nog van uitgegaan dat vrouwen in de steekproef enigszins ondervertegenwoordigd waren, maar dat daarvoor niet kan worden gecorrigeerd.

Tabel 2: Demografische kenmerken van moslimrespondenten

Land – doelgroep	Gemiddelde leeftijd (jaren)	Vrouwen (%)	Staatsburgerschap van land (%)	Immigranten van de eerste generatie (%)	Gemiddeld aantal jaren van verblijf van eerste generatie	Aantal respondenten
AT – TUR	36	51	63	66	22	564
BE – NOAFR	37	46	76	52	24	680
BE – TUR	36	45	83	51	27	602
CY – ASIA	36	38	28	86	12	104
DE – SSAFR	36	36	37	89	16	101
DE – TUR	39	48	38	63	31	839
DK – SSAFR	34	30	62	86	18	428
DK – TUR	39	52	60	62	30	369
EL – SASIA	35	4	0	99	12	467
ES – NOAFR	35	55	19	96	14	771
FI – SSAFR	30	42	66	85	14	198
FR – NOAFR	40	51	60	66	25	749
FR – SSAFR	34	52	59	68	16	308
IT – NOAFR	35	42	14	98	13	777
IT – SASIA	34	39	9	100	9	301
IT – SSAFR	36	42	19	95	13	192
MT – SSAFR	28	6	2	100	5	353
NL – NOAFR	38	49	90	60	29	641
NL – TUR	37	49	89	60	30	604
SE – SSAFR	32	46	60	86	12	221
SE – TUR	36	46	84	63	22	322
SI – RIMGR	33	45	2	100	6	226
UK – SASIA	38	51	81	68	21	595
UK – SSAFR	35	58	77	76	17	115
Gemiddelde	38	50	53	68	24	Totaal 10 527

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Tabel 3: Belangrijkste geboortelanden van moslimimmigranten van de eerste generatie, per doelgroep en land van verblijf

Landendoelgroep	Geboorteland	n	%
CY – ASIA	Overige	62	63,3
CY – ASIA	Arabische Republiek Syrië	36	36,7
BE – NOAFR	Marokko	397	91,1
BE – NOAFR	Overige	39	8,9
ES – NOAFR	Marokko	721	97,2
ES – NOAFR	Algerije	21	2,8
FR – NOAFR	Algerije	220	43,9
FR – NOAFR	Marokko	214	42,7
FR – NOAFR	Tunesië	63	12,6
FR – NOAFR	Overige	4	0,8
IT – NOAFR	Marokko	529	69,2
IT – NOAFR	Tunesië	107	14
IT – NOAFR	Egypte	83	10,8
IT – NOAFR	Algerije	34	4,4
IT – NOAFR	Overige	12	1,6
NL – NOAFR	Marokko	272	94,4
NL – NOAFR	Overige	16	5,6
AT – TUR	Turkije	400	100
BE – TUR	Turkije	316	100
DE – TUR	Turkije	556	100
DK – TUR	Turkije	239	100
NL – TUR	Turkije	259	100
SE – TUR	Turkije	213	100
SI – RIMGR	Bosnië en Herzegovina	144	63,7
SI – RIMGR	Kosovo	42	18,6
SI – RIMGR	Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië	25	11,1
SI – RIMGR	Overige	15	6,6
EL – SASIA	Pakistan	297	64
EL – SASIA	Bangladesh	165	35,6
EL – SASIA	Overige	2	0,4
IT – SASIA	Bangladesh	181	60,9
IT – SASIA	Pakistan	101	34
IT – SASIA	Overige	15	5,1

Landendoelgroep	Geboorteland	n	%
UK – SASIA	Pakistan	265	64,5
UK – SASIA	Bangladesh	143	34,8
UK – SASIA	Overige	3	0,7
DE – SSAFR	Overige	90	100
DK – SSAFR	Somalië	353	95,7
DK – SSAFR	Overige	16	4,3
FI – SSAFR	Somalië	128	74,9
FI – SSAFR	Overige	43	25,1
FR – SSAFR	Overige	89	41,2
FR – SSAFR	Senegal	54	25
FR – SSAFR	Mali	41	19
FR – SSAFR	Comoren	32	14,8
IT – SSAFR	Senegal	114	60,6
IT – SSAFR	Overige	74	39,4
MT – SSAFR	Somalië	297	84,1
MT – SSAFR	Overige	56	15,9
SE – SSAFR	Somalië	131	66,8
SE – SSAFR	Overige	65	33,2
UK – SSAFR	Somalië	49	52,7
UK – SSAFR	Overige	44	47,3

NB: ^a Geboortelanden met minder dan 20 waarnemingen per land van verblijf en doelgroep worden als „overige” samengevat.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016

Referenties

Raad van de Europese Unie (2010), *Verklaring van de Europese ministeriële conferentie over integratie*, Zaragoza, 15-16 april 2010.

Raad van de Europese Unie (2015), *Declaration on promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education* – Informele bijeenkomst van de ministers van Onderwijs van de Europese Unie, Parijs, 17 maart 2015.

ESS-ronde 7 (2014), *European Social Survey Round 7 Data: Data file edition 2.1. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC*.

Europese Commissie (2015), *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: De Europese veiligheidsagenda*, COM(2015) 185 final, Brussel, 28 april 2015.

Europese Commissie (2015b), *Special Eurobarometer 437: Discrimination in the EU in 2015*.

Europese Commissie (2016a), *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Europese Raad en de Raad: Uitvoering van de Europese veiligheidsagenda ter bestrijding van terrorisme en ter voorbereiding van een echte en doeltreffende veiligheidsunie*, COM(2016) 230 final van 20 april 2016.

Europese Commissie (2016b), *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: Actieplan inzake de integratie van onderdanen van derde landen*, COM(2016) 377 final, Straatsburg, 7 juni 2016.

Europees Parlement (2016), *Resolutie van 13 december 2016 over de situatie van de grondrechten in de Europese Unie in 2015 (2016/2009(INI))*, P8_TA-PROV(2016)0485, Straatsburg, 13 december 2016.

European Values Study (EVS) (2016), *European Values Study 2008: Integrated Dataset (EVS 2008)*, GESIS Data Archive, Keulen. ZA4800 Data file Version 4.0.0, doi:10.4232/1.12458.

FRA (Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten) (2009), *EU-MIDIS, Enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie: moslims*, Data in focus, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2010), *EU-MIDIS, Enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie: politiecontroles en minderheden*, Data in focus, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2012), *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2014), *Violence against women: an EU-wide survey: Main results*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2015), *Embedding fundamental rights in the security agenda*, FRA Focus 01.

FRA (2016), *Tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie: Roma – Geselecteerde resultaten*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2017a), *Verslag over de grondrechten 2017*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2017b), *Together in the EU: Promoting the participation of migrants and their descendants*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Huddlestone, T., Niessen, J., Tjaden, J. D. (2013), *Using EU indicators of immigrant integration: Final report for Directorate-General for Home Affairs*, Brussel.

Andere publicaties van het FRA op dit gebied:

- <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/eumidis-ii-main-results>
- <http://fra.europa.eu/en/publication/2018/roma-education-to-employment>
- <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>
(beschikbaar in de officiële EU-talen)
- <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/eumidis-ii-technical-report>

Online data explorer van het FRA: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/>

WAAR ZIJN EU-PUBLICATIES VERKRIJGBAAR?

Gratis publicaties:

- één exemplaar:
via EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- meerdere exemplaren of posters/kaarten:
bij de vertegenwoordigingen van de Europese Unie (http://ec.europa.eu/represent_nl.htm),
bij de delegaties in niet-EU-landen (http://eeas.europa.eu/delegations/index_nl.htm),
door contact op te nemen met Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_nl.htm),
door te bellen naar 00 800 6 7 8 9 10 11 (gratis in de hele Europese Unie) (*).

(*). De informatie wordt gratis verstrekt en bellen is doorgaans gratis, maar sommige operatoren, telefooncellen of hotels kunnen kosten aanrekenen.

Betaalde publicaties:

- via EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

HELPING TO MAKE FUNDAMENTAL RIGHTS A REALITY FOR EVERYONE IN THE EUROPEAN UNION

Moslims die in de EU wonen, hebben in diverse situaties met discriminatie te maken – vooral bij het zoeken naar een baan, op het werk en wanneer zij toegang tot openbare of particuliere diensten proberen te krijgen. In het verslag wordt onderzocht hoe kenmerken als voor- en achternaam, huidskleur en het dragen van zichtbare religieuze symbolen zoals een hoofddoek, tot discriminatie en intimidatie kunnen leiden.

Dit zijn slechts enkele van de resultaten in dit verslag, dat is gebaseerd op onderzoek naar de ervaringen van meer dan 10 500 moslimimmigranten en hun nakomelingen in 15 EU-lidstaten. Behalve discriminatie – waaronder politiecontroles op basis van etnische achtergrond – worden onderwerpen als staatsburgerschap, vertrouwen en verdraagzaamheid, intimidatie, geweld en haatmisdrijven en bewustzijn van rechten onder de loep genomen.

Het verslag is gebaseerd op gegevens die het FRA heeft verzameld voor de tweede enquête naar minderheden en discriminatie in de Europese Unie; in het kader daarvan zijn ongeveer 26 000 personen ondervraagd die een immigratieachtergrond hebben of deel uitmaken van een etnische minderheid en in de EU wonen. Het verschaft een uniek inzicht in de ervaringen en waarnemingen van de op een na grootste religieuze groep in de EU, die ongeveer 4 % van de totale EU-bevolking uitmaakt. De enquêteresultaten en de aanbevelingen kunnen samen een goede basis vormen om uiteenlopende maatregelen op het gebied van integratie en non-discriminatie en het interne veiligheidsbeleid doeltreffender te maken.